

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Oktay KARABAŞ

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Oktay KARABAŞ

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR

Danışman

Doç. Dr. Adilhan ADILOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Oktay Karabaş'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Fatih ERBAY

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Adilhan ADILOĞLU

Üye : Doç. Dr. Lazzat Urakova YANÇ

Tez Başlığı: Karaçay-Malkar Türkçesinde Edatlar

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24.10.2024

Mezuniyet Tarihi : 28/11/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Oktay KARABAŞ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

18/11/ 2024

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Oktay Karabaş
Öğrenci Numarası	202152042017
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Adilhan Adiloğlu
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Karaçay-Malkar Türkçesinde Edatlar
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2520352646
Rapor Tarihi	15.11.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %5 Alıntılar dahil: %8
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 189 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Doç. Dr. Adilhan Adiloğlu	

İÇİNDEKİLER

ÇALIŞMADA KULLANILAN FONETİK TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ -----	V
TARANAN ESERLER -----	VI
ÖZET -----	VII
SUMMARY -----	VIII
TEŞEKKÜR -----	IX
GİRİŞ -----	I

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ VE TÜRKÇESİ

1. KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ -----	2
1.1. Karaçay-Malkar Türklerinin Kökeni -----	3
1.2. Karaçay-Malkar Türklerinin Tarihi -----	4
2. KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ -----	8

İKİNCİ BÖLÜM

EDAT VE EDATIN ÖZELLİKLERİ, SINIFLANDIRMASI

1. EDAT NEDİR? -----	10
2. EDATLARIN ÖZELLİKLERİ -----	13
3. EDATLARIN SINIFLANDIRILMASI -----	14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR

1. KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR -----	16
1.1. Bağlama Edatları -----	16
1.1.1. Sıralama Edatları -----	16
1.1.1.1. “Bla” -----	17
1.1.1.2. “Da” -----	18
1.1.1.3. “Oğuna ~ Oğuna” -----	19
1.1.2. Denkleştirme Edatları -----	20
1.1.2.1. “Ne da” -----	20
1.1.1.2. “Ne” -----	22
1.1.3. Karşılaştırma Edatları -----	22
1.1.3.1. “Ne ... ne” -----	22
1.1.3.2. “Da ... da” -----	24
1.1.3.3. “Ne ... ne da” -----	24
1.1.4. Cümle Başı Edatları -----	25
1.1.4.1. “Alay a” -----	26

1.1.4.2. “Alay ese”	28
1.1.4.3. “Alay bolğanı üçün”	30
1.1.4.4. “Alay bolsa da”	30
1.1.4.5. “Alay bla”	32
1.1.4.6. “Bılay bla”	34
1.1.4.7. “Amma”	35
1.1.4.8. “Ne üçün deseñ”	36
1.1.4.9. “Tab”	38
1.1.4.10. “Artıksız da”	39
1.1.4.11. “Çıntı”	41
1.1.4.12. “Kaydam”	42
1.1.4.13. “Bıyağı”	43
1.1.4.14. “Ogeşe”	45
1.1.4.15. “Ansı”	47
1.1.4.16. “Endi ~ şöndü”	49
1.1.4.17. “Kerti da ~ kertda”	50
1.1.5. Cümle Sonu Edatları	53
1.1.5.1. “A ~ Wa”	53
1.1.5.2. “Da”	54
1.1.5.3. “Ese”	55
1.1.5.4. “Eken”	56
1.1.5.5. “Tüyül ~ Tül”	57
1.1.5.6. “Oğuna ~ Okuna”	58
1.2. Son Çekim Edatları	60
1.2.1. Kullanılış Yerlerine Göre Son Çekim Edatları	60
1.2.1.1. Yalın Hâlden Sonra Gelenler	60
1.2.1.1.1. “Ala”	60
1.2.1.1.2. “Deb”	61
1.2.1.1.3. “Sayın”	63
1.2.1.1.4. “Matallı”	65
1.2.1.1.5. “Kibik”	67
1.2.1.1.6. “Türsünlü”	68
1.2.1.1.7. “Bla”	68
1.2.1.1.8. “Üçün”	70
1.2.1.1.9. “Çaklı”	72
1.2.1.1.10. “Teñli”	74
1.2.1.1.11. “Kadar”	76
1.2.1.2. İlgi Hâlinden Sonra Gelenler	79
1.2.1.2.1. “Amaltın”	79
1.2.1.2.2. “Bla”	81
1.2.1.2.4. “Sebebli”	83
1.2.1.2.5. “Kibik”	84
1.2.1.2.6. “Sartın”	85
1.2.1.2.7. “Teñli”	86
1.2.1.2.8. “Çaklı”	87
1.2.1.2.9. “Üsünden”	88
1.2.1.2.10. “Uzunu”	89
1.2.1.2.11. “Allında”	91

1.2.1.3. Yönelme Hâlinde Sonra Gelenler-----	92
1.2.1.3.1. “Deri ~ Derici ~ Dericin” -----	92
1.2.1.3.2. “Uşaş” -----	94
1.2.1.3.3. “Cuwuk” -----	95
1.2.1.3.4. “Köre” -----	98
1.2.1.3.5. “Taba” -----	101
1.2.1.3.6. “Karşçı” -----	102
1.2.1.3.7. “Karamay” -----	103
1.2.1.3.8. “Tuwra” -----	104
1.2.1.4. Uzaklaşma-Ayrılma Hâlinde Sonra Gelenler-----	105
1.2.1.4.1. “Başha” -----	105
1.2.1.4.2. “Özge” -----	107
1.2.1.4.3. “Alğa” -----	108
1.2.1.4.4. “Alda” -----	109
1.2.1.4.5. “Sora” -----	110
1.2.1.4.6. “Arı” -----	112
1.2.1.4.7. “Berı” -----	114
1.2.1.4.8. “Artık” -----	115
1.2.1.4.9. “Aslam” -----	116
1.2.1.4.10. “Kem” -----	117
1.2.1.4.11. “Öñne” -----	119
1.2.1.4.12. “Türlü” -----	119
1.2.2. İşlevlerine Göre Son Çekim Edatları-----	120
1.2.2.1. Aitlik İfade Edenler -----	120
1.2.2.1.1. “Üsünden” -----	120
1.2.2.2. Başkalık İfade Edenler -----	121
1.2.2.2.1. “Başha” -----	121
1.2.2.2.2. “Türlü” -----	122
1.2.2.2.3. “Özge” -----	122
1.2.2.3. Benzerlik İfade Edenler -----	123
1.2.2.3.1. “Kibik” -----	123
1.2.2.3.2. “Matallı” -----	124
1.2.2.3.3. “Uşaş ~ Oşaş” -----	125
1.2.2.4. Karşıtlık İfade Edenler -----	126
1.2.2.4.1. “Karşçı” -----	126
1.2.2.5. Miktar İfade Edenler-----	127
1.2.2.5.1 “Deri ~ Derici ~ Dericin” -----	127
1.2.2.5.2. “Çaklı” -----	128
1.2.2.5.3. “Teñli” -----	129
1.2.2.5.4. “Kadar”-----	129
1.2.2.5.5. “Cuwuk” -----	130
1.2.2.6. Sebep İfade Edenler-----	131
1.2.2.6.1. “Amaltın” -----	131
1.2.2.6.2. “Deb”-----	132
1.2.2.6.3. “Sebebli” -----	132
1.2.2.6.4. “Üçün” -----	133
1.2.2.7. Uygunluk ve Denklik İfade Edenler -----	134
1.2.2.7.1. “Köre”-----	134

1.2.2.7.2. “Sartın”	135
1.2.2.8. Vasıta ve Beraberlik İfade Edenler	136
1.2.2.8.1. “Bla”	136
1.2.2.9. Yön İfade Edenler	137
1.2.2.9.1. “Taba”	137
1.2.2.9.2. “Tuwra”	138
1.2.2.9.3. “Arı”	139
1.2.2.10. Zaman ifade edenler	140
1.2.2.10.1 “Alğa”	140
1.2.2.10.2. “Alda”	140
1.2.2.10.3. “Sayın”	141
1.2.2.10.4. “Sora”	142
1.2.2.10.5. “Berî”	143
1.3. Ünlemler	144
1.3.1. Ünlem Edatları	144
1.3.1.1 “Dob ~ Dub”	145
1.3.1.2. “Şıb”	145
1.3.1.3. “Şark”	146
1.3.1.4. “Oh”	147
1.3.2. Seslenme ve Teşvik Edatları	148
1.3.2.1. “Ay”	148
1.3.2.2. “Hahay”	149
1.3.2.3. “Oy”	150
1.3.2.4. “Hayda”	150
1.3.2.5. “Marca”	152
1.3.3. Gösterme Edatları	153
1.3.3.1. “Ma”	153
1.3.3.2. “Mayna”	154
1.3.4. Soru Edatları	155
1.3.4.1. “Kaydam”	155
1.3.4.2. “Arabiy ~ Arabin”	156
1.3.4.3. “Eken”	157
1.3.5. Cevap Edatları	158
1.3.5.1. “Ho ~ How ~ Haw”	158
1.3.5.2. “Ogay ~ Ugay”	159
1.3.5.3. “Ayhay”	160
1.3.5.4. “Bolsun”	161
1.3.5.5. “Tüyül ~ Tül”	163
1.3.5.6. “İgitda”	163
SONUÇ	166
KAYNAKÇA	170
ÖZGEÇMİŞ	174

ÇALIŞMADA KULLANILAN FONETİK TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Ñ, ñ : Nazal n sesi

Ġ, ġ : Art damak g sesi

Ƙ, ƙ : Art damak k sesi

Ĥ, ĥ : Hırıltılı h sesi

W, w : Çift dudak v sesi

TARANAN ESERLER

- Appayev, A. M., Baskakov, N. A., & Bayramuklov, A. M. (1966). *Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası*. Nalçik: Karaçay-Malkar Kitab Basma
- Bilal Appayev, (1968). *Eki Süymeklik*. Çerkessk: Stravropol Kitab Izdatelsıtvo.
- Dahir Kubanov, (1963). *Tavlada Tavuş*. Çerkessk: : Karaçay-Çerkess Kitab İzdatelsıtvo.
- Dahir Kubanov, (1968). *Eki Zaman*. Çerkessk: Karaçay-Çerkess Kitab İzdatelsıtvo.
- Güzelanı M.C., H. A. (1996). *Karaçay-Malkar Tilni Angılatma Sözlüğü* (Cilt 3). Nalçik: ELF-BA Kitab Basma.
- Halimat Bayramukova, (1970). *Çolpan*. Çerkessk: Stavropol Kitab Izdatelsıtvo.
- Halimat Bayramukova, (1964). *Cılla Bla Tavla*. Çerkessk: Stavropol Kitab Izdatelsıtvo.
- Halimat Bayramukova, (1990). *On Tört Cıl*. Çerkessk: Stavropol Kitab Basma.
- Hamzat Kubanov, (1983). *Kaya Turukla*. Nalçik: Elbrus Kitab Basma.
- Hasan Appayev, (1958). *Kara Kübür*. Çerkessk: Karaçay-Çerkess Kitab İzdatelsıtvo.
- Hasan Şavayev, (1998). *Salamala*. Nalçik - Elbruz: Karaçayevski Kitab Basma.
- İsmail Semenov, (2015). *Aktamak*. Moskova: Elbrusoid.
- Kerim Otarov, (1969). *Tang Culduzum*. Nalçik: Elbrus Kitab Basma.
- Osman Hubiyev, (1969). *Cukusuz Keçele*. Çerkessk: Stavropol Kitab Izdatelsıtvo.
- Osman Hubiyev, (1971). *Dert*. Çerkessk: Karaçay-Çerkessk Kitab Basma.
- Osman Hubiyev, (1990). *Amanat*. Çerkessk: Stavropol Kitab Izdatelsıtvo.
- Said Şahmurzayev, (1965). *Tan Alasında*. Nalçik: Karaçay-Malkar Kitab Basması.
- Said Şahmurzayev, (1961). *Nazmula*. NMalçik: Kabartı-Malkar Kitab Basması.
- Tavmirzalanı Dalhat, (1993). *Gollu*. Nalçik: Elbrus Kitab Basma.

ÖZET

Karaçay-Malkar Türkçesi, Kuzey Kafkasya bölgesinin merkezî kısımlarında, Elbruz Dağı'nın doğu ve batısındaki dağlık arazilerde yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin konuştuğu ses bilgisi, şekil bilgisi ve kelime hazinesi bakımından Kıpçak Türkçesi özelliklerini taşıyan bir Türk lehçesidir.

Tez Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Karaçay-Malkar Türkleri ve Karaçay-Malkar Türkçesi hakkında genel bilgi verilerek etnik kökenleri, tarihleri, dilleri ve kültürlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde edat kavramı açıklanmaya çalışılmış ve edatlar üzerine yapılan sınıflandırmalara dair görüşlere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Karaçay-Malkar Türkçesindeki edatlar, Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Kiril alfabesiyle basılmış eserlerden elde edilen örneklerle kapsamlı bir şekilde incelenmiş, her bir edat işlevlerine ve kullanış yerlerine göre ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Türkçesi, Edatlar

SUMMARY

PREPOSITONS OF KARACHAY-MALKAR TURKISH

Karachay-Malkar Turkish is a Turkish dialect with the features of Kipchak Turkish in terms of phonology, morphology and vocabulary spoken by Karachay-Malkar Turks living in the mountainous areas east and west of Mount Elbrus in the central parts of the North Caucasus region.

Our thesis consists of three parts. In the first chapter, general information about Karachay-Malkar Turks and Karachay-Malkar Turkish, their ethnic origins, history, language and culture are given. In the second part, the concept of preposition is tried to be explained and the views on the classification of prepositions are given. In the third part, the prepositions in Karachay-Malkar Turkish are examined comprehensively with the examples obtained from the works printed in Karachay-Malkar Turkish and Cyrillic alphabet, and each preposition is analysed separately according to their functions and places of use.

Keywords: Karachay-Malkar Turkish, Prepositions

TEŞEKKÜR

Uzun ve zor bir dönemde hazırlamış olduğum tez çalışmam için, başta kıymetli zamanını ve tecrübelerini benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Adilhan Adiloğlu'na, gerek maddi ve gerekse manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli annem Semra Karabaş başta olmak üzere tüm aile fertlerime, ayrıca her anlamda yanımda duran ve destek olan kıymetli amcam Enver Karabaş'a, son olarak benim bu yolda yürüyebilmem için gecesini gündüzüne katan 2017 yılında vefat eden merhum babam İsmail Karabaş'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

GİRİŞ

Doğan Aksan dilin bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, farklı açılardan bakıldığında da çeşitli niteliklerinin ortaya çıktığını hatta bazı sırlarının hâlen de çözülemediğini belirtmektedir (Aksan, 2020: 11). Dil, insanın duygularını, içinde bulunduğu durumları, işlerin daha tedbirli ve anlaşılır ilerleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Dil olgusu tek başına her şeyden bağımsız bir olgu değildir. İçerisinde kök, ek, köken, yardımcı (görevli) sözcükler, gramer terimleri ve cümle kurgularını içeren kompleks bir olgudur. Bir dilin sistematik olması, o dili kullanan insanlar açısından daha kolay ve pratiktir. Dil, temelde bir sisteme oturtulması gereken bir olgudur. Dil ayrıca bir milleti, topluluğu, kavimleri var eden, hatta onları bir arada tutan en önemli “iletişim” aracıdır. Öte yandan sadece bir milletin mensubu olan kişiler arasında değil, farklı milletler arasında da bir iletişim aracıdır. Reşit Rahmeti Arat, dil meselesinin insanların sosyal hayatlarında ve tarihî gelişim süreçlerinde kendi içlerinde olduğu kadar, etraflarının da gerektirdiği maddî ve manevî değerlerinde ve devamlılıklarında farklar olduğunu belirtmektedir (Arat, 1966: 81). Milletler arasındaki kültürel, tarihsel ve birçok farklılıkların ahengi aslında zıtlıkların uyumunu sağlayan “dil” sayesinde gerçekleşmektedir. Zıtlıkların uyumunu sağlasa da aslında bir milletin özü direkt olarak temelde “dil” hususunda başlar. Dil bir milleti doğuşundan, yaşadığı her bir saniyesinden yok oluşuna kadar hiçbir şekilde bırakmayacak olan tek husustur. Reşit Rahmeti Arat dilin bir milletin özü olduğunu, başlangıcından bugüne kadar olduğu gibi bugünden de sonsuz geleceğe kadar bir topluluğun en mühim temeli olarak devam edeceğini söylemektedir (Arat, 1966: 82).

Dil sadece insanlar ve milletlerin uyum içinde yaşamalarına değil, bazı hayvanların da birbirleriyle uyum içinde yaşamalarına imkân sağlamaktadır ve buna “bildirişme dizgesi” denilmektedir. Doğan Aksan insanların ve bazı hayvan türlerinin bir arada yaşayabilmelerine imkân sağlayan hususlardan birinin bildirişme, haberleşme olduğunu söylemektedir (Aksan, 2020: 42, 43).

Reşit Rahmeti Arat dil meselesi ile alakalı olarak “Dil Meseleleri ve Türk Dili” başlıklı yazısında dilin topluluk içerisindeki fertlerin anlaşmasına imkân sağladığını, tecrübelerin asırlar boyu dil ile korunarak sonraki nesillere miras bıraktığını, bir milletin uzun tecrübelerine dayanan kavramları, kelimeleri tabirler şeklinde belirli kalıplara sokarak millî düşünce faaliyetlerine imkan sağladığını ve toplumların müşterek fikir faaliyetlerini birleştirerek bir millet hâline getirdiğini söylemektedir (Arat, 1966: 87).

Recep Toparlı, insanoğlunun dünyada sahip olduğu en değerli varlığın dil olduğunu, milletler için kutsal sayıldığını, duygu, düşünce ve kültür hazinesini temsil ettiğini, milletlere kendilerine has bir kimlik sunma olanağı sağladığını, ayrıca birlik ve beraberlik beslediğı şeklindeki görüşlerini belirtmektedir (Toparlı, 1989: 2).

Yukarıda bahsedildiğı üzere dil tek başına kompleks bir yapıdan oluşmaktadır. Dilin belirli sistem dizgileri olmaz ise, dil belirli sınırlar içerisinde kalır, sığ ve köhne bir vaziyet alır. Dilin işlevsel olabilmesi için sistem içerisindeki bu dizgilerin güzel ve uyumlu bir şekilde olması gerekir. Dil sistemi içerisindeki en önemli yapı taşlarından biri de edatlardır. Edatlar, A. Dilaçar’ın “bitişme kuramı” olarak adlandırdığı ve bizim de kompleks yapı olarak ele aldığımız bu sistem içerisinde görevli sözcükler kısmıyla ilişkili bir husustur.

Bitişme kuramı, bazı sözcüklerin veya bazı gramer zamanla anlamlarını ve işlevlerini yitirmek suretiyle sadece gramer açısından ilişki kurmaya yarayan “boş kelimeler” hâline geldiğini ifade eden bir kuramdır. A. Dilaçar’ın “boş kelimeler” şeklinde tabir ettiğı kelimeleri “edat” şeklinde adlandırmamız mümkündür. Edatlar da zamana bağılı olarak gramer kuralları gereğı sürekli kullanılmasından kaynaklı olarak bir klasikliğe evrilmiştir ve belli amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır (Dilaçar, 1968: 8).

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ VE TÜRKÇESİ

1. Karaçay-Malkar Türkleri

Kuzey Kafkasya'nın merkezî kısımlarında, Kafkas Dağları'nın sarp ve yüksek zirvelerinde ve derin vadilerinde, kökenleri Kimmerlerden ve İskitlerden Alanlara, Hunlardan Bulgarlara, Hazarlardan Kıpçaklara dayanan Karaçay-Malkar Türkleri, Kumuk ve Nogay Türkleriyle birlikte bölgenin en önemli Türk unsurunu oluşturmaktadırlar (Adiloğlu, 2016: 15; Tavkul, 2020: 9).

Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı coğrafya Abhazya ve Gürcistan'ın kuzey sınırlarını oluşturan Kafkas Dağları'nın ötesinde yer alan Kuzey Kafkasya'nın merkezî bölgelerinde ve Mingi Tav adını verdikleri Elbruz Dağı'nın doğusunda bulunan Çerek Irmağı'nın kaynağından, batıda Laba Irmağı'nın kaynağına kadar yer alan dağlık arazilerdir. (Adiloğlu, 2016: 15; Tavkul, 2020: 9). Karaçay Türkleri yoğun şekilde Elbruz Dağı'nın batısında, Koban Irmağı'nın kaynak havzasında yer alan Ullu-Karaçay vadisiyle batıdaki Teberdi ve Arhız vadilerinde; kuzeyde sırasıyla Mara, Gitçe Karaçay, Cögetey ve Zelençuk vadilerinde yer alan şehirlerde ve köylerde yaşamaktadırlar. Malkar Türkleri de Elbruz dağının doğusunda bulunan Yukarı Bashan vadisi ile kuzeyinde yer alan Köndelen vadisinde; bunların doğusunda ve güneyinde bulunan Kaşhatav, Yukarı Çegem, Holam, Bızıngı ve Yukarı Malkar vadilerinde yer alan köy ve kasabalarda yaşamaktadırlar (Adiloğlu, 2016: 15).

Karaçay-Malkar Türkleri, “Karaçay” ve “Malkar” şeklinde iki farklı kavim değil, tam tersine aynı etnik kökene ve aynı dile sahip tek bir Türk kavmidir. Karaçay ve Malkar isimleri bölgede bulunan iki coğrafi bölgenin adından gelmektedir (Tavkul, 2020: 9).

Karaçay-Malkar Türkleri günümüzde yoğun olarak Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes ve Kabardin Balkar özerk cumhuriyetlerinde yaşamaktadırlar ve toplam nüfusları 350 bin kişi civarındadır. Ayrıca Türkiye'de 25 bin, Kazakistan'da 5 bin, Kırgızistan'da 2 bin, ABD'de 5 bin, Suriye'de 2 bin kişi yaşamaktadır (Adiloğlu, 2016: 15). Karaçay-Malkar Türklerinin günümüzdeki nüfusunun bu kadar az olmasının sebebi maruz kaldıkları sürgünlere, göçlere ve salgın hastalıklar gibi nüfusu kitlesel olarak azaltabilecek sebeplerden kaynaklanmaktadır (Adiloğlu, 2016: 15).

Karaçay-Malkar Türklerinin, günümüzde Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar özerk cumhuriyetlerinde yaşamaktadırlar. Karaçay Türkleri Rusya Federasyonunu

oluşturan özerk cumhuriyetlerden biri olan, 14.300 km² yüzölçümüne sahip ve başkenti Çerkessk (eski adıyla Battalpaşa) olan Karaçay-Çerkes özerk cumhuriyeti içerisinde Yaşamaktadırlar. Ayrıca bu cumhuriyette Çerkes, Abaza, Nogay ve Ruslar da yaşamaktadırlar. 450 bin kişi nüfusu olan bu cumhuriyetin %40'ını Karaçay Türkleri oluşturmaktadır (Adiloğlu, 2016: 16).

Malkar Türkleri ise yine Rusya Federasyonu içerisindeki cumhuriyetlerden biri olan, yüz ölçümü 12.470 km² ve başkenti Nalçik olan Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. 500 bin civarı nüfusa sahip olan bu özerk cumhuriyette nüfusun %12'sini Malkarlar oluşturmaktadır (Adiloğlu, 2016: 16).

1.1. Karaçay-Malkar Türklerinin Kökeni

Karaçay-Malkar Türkleri hakkında araştırmacılar çoğunlukla Kuzey Kafkasya'da çok eski tarihlerden itibaren hâkimiyet kuran Kimmer, İskit, Hun, Bulgar, Hazar, Alan ve Kıpçak gibi eski Türk kavimlerinin birikimlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış bir Türk kavmi olduğunu kabul etmektedirler. Özellikle XI. Ve XIII. Yüzyıllar arasında Kuzey Kafkasya'ya gelen kalabalık Kıpçak kabilelerinin Kafkasya'da yaşayan Türk kabileleriyle ve özellikle de Bulgar ve Alan halklarıyla etkileşim kurmak suretiyle Karaçay-Malkar Türklerinin kökeni hakkında en fazla pay sahipliğini oluşturmaktadırlar. Bu durumdan dolayı Karaçay-Malkar Türklerinin konuştuğu dil tipik bir Kıpçak Türkçesi özelliklerini taşımaktadır (Adiloğlu, 2016: 17).

Ayrıca Karaçay-Malkar Türkleri tarihinin büyük bir bölümünü oluşturan Alanlar MS. 370-375 yıllarında gerçekleşen Hun baskısıyla güneye doğru giderek Kafkasya dağlarına sığınmışlardır. Savaş kabiliyeti yüksek olan Alanlar uzun bir süre Kafkasya bölgesini hâkimiyeti altına almış ve hüküm sürmüşlerdir. Alanların hüküm sürmüş olduğu yerler şu an Karaçay-Malkar Türklerinin yaşamakta olduğu yerlerdir (Adiloğlu, 2016: 17).

Orta Asya'dan batıya doğru akın akın gelen Hunlar, İtil ve Don Irmaklarını da geçerek Kafkasya'da Terek ve Koban olarak bilinen bölgedeki Alanların ülkesini hâkimiyetleri altına almış ve hatta çok geçmeden Hazar Denizinden Azak Denize kadar olan tüm coğrafi bölgeyi de hâkimiyetleri altına almışlardır. Bölgede 6. yüzyıla kadar devam eden Hun hâkimiyeti I. Husrev'in yapmış olduğu Kafkasya seferi ile güç kaybetmiş ve bu süreçten sonra dağılmaya başlayan Hun kabileleri Alan, Çerkes ve Abhazlar ile yakın bir şekilde yaşamışlardır. O dönemde muhtelif Ermeni kaynakları bu kabileler için Hun adını kullanırken, Bizans kaynakları ise Sabir adını kullanmışlardır (Adiloğlu, 2016: 17).

Sabir toprakları, şu anda Koban Irmak havzası ve bunun kuzeyini kapsamaktadır. Bahsedilen bu bölgede ise günümüzde Karaçay-Malkar Türkleri yaşamaktadır. Hem sınır hem de kültürleri açısından yakın bir komşusu olan Gürcüler ise Karaçaylar için “Savar”, Malkarlar için de “Sabir” adını kullanmışlardır (Adiloğlu, 2016: 18).

Yine çeşitli Bizans kaynaklarında “Bulgar” isminden de söz edilmektedir. Çeşitli Hun kabilelerinden meydana gelen Bulgarlar Koban Irmağı çevresinde bulunan şu anki adıyla “Pyatigorski” (Beştav) şehrinin olduğu bölgede kurulmuştur (Adiloğlu, 2016: 18).

Son olarak, Karaçay-Malkar Türklerinin Kıpçaklarla olan etnik köken ilişkisinden bahsedecek olursak; Bizans ve Latin kaynaklarında “Koman” ya da “Kuman”, Arap kaynaklarında “Kıpçak”, veya “Kıfçak”, Rus kaynaklarında ise “Polovest” adıyla bilinen Kıpçak Türkleri, Kırım ve Kafkasya sahalarında yaklaşık 200 yıl boyunca hüküm sürmüşlerdir. Doğu Avrupa ve Batı Sibirya sahalarını sınırları içerisinde bulunduran Kıpçaklar Bizans ve Latin kaynaklarında “Kumania” adıyla bilinmektedir (Adiloğlu, 2016: 18, 19).

1222 yılında Moğollar Gürcistan dolaylarından Şirvan boğazını geçerek Kafkasya bölgesine girmiş ve burada Kıpçak-Alan ittifakıyla karşılaşmışlardır. Karşılaşmış oldukları bu ittifaktaki iki kavmin arasını açarak Alanlara saldırmış ve onlara karşı galip gelmiştir. Arından Kıpçakların üzerine yürüyerek onları da kılıçtan geçirmiş ve egemenlikleri altına almışlardır. Tüm bu tarihî olaylar sonucunda Kafkasya’da yaşamakta olan Kıpçak kabileleri can telaşına düşmüş, bir kısmı Azak ve İtil sahalarına, bir kısmı ise Alanlar ve Bulgarlar ile Kafkasya’da bulunan dağlık arazilere sığınmışlardır. Kıpçak Türkleri tarih sahnesinde Kafkasya bölgesinde en son hâkimiyet kurmuş olan bir kavim olmasının yanında Karaçay-Malkar Türklerinin etnik yapısının oluşumunda da en son noktayı koyan Türk kavmi özelliğini taşımaktadır (Adiloğlu, 2016:19, 20).

1.2. Karaçay-Malkar Türklerinin Tarihi

Moğol ve Timur ordularının Kafkasya bölgesini ele geçirmesinden sonra Kafkasya’nın dağlık arazilerine kaçan Kafkas kabileleri, XVI. Yüzyılda Karça ve Basiyat isimli beylerin önderliğinde yeniden teşkilatlanmaya başlamışlardır. O dönemde Kuzey Kafkasya’da çeşitli Çerkes beyliklerine karşı galip gelmesi ve nam salmasıyla, dağınık halde bulunan kabileler Karça Bey’in liderliğini kabul ederek birleşmişlerdir. O dönem itibariyle Karaçayların tüm işleri Karça Bey tarafından yürütülmüştür. Karça Bey öldükten sonra adının muhtelif değişikliklere uğramasıyla Karaçay şeklini aldığı ve kavim ismi olarak Karaçay kelimesinin de buradan geldiği en çok kabul edilen görüşler arasındadır. Ancak, Karça Bey doğrudan Karaçay

Türklerinin kurucusu değildir. Sadece XVI. Yüzyıl dolaylarında Karaçaylar'ın teşkilatlanmasında liderlik eden bir beydir. Karça Bey'in ölümünden sonra Bekmirza Kırımşavhal, Kamgut, Elbuzduk, Kanşav, Gilastan isimli liderler sırasıyla Karaçaylar'ın idaresini sağlamışlardır (Adiloğlu, 2016: 20).

Malkarların idaresi ise Karaçaylardan farklı olarak beş bölge şeklinde beş bey tarafından yönetilmiştir. Bu beş bölgeden en güçlü olanı Ogari-Malkar bölgesidir. Bu bölge önceleri Malkar ve Misak adlı beylerin idaresindeyken, Altın Orda Devletinin dağılmasından sonra Basiyat ve Badinat isimli beylerin himayesi altına geçmiştir. Malkarlar Basiyat Bey idaresinden sonra sırasıyla Abay, Canhot, Aydabol ve Şahan beylerin liderliğinde idare edilmiştir. Ayrıca Çegem'de Malkaruk, Barasbiy, Küçük ve Kelemet; Holam'da Şakman, Bızıngı'da Süyünç, Baksan'da Orusbiy aileleri hüküm sürmüştür. Süyünç ve Orusbiy ailelerinin soyu Cengiz Han'a kadar dayanmaktadır. Bu beş bölgenin birden idaresi ise "Biy Kengeş" ve "Ullu Töre" isimli heyetler tarafından sağlanmış ve bir "Oliy" (Vali) aracılığıyla da koordinasyon teşkil edilmiştir (Adiloğlu, 2016: 21).

1451 yılı itibariyle Fatih Sultan Mehmet'in tahta geçmesiyle Sohum, Kefe ve Azak'ın fethedilmesiyle; Kırım Hanlığının da Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına geçmesiyle Karaçay-Malkarlar'da diğer Kafkas kabileleri gibi Osman Devletini tanımış ve hâkimiyeti altına girmişlerdir (Adiloğlu, 2016: 21).

1557 yılında ise Kuzey Kafkasya'da bulunan kalabalık ve güçlü olarak bilinen Kabardey Çerkesleri Rusların himayesi altına geçmek istemişlerdir. Rus Çarı ile aralarında dostluk ve yardım anlaşması yapılmıştır. Bu olayla birlikte Kafkasya'da bulunan kabileler Osmanlı ya da Rus taraftarı olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Karaçay-Malkarlar bu taraflardan Osmanlı Devleti'nin yanında yerini almış, Dağıstan ve Şirvan seferlerinde Osmanlı Devletine büyük faydalar sağlamışlardır (Adiloğlu, 2016: 22).

Takvimler 1783 yılını gösterdiğinde Rusların uzun zamandır niyetlendiği Kuzey Kafkasya'yı ele geçirme planları devreye girmiştir. Koban Irmağı'nın, 9 Ocak 1784 yılında yapılan Kırım Senediyle Osmanlı ve Rus Devletleri arasında sınır teşkil edeceği belirtilmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen kısım ise Karaçaylar olmuştur. Çünkü, o dönemde sınır teşkil edilen Koban Irmağının Rus ve Osmanlı tarafında da Karaçaylar yaşamlarını sürdürmekteydi (Adiloğlu, 2016: 22).

1781 yılında Sancak Beyi Ferah Ali Paşa Soğucak dolaylarına atanmış ve bölgede bulunan Kuzey Kafkasya kabileleriyle ilişkiler kurarak Osmanlı Devleti'nin oradaki etki ve yetki çerçevesinin genişlemesini sağlamıştır (Adiloğlu, 2016: 23).

1822 yılında General Yermolov'un Kabardey bölgesine yaptığı baskın sonucunda Malkarlar büyük kayıp vermişlerdir. 1825 yılında Anapa Muhafızı olarak Anapa'ya gelen Hasan Paşa Karaçay-Malkarlar da dahil olmak üzere diğer Kuzey Kafkasya kabilelerinin hepsini İslâmiyet'e katılmaları ve Osmanlı'ya sadakatlerinin devamlılığı için üç ay boyunca muhtelif vakitlerde ağırlanmışlardır. Karaçay-Malkar Türkleri de 1826 yılında Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarını belirtmişlerdir (Adiloğlu, 2016: 23).

Takvimler 18 Nisan 1828'i gösterdiğinde Rus orduları Anapa kalesini kuşatarak ele geçirmiştir. Bu durum sonucunda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya ile hiçbir şekilde irtibatı kalmamış ve kabileler arasında moral bozukluğuna yol açmıştır. Bu durumun ardından bazı kabilelerin kendi rızalarıyla Rus hâkimiyeti altına geçtikleri görülmüştür. Fakat bu kabilelerin aksine Karaçay-Malkar Türkleri Rus ordularından ve generallerinden gelen tehditleri hiçe sayarak Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacaklarını belirterek Rus hâkimiyetine direnç göstermişlerdir.

2 Kasım 1828 yılında Ullu Hasavka dağından saldıran Rus orduları ile Karaçaylar arasında cereyan eden savaş bir gün sürmüş, Karaçaylar savaşta üstünlük sağlamalarına rağmen nihayetine kalabalık ve modern Rus ordusu karşısında daha fazla dayanamayacaklarını anlayarak Ruslara teslim olmaya karar vermişlerdir. Müteakiben 4 Kasım 1828 yılında Karaçayları kendilerine tâbi kılmışlardır. Öte yandan Malkarların Rus hâkimiyetine geçmesi Karaçaylarda olduğu gibi savaş ve silah zoruyla değil kendi rızalarıyla olmuştur. Mirzakul Orusbiy liderlerindeki Malkar beyleri, Rus General Emanuel'e giderek Baksan ve diğer Malkar bölgelerinin kendilerine tâbi olacaklarını bildirmiştir.

1835-1853 yıllarında zaman zaman Ruslara karşı isyan çıkaran Karaçay-Malkar Türkleri bu isyanlardan kendi gayelerine uygun bir sonuç alamamışlardır. Fakat bu isyanlardan sonra 1855 yılında Muhammet Hubiy'in önderliğinde yapılan isyan tam amacına ulaşacakken Ruslar tarafından çok fazla kan dökülerek Karaçay-Malkarların aleyhine sonuçlanmıştır. Karaçay-Malkar Türkleri yaşadığı coğrafyada Ruslara tehlike yarattığı sebebiyle yeni bir idari sistemle eyaletlere ayrılmışlardır. Bu yeni sistemin getirdiği yeniliğe göre Karaçaylar Kuban eyaletine, Malkarlar ise Terek eyaletine bağlanmışlardır. Karaçay-Malkar Türkleri tarih sahnesi boyunca ilk defa resmî olarak ikiye bölünmüşlerdir (Adiloğlu, 2016: 24-25).

1865 yılında Karaçayların başına ilk defa bir Rus valisi atanmıştır. Rus vali Nikolay Grigoroviç Petruseviç, Karaçay-Malkar Türkçesini öğrenerek halkla sıcak temaslar sağlama gayesiyle hareket etmiştir. Karaçay köyleri için Rus hükümetinden topraklar almış ve onlarla iyi ilişkiler kurmuştur. Petruseviç döneminde Karaçay'da pek çok alanda modernleşme ve kalkınma gerçekleşmiştir. Malkarlar da Karaçaylarda olduğu gibi ilk başlarda olduğu gibi iç işlerinde serbest bırakılmışlarsa da 1846 yılı itibariyle Rus valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Adiloğlu, 2016: 25).

1917 yılındaki Bolşevik devriminden sonra Karaçay-Malkar Türkleri sırasıyla Sovyetler Birliğine bağlı Sosyalist Dağlı Halklar Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer almışlardır. 1922 yılı itibariyle Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi ve Kabardey-Malkar Özerk Cumhuriyeti kurulmuş olup iki farklı milletmiş gibi yaşamaya başlamışlardır (Adiloğlu, 2016: 20-25).

1921 ile 1928 yıllarında uygulanan Yeni Ekonomik Politika anlayışı sebebiyle Karaçay-Malkar Türklerinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fakat 1920'li yılların sonu ile 1930'lu yıllarda Rus idareciler Bolşevik idaresine karşı savaş veren Karaçay-Malkar Türklerini ardı arkası kesilmeyen ve aslı olmayan suçlamalarla tutuklamaya başlamış; bilhassa kolektivizm fikrine karşı gelen Karaçay-Malkar Türklerini idam etmeye başlamışlardır (Adiloğlu, 2016: 26).

II. Dünya savaşı dönemlerine gelindiğinde 25 Temmuz 1942 Tarihinde Nazi Almanları Rostov şehrini ele geçirmiş ve Kafkasya'ya girmişlerdir. Sovyet askerleri burada Nazi Almanlarına herhangi bir direniş gösteremeyerek dağlık arazilere doğru çekilmişlerdi. Bu durumda dağlık arazilerde savunma yapmayı umut eden Sovyet askerlerine dağlık ve engebeli arazide bulunan Sovyet rejimi karşıtı Karaçay-Malkar gerillaları beklemekteydi. Bu arazide Sovyet askerleri ile Karaçay-Malkar askerleri arasında bir çarpışma yaşanmış ve Sovyet askerleri Karaçay-Malkarların topraklarını terk etmişlerdir (Adiloğlu, 2016: 27).

Nazi Almanları 21 Ağustos 1942 yılında Elbruz bölgesini ele geçirdikten sonra bölgede yaşamakta olan Karaçay-Malkar Türklerinin dil, din, sosyal ve kültürel konularda bir serbestlik ihdas ederek onların sempatisini kazanmaya çalışmışlardır. Ayrıca Sovyet rejimi aleyhtarlığıyla bilinen Karaçay-Malkar Türklerine silah vb. savaş malzemeleri yardımıyla bulunmuş onların bölgede bulunan Rus idaresinden tamamen kurtulmalarına katkı sağlamışlardır (Adiloğlu, 2016: 27).

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Nazi Almanları Stalingrad kentinde Ruslar tarafından bozguna uğratılınca Kafkasya'dan çekilmek zorunda kalmışlardır. Nazi Almanları Kafkasya'dan çekilince Stalin emrinde ağır silahlarla kuşatılmış büyük bir ordu, Stalin'in

deyimiyle “devrim karşıtı” olan Karaçay-Malkar Türklerinin yaşamakta olduğu tüm köyleri yerle bir ederek 2 Kasım 1943 tarihinde Karaçayları; 8 Mart 1944 tarihinde ise Malkarları başta Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan olmak üzere muhtelif yerlere sürgün etmiştir (Adiloğlu, 2016: 279-28).

1953 yılında Stalin’in ölümünden sonra başa geçen Nikita Hruşçev Stalin’in tüm icraatlarını lanetleyerek daha ılımlı bir yönetim biçimini benimsemiştir. Bu durumu gören Karaçay-Malkar aydınları Sovyet yönetimiyle görüşmeler gerçekleştirmiş ve ardından Sovyet Yüksek Şûra kararıyla 1957 yılında Karaçay-Malkar Türklerinin yurtlarına geri dönerek yaşamalarına müsaade edilmiştir. Fakat, sürgün dönüşünde yurtlarına gelen Karaçay-Malkar Türklerinin eski yerleşim yerlerine geçmelerine izin verilmemiş ve çoğu hayvan çiftliklerine ve barakalara yerleştirilmiştir. Ayrıca sürgünden dönen Karaçay-Malkar Türkleri 1989 yılına kadar vatan haini muamelesi görmüş ve saygınlıkları iade edilmemiştir (Adiloğlu, 2016: 28-29).

2. Karaçay-Malkar Türkçesi

Karaçay-Malkar Türkçesi, Kuzey Kafkasya bölgesinin merkezî kısımlarında bulunan ve Rusya Federasyonuna bağlı Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar özerk cumhuriyetlerinin güney kısımlarında konuşulmaktadır (Tavkul, 2020: 15). Karaçay-Malkar Türkçesi tipik bir Kıpçak Türkçesi özelliklerini barındırmaktadır. Türkolojinin kurucusu olarak gösterilen Radloff ve Korş’un tasnifi bir araya getirilerek hazırlanan Samoyloviç’in tasnifinde Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk dilinin “z” kolunun “y” bölümünün “tav, bol-, kalgan” (Kuzey-Batı, Kıpçak) grubuna girmektedir (Adiloğlu, 2016: 30; Tavkul, 2020: 15). Yani tağ (dağ) yerine “taw”, “ol-” yerine “bol-”, “kalan” yerine ise “kalğan” biçimleri kullanılmaktadır. Ayrıca Karaçay-Malkar Türkçesi Kıpçak Türkçesinin Kırım, Kumuk ve Karay şiveleriyle birlikte Karadeniz-Hazar grubunda yer almaktadır (Adiloğlu, 2002: 143). Karaçay-Malkar Türkçesi diğer Kıpçak Lehçesi şivelerinden bazı farklı özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu durumun en büyük sebebi de komşu Kafkas halklarının dilleriyle etkileşim halinde olmasından kaynaklanmaktadır (Adiloğlu, 2002: 143).

Karaçay-Malkar Türkçesinde, tipik bir Kıpçak Türkçesi olması sebebiyle, kelime başındaki “y” sesinin “c” sesine dönüştüğü görülmektedir. Ancak kelime başındaki “t” ve “k” sesleri Eski Türkçede olduğu gibi korunmuştur. Kıpçak Türkçesiyle yazılmış olan Codex Cumanicus isimli eser ile Karaçay-Malkar Türkçesinin kelime hazinesi arasında büyük benzerlik vardır. Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “alay” (öyle), “algışlamak” (kutlamak, övmek), “ayt-” (söylemek), “bağır” (bakır), “buwun” (eklem, bilek), “burun” (eskiden, önce),

“buzow” (buzağı) gibi sözcüklerin aynı şekil ve anlamda Codex Cumanicus adlı eserde de kullanıldığı görülmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesi ayrıca Gürcü, Oset, Moğol, Arap ve Fars gibi yabancı dillerden de pek çok kelime almıştır (Adiloğlu, 2016: 30; Tavkul, 2003: 6, 7, 8).

Karaçay-Malkar Türkleri 1924 yılına kadar Arap alfabesi kullanmış, 1924 ve 1938 yılları arasında ise Latin alfabesini kullanmışlardır. 1938 yılında muhtelif sebeplerle Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır (Adiloğlu, 2016: 30). Fakat sürekli bir alfabe değişikliği yaşanması ve sürgünlerin de etkisiyle Kiril alfabe sistemi sağlam bir zemine oturmamıştır. Bu durum bazı imlâ sıkıntılarına yol açmıştır. Örneğin “ñ” (nazal n) sesinin “нґ” ve “нѢ” şeklinde kullanılması bu imlâ sorunlarından biridir.

Karaçay-Malkar Türkçesi yazı dili için kullanılan güncel Kiril alfabesi şu şekildedir:

Kiril	Latin	Kiril	Latin	Kiril	Latin
А, а	A, a	Й, й	Y, y	У, у	U, u / W, w
Б, б	B, b	К, к	K, k	Ф, ф	F, f
В, в	V, v	Къ, къ	Q, q	Х, х	H, h
Г, г	G, g	Л, л	L, l	Ц, ц	Ts, ts
Гъ, гъ	Ġ, ġ	М, м	M, m	Ч, ч	Ç, ç
Д, д	D, d	Н, н	N, n	Ш, ш	Ş, ş
Дж, дж	C, c	Нґ, нґ	Ñ, ñ	Щ, щ	Şç, şç
Е, е	E, e / ye	О, о	O, o	Ы, ы	I, ı
Ё, ё	Ö, ö	П, п	P, p	Э, э	E, e
Ж, ж	J, j	Р, р	R, r	Ю, ю	Ü, ü / yu
З, з	Z, z	С, с	S, s	Я, я	Ya, ya / â
И, и	İ, i	Т, т	T, t		

İKİNCİ BÖLÜM

EDAT VE EDATIN ÖZELLİKLERİ, SINIFLANDIRMASI

1. Edat Nedir?

Edat, Arapça kökenli bir sözcük olup “hissecik, küçük-küçücük” anlamlarına gelmekte, ayrıca “alet” ve “vasıta” anlamlarını da karşılamaktadır (Hacıeminoğlu, 1984:5). Arapçada edat için bazen harf, bazen de edat tabiri kullanılmaktadır (İpek, 2009:7). Edatlar yalnız başlarına anlamları olmayan, kendisinden önce veya sonra gelen kelimelerle ilişki kurmak suretiyle değişik ve yeni anlam ilgileri kuran, cümleler arasında anlam birliğinin sağlanmasına imkân sağlayan sözcük grubudur (Korkmaz, 2022: 895).

Edat üzerine yapılan tanımların sayısı oldukça fazla olmakla birlikte bazı tanımlamaların birtakım sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Sema Barutçu, tarihteki bilinçli dil araştırmalarında en önemli unsurun din ve felsefe olduğunu, dil mekteplerinin de “din-felsefe dili” vasıtasıyla yaratılmış olabileceğini belirtmekte; eski Yunanda gerçek anlamda dilbilgisi araştırmalarının Aristo tarafından temellendirildiğini, daha sonraları kilise dili olan Latincenin de bu sayede zamana yayılarak incelenmeye başladığını söylemektedir (Barutçu, 1995: 73).

Netice itibariyle din-felsefe ilişkisi bir diğer yandan insan topluluklarının demirbaşı olan dil olgusunun sistematik bir yapısının olduğunu ve bunun içinde dönemin yaşam şartlarına göre araştırmaların başladığı anlaşılmaktadır. Bu araştırmaların neticesinde Türkiye Türkçesinde 1920’li yıllardan sonra edat kavramıyla alakalı somut veriler elde edilmeye başlanmış olup, hem yabancı ve hem de yerli Türkologlar tarafından edat tanımı üzerine bir yoğunlaşma başlamıştır.

Ferhat Tamir sadece Arapça tesiri altında yazılan gramer kitaplarında “edat” terimine denk geldiğini sonrasında ise bu terimin yerine “lâhika” sözcüğünün kullanıldığını belirtmektedir (Tamir, 1995: 75).

Meltem Can edatların isim ya da fiillerin özelliklerini dilbilgiselleşmeleri sonucunda zaman içerisinde anlam kaybetmeleriyle kendinden önceki veya sonraki sözcükle her zaman anlamsal, şekil açısından da çoğunlukla bağlantılı olmasıyla oluşan, ayrıca bağlandıkları sözcüklerle çeşitli sözdizimsel ve anlamsal bağlantılar kurmaya yaradıklarını söylemektedir (Can, 2017: 47).

Nejat Gencan “Dilbilgisi” isimli eserinde edat terimini “ilgeç” olarak ele almış, sözcükler ve cümleler arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan kelime grubu olduğunu söylemiştir (Gencan, 1979: 438).

Walter Porzig, cümleyi bölümleyen ya da başka cümlelerle bir araya getiren kelimelerin de cümle içerisinde kullanılan cümle üyeleri gibi farklı iki iş gördüğünü belirterek bunlara “biçim kelimeleri”, “partiküller”, “parçacıklar”, “edatlar” adı verildiğini söylemektedir. Örnek olarak tek halde bulunan fakat, veya, gibi vb. edatları; ikili durumları ifade eden “ne ... ne”, “ya ... ya da”, “hem ... hem” gibi farklı işlevleri bulunan fakat şekil itibariyle ikili olan edatlar söylenebilir. Normal bir dizilimin yapabileceği ince ayrışımaların bu tarz edatlar yardımıyla yapılabildiğini söylemektedir (Porzig, 1985: 162).

Necmettin Hacıeminoğlu, edatların tek başlarına bir anlam ifade etmediklerini, fakat, cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan “alet sözler ve vasıtalar” olduğunu söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 5-6).

Muharrem Ergin, edatların görevli kelime grupları olduğunu; isim ve fiillerin tek başına anlamlı sözcükler olduğunu; edatların ise kendi başına anlamı olmayan ve görevi olan, ayrıca bu görevlerle anlam kazanabilen sözcük grupları olduğunu söylemektedir. (Ergin, 1990: 339).

Dilek Ergönenç Akbaba, edatların cümle içerisinde aynı seviyede ve yapıda iki sözcük grubunu veya iki cümleyi bir arada tutan, çok farklı kanallar açısından ilişkiler kurulmasına öncülük eden, cümle içerisindeki kavramları ve anlamları bütünleştiren görevli kelimeler olduğunu söylemektedir (Akbaba, 2009: 209).

Mehmet Hengirmen, edatları “ilgeçler” olarak ele almakla birlikte herhangi bir sözcükten sonra geldiğini ve bu sözcük ile sonrasındaki sözcük arasında bir ilgi kurmaya yarayan sözcükler olduğunu ifade etmektedir (Hengirmen, 2006: 167).

Tuncer Gülensoy, edatların herhangi bir sözcükten sonra gelen diğer sözcükler ile ileti kurulmasını sağlayan kelimeye veya kelimelere edat dendiğini, anlamları olmayan gramer görevi ifade eden yardımcı söz grubu olduğunu ve hiçbir şekilde nesne veya hareketi karşılamadığını, cümlelerin ifade kabiliyetinin artmasına ayrıca daha iyi anlaşılmasına olanak sağladıklarını söylemektedir (Gülensoy, 2000: 425).

Haydar Ediskun, edatların tek başlarına anlamları olmadığını, sadece anlamlı sözcüklere veya söz gruplarına ulandıkları zaman ya da cümle içerisine girdiklerinde muhtelif anlam ilişkilerinin meydana çıkmasında en büyük pay sahibi olduklarını ve bunun sonucunda da kendi

anlamlarının anlaşılmaya başladığını ifade eder. Ayrıca durum ekleri ve zarf türeten ekleri de edat olarak incelemekte hiçbir sakınca olmadığını eklemektedir (Ediskun, 1999: 284).

Edatlar isimlerden sonra gelen, kendi başlarını belirli bir anlamı olmayan, iki kavram arasındaki anlam ve yapı bağlantısını sağlayan sözcüklerdir. Bu sözcüklere “takı” (postposition) denilmektedir (Banguoğlu, 1990: 385).

Kemal Eraslan, edatların görevli kelimeler olduğunu, herhangi bir nesne veya hareket karşılamayan, ancak kelime gruplarında veya cümlede diğer kelimelerle birleştiğinde gramer görevi üstlenen kelimeler olduğunu belirtmektedir. Edatlar bazen belirli bir anlamı karşılıyor olsa da bu anlamlar açısından belirli bir hareketi veya nesneyi karşılayacak durumda kelimeler veya sözcükler değildir. Cümle içerisinde diğer kelimeler veya eklerle kullanıldıkları zaman belirli bir anlamı, hareketi ya da nesneyi ifade ederler (Eraslan, 2012: 273-274).

Günay Karaağaç, edatların dilde bağımsız olarak var olamayan yani tek başlarına bir anlam ifade edemeyen, yardımcı bir unsura ihtiyaç duyan sözcüklerden meydana geldiğini belirtir. Ayrıca, söz, söz öbeği ve cümle gibi dil birimlerini bir arada toplayanların “bağlama edatı”, bu birimleri çekime sokanların “çekim edatları”, söz cümleler kuranların “ünlem edatları” olduğunu söylemektedir (Karaağaç, 2009: 158).

Zeynep Korkmaz, kelime türlerini anlamlı kelimeler ve görevli kelimeler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Görevli kelimeler, isimler ya da fiiller gibi kendi başlarına bir durumu, hareketi vb. gibi anlamları eylemleri ifade etmezler. Ya anlam belirten kelimelerin yardımıyla ya da eklendikleri sözcük veya sözcük gruplarıyla bir hareketi, anlamı ya da durumu ifade ederler. Türkiye Türkçesi gramerlerinin yazımında ve gramerle ilgili yapılan çalışmalarda, Arap grameri temelindeki Osmanlı gramer yöntemini almış olan dilbilimciler, görevli kelime çeşitlerinin hepsini “edat” başlığı altında toplamışlardır (Korkmaz, 2022: 893).

Netice itibarıyla edat, tek başına bir anlamı olmayan ve kelime türlerinin diğer unsurlarına ihtiyaç duyan ve ancak onlarla anlam kazanabilen bir kelime grubudur. Edatların bazıları zamanla kırpılmış, bazıları kullanıldığı yere göre anlam değişikliği veya ek işlev kazanımı gerçekleştirmiştir. Edatlar birçok dilbilimci tarafından birbirinden farklı tabirlerle karşılanmıştır. Bunlardan bazıları “edat, ilgeç, bağlaç, preposition, postposition” şeklindedir. Kendilerine ait kuralları ve kullanış amacı olan edatlar Türk dilinin grameri ve anlaşılabilirliği açısından çok önemli ve etkin bir role sahiptir.

2. Edatların Özellikleri

Cümle yapılarında görevli sözcükler olan edatlar, tek başlarına bir anlam ve işlevi olmayıp, çeşitli kelime gruplarıyla birleşerek görevli ya da yardımcı sözcükler haline gelirler. Edatlar, belirli bir anlamı bildirmek için isim veya fiil köküne getirilen sözcüklerdir. İsimlere ve fiillere gelen biçim ve çekim unsurları birer edattır. Vazifesini tamamlayıp oradan ayrılan ve bir “aygıt” görevi gören, getirildiği kelimenin sadece anlamına etki edebilen sözcüklerdir. Bu sebepten dolayı Osmanlı gramerinde eklere “lâhika”, edatlara ise bugün olduğu gibi “edat” denilmiştir (Atalay, 1941: 6,7).

Edatlar tek başlarına dil sahasında bulunmayıp, farklı anlam ve görevli sözcüklerle dil sahasına giriş yaparlar. Kemal Eraslan, edatların özelliğinin zarf, sıfat, isim ve fiil suretiyle bilinen kelimelerden türediklerini, bu suretteki görev ve anlamlarından uzaklaşmamak kaydıyla farklı işlevler ve anlamlar kazandırdığını, hatta yardımcı ve görevli kelimeler olduğunu belirtmektedir (Eraslan, 2012: 274).

Edatların cümle içerisinde bulunan anlamları geçicidir. Eklendikleri isim, sıfat, zamir vb. gibi isim soylu kelime veya kelime grupları ile bir edat grubu oluştururlar. Bahsi geçen bu edat grupları cümlede isimlerden önce sıfat, sıfat ve fiillerden önce zarf görevi yaparlar (Korkmaz, 2022: 895).

Edatlar, sözcükler arasında bağlayıcı bir unsur olarak yer alarak, aralarında bir anlam bütünlüğü sağlamasından dolayı görevli sözcük grupları olarak kabul edilirler (Aydiner, 2014: 8).

Edatlar tek başlarına cümlelerin bir ögesi hâline gelemeyizler ancak diğer sözcükler ile bir araya geldiklerinde cümlelerin ögesi olarak kabul edilebilirler. Vurgu ve ses tonlamalarıyla cümleye farklı anlamlar yüklenmesinde aktif rol alırlar. Cümle içerisinde kullanıldıkları yerlere göre cümlelere ince anlamların yüklenmesinde ve anlam derinleşmesine imkân sağlarlar. Anlatım bozukluklarının ortadan kaldırılmasına ve anlatımın güçlenip, netlik kazanmasına yardımcı olurlar. Edatlar sözcük türleri içerisinde en çok zarflara benzemektedirler. Sözcükler arasında ilgi kurduklarında edat görevinde, yüklemle bağlantı kurduklarında da zarf görevinde kullanılırlar (İpek, 2009: 19). Ayrıca edatlar bazen iki isim arasında kalarak kendinden önce ve sonra gelen isimlerin sıfatıymış gibi vazife görmektedirler (Aydiner, 2014: 9).

Türkçede bulunan her bir edatı saf bir zeminde ya bir isme ya da bir fiile bağlayabilmemiz gayet mümkündür (Hacıeminoğlu, 1984: 6). Zeynep Korkmaz edatların cümle içinde geçici birer görev yüklenmiş olmaları, onları aynı nitelikteki ad çekimi ekleri ile benzer, paralel duruma getirmiştir. Aralarındaki fark, şekil olarak birincilerin ek, ikincilerin birer bağımsız kelime olmalarıdır (Korkmaz, 2022: 895). İsim çekim ekleriyle edat arasındaki

benzerlik, isim çekim ekleri ya da zarf-fiiller ile genişletilmiş olması ve ilk başta özel anlamlar taşıyan sözcüklerin yavaş yavaş kalıplaşarak edatlara dönüşmüş olmalarıdır (Korkmaz, 2022: 896-897).

Edatlar ve ekler arasında bulunan en önemli farklılık ise edatların birtakım aygıtlar olmasıdır. Bu aygıtlar kelimenin anlamını ya değiştiren ya da bir anlam daha kazandırma vazifesini gören unsurlardır. Ekler ise gelmiş olduğu kelimeye farklı bir biçim, anlam ve işlev katarak onları her açıdan değiştiren unsurlardır (Atalay, 1941: 6).

Tahsin Banguoğlu, edatların şekilce kelime, işleyiş açısından isim çekim ekleri görevinde bulunduğunu ve bu ekler gibi iki kavram arasında ilgi kurucu olduklarını, çok defa da işleyişleri bir çekim ekiyle karşılanabildiğini belirtmektedir (Banguoğlu, 1990: 386).

3. Edatların Sınıflandırılması

Edatlar farklı tür ve farklı görevden sözcükleri bir arada tutmaya yarayan ve onların aralarında bir anlam birliği kazandırmak için kullanılan fakat kendi başlarına net bir anlam taşımayan yardımcı sözcüklerdir. Türk dili grameri “isimler” ve “fiiller” olarak bilinen asıl sözcükler ile görevli-yardımcı sözcüklerden oluşmaktadır. Nesneleri, terimleri, kavramları ve diğer unsurları karşılayanlara isim; iş, oluş, kılış bildirenlere ise fiil denilmektedir. Tüm bu unsurları birleştiren, tek başlarına anlamları olsa da bu anlam ifade eden sözcükleri birleştirerek daha farklı anlamlar ortaya çıkaran fakat kendi başlarına anlamları olmayan sözcüklere ise “edat” denilmektedir.

Edatlar üzerine pek çok farklı sınıflandırma ve değerlendirmeler yapılmıştır. Necmettin Hacıeminoğlu “Türk Dilinde Edatlar” isimli eserinde edatları: 1. Çekim edatları, 2. Bağlama edatları, 3. Kuvvetlendirme edatları, 4. Karşılaştırma-denkleştirme edatları, 5. Soru edatları, 6. Çağırma-hitap edatları, 7. Cevap edatları, 8. Ünlemler, 9. Gösterme edatları, 10. Tekerrür edatları şeklinde incelemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: III-XI).

Tuncer Gülensoy “Türkçe El Kitabı” isimli eserinde edatları: 1. Ünlem edatları (ünlemler, seslenme, sorma, gösterme, cevap), 2. Bağlama edatları (sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, cümle başı, sona gelen edatlar) ve 3. Son çekim edatları (isimlerle eksiksiz olarak birleşenler, zamirlerin genitif hâliyle birleşenler, isimlerin ve zamirlerin datif hâli ile birleşenler, isimlerin ve zamirlerin ablatif hâli ile birleşenler) şeklinde 3 ana başlık ve 14 alt başlıkla incelemektedir (Gülensoy, 2000: 424 - 427).

Jean Deny “Türk Dil Bilgisi” isimli eserinde edatları: 1. Edatlar (aygıtlar), 2. Bağlaçlar, 3. Ünlemler şeklinde sınıflandırarak incelemektedir. Kitabın çevirisini yapmış olan Ali Ulvi

Elöve edat terimi yerine “ilgeç” terimini kullanmaktadır (Deny, 2012: 530, 531). Faruk Kadri Timurtaş “Eski Türkiye Türkçesi” isimli eserinde edatları: 1. Bağlama, 2. Son çekim edatları, 3. Soru edatları, 4. İşaret edatları, 5. Berkitme edatları (tekit), 6. Çağırma edatları (hitap), 7. Tessürî Nida (affectif) edatları olarak 7 başlık altında incelemektedir (Timurtaş, 1994: 99).

Tahsin Banguoğlu “Türkçenin Grameri” isimli eserinde edatları “takı” kavramıyla ele alarak takıları “kelime çekimleri” kısmına dahil ederek sekiz ana başlık altında incelemektedir. Bu sekiz başlık ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem ve fiil olarak bilinmektedir. Bunlardan ad, sıfat, zarf, zamir ve fiillerin esas kavramlara karşılık geldiğini “özerkli kelime” (mot autonome) adını aldığını söylemektedir. Takı, bağlam, ünlem gruplarının ise yardımcı kavramlar olduğunu, sözün unsurları arasında bağlantı kurmaya yaradığını belirterek “katma kelimeler” (kelimecik) olduğunu belirtmektedir. Bu katma kelimelerin çoğu zamanda da özerkli kelime bölümlerinden geldiğini belirtmektedir (Banguoğlu, 1990: 152, 153).

Zeynep Korkmaz edatları: “Görevli Sözcükler” başlığı altında incelemektedir. Müteakiben 1. Yapı ve kökenlerine göre (I. Türkçe kökenli (-ad kökenli, -fiil kökenli), II. Yabancı kökenli), 2. Kullanış biçimlerine göre, 3. Görevlerine göre şeklinde üç alt başlık altında incelemektedir. Bağlaçları edatlar ana başlığı altında incelemeyip, görevli kelimeler olarak nitelendirdiği ana başlığı altında ayrı bir tasnif içerisine koyar. Ünlemleri ise anlamlı görevli kelimeler olarak ele alır. Edatları “postposition” olarak, bağlaçları “conjunction”, ünlemleri “interjection” terimleriyle eş değer olduğunu da belirtir (Korkmaz, 2022: 897, 923, 925, 961).

Muharrem Ergin “Türk Dili” isimli eserinde edatları: 1. Ünlem edatları (I. Ünlemler, II. Seslenme edatları, III. Sorma edatları, IV. Gösterme edatları, V. Cevap edatları), 2. Bağlama edatları (I. Sıralama edatları, II. Denkleştirme edatları, III. Karşılaştırma edatları, IV. Cümle başı edatları VI. Sona gelen edatlar), 3. Son çekim edatları (I. Kullanışlarına göre, II. Fonksiyonlarına göre, III. Son çekim edatı gibi kullanılan isimler, IV. Son çekim edatlarına yardımcı tabirler) şeklinde 3 ana başlık ve 15 alt başlık olarak ele alır (Ergin, 1990: 339-346).

Günay Karaağaç “Edat Üzerine Düşünceler” isimli yazısında edatları: 1. Çekim Edatları (I. Yer ve yön bildirenler, II. Zaman bildirenler, III. Benzerlik bildirenler, IV. Yaklaşma, amaç ve neden bildirenler, V. Uzaklaşma, ayrılık, başkalık ve sonuç bildirenler, VI. Karşılaştırma, nitelik ve nicelik bildirenler, VII. Birliktelik ve araç bildirenler, VIII. Sınırlandırma bildirenler), 2. Bağlama edatları (I. Sıralayıcı bağlama edatları, II. Açıklayıcı bağlama edatları), 3. Ünlem edatları (I. Seslenme edatları, II. Soru edatları, III. Cevap edatları) şeklinde sınıflandırır (Karaağaç, 2009: 160-169).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR

1. Karaçay-Malkar Türkçesinde Edatlar

Karaçay-Malkar Türkçesinde edatlar: 1. Bağlama Edatları (I. Sıralama edatları, II. Denkleştirme edatları, III. Karşılaştırma edatları, IV. Cümle başı edatları), 2. Son çekim edatları, 3. Ünlem edatları (I. Ünlemler ve teşvik edatları, II. Seslenme edatları, III. Sorma edatları, IV. Gösterme edatları, V. Cevap edatları) şeklinde 3 ana başlık altında ele alınmaktadır (Tavkul, 2020: 53, 54; Adiloğlu, 2016: 38).

1.1. Bağlama Edatları

Bağlama edatları bazı araştırmacılar tarafından “bağlaç” adı altında edatlardan ayrı bir başlık altında incelenirken, bazıları da edat ana başlığı altında bağlama edatları başlığıyla incelenmektedir. Muharrem Ergin, Mecdut Mansuroğlu, Jean Deny, Necmettin Hacıeminoğlu bağlaçları edatlar altında inceleyen araştırmacılarıdır (Deny, 2012; Ergin, 1990, Hacıeminoğlu, 1984; Mansuroğlu, 1955). Haydar Ediskun, Zeynep Korkmaz, Tahsin Banguoğlu, Tahir Nejat Gencan gibi araştırmacılar ise bağlaçları ayrı bir başlık altında inceleyerek bağlaçların edatlardan farklı olduğunu belirtmektedirler (Ediskun, 1999; Korkmaz, 2009; Banguoğlu, 1990; Gencan, 1979).

Türkiye Türkçesinde “ile”, “dahi”, “ve”, “veya”, “yahut”, “ya ... ya”, “hem ... hem” gibi kullanılan edatlardır. Bağlama edatları, cümleleri veya sözcükleri, cümledeki görevli diğer söz gruplarını birbiriyle şekil bakımından bağlayan ya da mâna açısından birlik oluşturmak mahiyetinde bulunan bir edat grubudur (Güner, 2020: 325). Cümle içerisindeki küçük dil gruplarını sözcükleri, sözcük gruplarını; cümleleri şekil ve anlam açısından birbiriyle uyumlu hale getirme vazifesi verilen edat grubudur (Gülensoy, 2000: 426). Netice itibarıyla bağlama edatları dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan edatlardır (Ergin, 1990; 341).

1.1.1. Sıralama Edatları

Türkiye Türkçesinde sıralama edatları arka arkaya gelen unsurları birbirine “ve”, “ile” “dahi” anlamıyla bağlayan edatlardır: “Sen ve ben”, “Veli ve Ali”, “Ahmet ile Ayşe” gibi. Sıralama edatları birbiri ardına gelen cümleleri, sözcükleri ve unsurları, hususları açısından virgöl yerine kullanılan edatlardır (Gülensoy, 2000; 426). Eş veya eş anlama tekabül eden

cümlelerin ve sözcüklerin birbirinden anlam veya şekil açısından ayrı durum ihtiva ettiği durumlarda devreye girerek anlatıma nokta atışı yapmak için kullanılan edatlardır (Akbaba, 2009; 209).

1.1.1.1. “Bla”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “bla”, Türkiye Türkçesinde “ile”, “ve” edatlarını karşılamaktadır. Bu edat kökeni ve yapısı itibariyle Eski Türkçedeki “birle” şeklinden gelişerek Karaçay-Malkar Türkçesinde “bla”, Türkiye Türkçesinde de “ile” şeklini almıştır (Mansuroğlu, 1955: 62; Hacıeminoğlu, 1984: 22; Ediskun, 1999: 296). Ayrıca bu edatın “bir+i-l” (birleşmek) sözcüğünden de teşekkül etmiş olma ihtimali bulunmaktadır (Gabain, 1995: 93).

Söz konusu “bla” edatı birbirine eş, yakın, zıt anlamlı kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri bir araya getiren ve sıralayan bir edattır. Karaçay-Malkar Türkçesinde “bla” edatı sıralama edatı ve son çekim edatı olarak kullanılan bir edattır. Bu iki özellik ve işlev birbirine karıştırılmamalıdır. Ayrıca bu edat aynı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi vasıta hâli çekimi için de kullanılmaktadır. Ancak Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bla” edatı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kendisinden önce gelen sözcüklere eklenmemekte ve daima ayrı yazılmaktadır.

Karaçay-Malkar Türkçesinde “bla” edatı genellikle iki kelimeyi birbirine bağlama vazifesiyle kullanılmaktadır (ile, birlikte, beraber, yanı sıra). Öte yandan Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bıla” (bunlar) işaret zamiriyle “bla” edatı karıştırılmamalıdır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “bla” edatı genellikle iki unsuru, cümleyi, kelimeyi “eş, yakın ve zıt anlam” açısından sıralar ve birbirine bağlar.

1. Eş, yakın ve zıt anlamlı kelimeleri sıralama işlevi

Энтда, энтда деб тохдайбыз. Ол кюн Каска **бла** Къумурсханы иги айтханым ючюн, Ибрахим ёчке бир тетрадь берди (Bayramukova, 1964: 41).

Entda, entda deb toḥdaybız. Ol kün Kaska **bla** Qumurşanı igi aythanım üçün, İbrahim öcke bir tetrad berdi.

Yine, yine diye ısrar ediyoruz. O gün “Çekirge **ile** Karınca”yı güzel anlattığım için, İbrahim ödül (olarak) bir defter verdi.

Алай а бир джолда анам **бла** мен Уллу агъачха баргъан эдик. Анда къошлада джууукъларыбыз бардыла деб анам алай айта эди (Bayramukova, 1964: 41).

Alay a bir colda anam **bla** men Ullu ağaçça bargan edik. Anda koşlada cuwuqlarımız bardıla deb anam ayta edi.

Fakat bir seferinde annem **ile** ben Büyük Ağaç’a gitmiştik. Oradaki çiftliklerde akrabalarımız var diye annem öyle söylüyordu.

Олтуруб тургъан сабийле кюлюмсюреб, устаз **бла** Къазийге кёзюу къарайдыла (Hubiyev, 1969: 8).

Oturub turğan sabiyle külümsüreb, ustaz **bla** Kaziyege közüw қарaydıla.

Oturan çocuklar tebessüm ederek, öğretmen **ile** Kaziye’e sırayla bakıyorlar.

Марзият **бла** эрини ызларына къайтхан кюнлерин чырт унуталмайма (Bayramukova, 1964: 98).

Marziyat **bla** erini ızlarına қайтхан күнлерин чырт unutalmayma.

Marziyat **ile** kocasının geri döndükleri günleri hiç unutamıyorum.

Къазий **бла** Алий пколгъа бирге кетдиле (Hubiyev, 1969: 33).

Kaziye **bla** Aliy şkolğa birge ketdile.

Kaziye **ile** Ali okula birlikte gittiler.

1.1.1.2. “Da”

Yapısı

Eski Türkçede “ve” mahiyetindeki kalıplaşmış “takı” zarf fiilinin ses değişmesine uğrayarak meydana geldiği düşünülen “da” edatı birbirine eş kelime veya kelime gruplarını bağladığında sıralama edatı olarak kabul görmektedir. Ancak, Tuncer Gülensoy’un da belirttiği üzere “da” edatı yanı zamanda cümle sonuna gelen edatlar grubuna da dahildir (Gülensoy, 2000: 426). Karaçay-Malkar Türkçesinde de bu edat aynı şekilde hem sıralama ve hem de cümle sonu edatı olarak kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “da” edatı, birbiri ardına sıralanıp gelen eş kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri birbirine bağlama, sıralama işleviyle kullanılır. Ancak kuvvetlendirme işleviyle kullanılan “da” edatıyla karıştırmamalıdır.

1. Eş veya eş değer kelimeleri tekrarlama yoluyla birbirine bağlama işlevi

Кюч **да**, къарыу **да** къолларында болгъанды **да**, ала не залимликге **да** базарыкъдыла (Hubiyev, 1990: 16).

Küç **da**, қарыу **da** қолларында болғанды **da**, ала не залимликге **da** базарықдыла.

Güç **de**, kuvvet **de** ellerinde olmuş **da**, onlar her türlü zalimlik (yapmaya) **da** cüret edeceklerdir.

Алай болгъанлыкыгъа, быланы **да** бир-бирде эс ташлаб башларын энишге тутхан кёзюулери **да** болады (Kubanov, 1963: 212).

Alay bolğanlıkğa, bılanı **da** bir-birde es taşlab başların enişge tuthan közüwleri **da** boladı.

Buna rağmen, bunların **da** bazen akıllarını kaybederek başlarını eğdikleri zamanları **da** oluyor.

Ашыкъма **да** пар табакны **да** эсинге тюшюр, къагъытчыкъны **да** окъу деб, Соколов терезеге къабланды (Hubiyev, 1990: 108).

Aşıqma **da** par tabaknı **da** esiñe tüşür, kağıtçıknı **da** oku deb, Sokolov terezege қабландı.

Acele etme **de** nargileyi **de** aklına getir, kâğıdı **da** oku diye, Sokolov pencereye abandı.

1.1.1.3. “Oğuna ~ Oқuna”

Karaçay-Malkar Türkçesinde “oğuna ~ oқuna” edatları Türkiye Türkçesinde “bile”, “dahi”, “hemencecik” ve “hemen” edatlarını karşılamaktadır. Bu edat Karaçay Türkçesinde “oğuna” şeklinde, Malkar Türkçesinde ise “oқuna” şeklinde kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oğuna ~ oқuna” edatı ekleme ve doğrulama yoluyla cümleleri birbirine bağlama işleviyle kullanılmaktadır.

1. Ekleme ve doğrulama yoluyla cümleleri birbirine bağlama işlevi

Бизни керти адамлыгъыбыз болса, ол Темуркъаны сатхан кюн **оғуна** Мухаммат-Амин махдаучу керти дуняда атасы хариб бла тюбешир эди (Kubanov, 1963: 17).

Bizni kerti adamlıgıbız bolsa, ol Temurқanı satћan kün **oğuna** Muhammat-Amin mahdawçu kerti duniyada atası harib bla tübeşir edi.

Bizim gerçekten adam olsaydık, onun Temurka’ya ihanet ettiği gün **bile** Muhammet-Emin’in övüp durduğu öteki dünyada zavallı babasıyla karşılaşırdı.

Ол аман джашха тубесень, бюгюн **огъуна** элге ашыр, ишчиги барды дерсе (Kubanov, 1963: 46).

Ol aman çaşha tübeseñ, bugün **oğuna** elge aşır, işçigi bardı derse.

O kötü delikanlıya rastlarsan, bugün **dahi** köye gönder, işi varmış dersin.

Тибсеб бир джанына чыкыгъандан сора, Бийнөгер аллындан **огъуна** Назифатны таныялмагъанына кеси-кесине айыб этиб, кирир джер табмады (Kubanov, 1963: 101).

Tebseb bir canına çıkğandan sora, Biynöger allından **oğuna** Nazifatnı tanıyalmağanına kesi-kesine ayıb etib, kirir cer tabmadı.

Dans edip bir kenara çekildikten sonra, Biynöger en başından **bile** Nazifat'ı tanıyamamasından ötürü kendisini ayıplayıp, girecek yer bulamadı (başını sokacak delik bulamadı).

Къанамат сѣлешгенни Матай болгъанын ауазын эшитгенлей **огъуна** анъылады (Kubanov: 1963: 110).

Қанамат сөleşgenни Matay bolğanın awazın eşitgenley **oğuna** añıladı.

Kanamat konuşanın Matay olduğunu sesini duyar duymaz **dahi** anladı.

Марджанны заманы джокъ эди, таб заманы джетишген **огъуна** этсе да, ол алкъын алагъа не айтыб барырыны сагъышын эталмагъан эди (Kubanov, 1968: 126).

Marcannı zamanı coķ edi, tab zamanı cetişgen **oğuna** etse da, ol alķın alağa ne aytıb barırın sağışın etalmağan edi.

Marcan'ın zamanı yoktu, hatta zamanı olsa **bile** o henüz onlara ne söyleyeceğinin hesabını yapamamıştı.

1.1.2. Denkleştirme Edatları

Muharrem Ergin (1990: 342) denkleştirme edatlarının birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek iki unsuru birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştırılabilen edatlar olduğunu belirtmiştir. Zeynep Korkmaz ise bu edatların cümlelerin iki ögesini karşılaştırma, denkleştirme; tek olarak kullanıldığında ise seçme ve yeğleme gibi işlevlerle birbirine bağlayan bağlaçlar olduğunu söylemektedir (Korkmaz, 2022: 939). Kemal Eraslan da denkleştirme edatlarının birbirine eşit olan veya birbirinin yerine geçebilecek iki unsuru birbirine bağlayan edatlar olduğunu söylemektedir (Eraslan, 2012: 278).

1.1.2.1. “Ne da”

Yapısı

Bu edat “ne” soru zamiri ile “da” edatının yan yana getirilmek suretiyle teşkil edilmiştir. Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren Türk dilinde kullanılmaya başlayan “ya da”, “veya”, “yahut” edatlarıyla aynı işlevi görmektedir. Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Oğuz Türkçesi sahalarında “ya” ve “yahut” şekilleri görülmektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 267).

Türkiye Türkçesinde “veya”, “ya da”, “yahut” edatlarını karşılayan Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ne da” edatı iki sözcüğün arasına gelmek suretiyle denklik ya da denk olan iki unsurdan birini seçme anlamını yükleyen cümlelerin kurulmasında kullanılır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ne da” edatı yeğleme, seçme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Yeğleme, seçme işlevi

Сириягъа, Меккагъа, Мединагъа **не да** алагъа джууукъгъа барабыз деб, джолгъа чыкыгъанларына юч кюн болады (Appayev, 2005: 48).

Siriyağa, Mekkağa, Medinağa **ne da** alağa cuwukğa barabız deb, colğa çıkğanlarına üç kün boladı.

Suriye’ye, Mekke’ye, Medine’ye **veya** oralara yakın bir yere gidiyoruz diye, yola çıkalı üç gün oluyor.

Дагъыда ким биледи, эки-юч кюн турурча чурум чыкъса, сен кетерсе, биз кесибиз къайтырбыз **не да** бизни бери атаргъа биреу табылып (Appayev, 2005: 110).

Dağıda kim bile di eki-üç kün tururça çurum çıksa sen keterse, biz kesibiz kaytırbız **ne da** bizni atarğa birew tabılır.

Yine de kim bilir iki-üç gün kalmaya sebep çıkarsa sen gidersin, biz kendimiz döneriz **ya da** bizi bırakacak birisi bulunur.

Хуна ичледе, биченликледе, джер-джерде джашчыкъла, къызчыкъла ташланы атыб, малланы къоруулайдыла **не да** ызларындан барыб таякъчыкъланы джетдиредице (Bayramukova, 1970: 70).

Huna içlede, biçenliklede cer-cerde caşçıkla, kızçıkla taşları atıp, malları koruwlaydıla **ne da** ızlarından barıp tayaqçıklaı cetdiredile.

Duvar içlerinde, çayırda, her tarafta oğlanlar, kız çocukları taş atıp, malları koruyorlar **veya** arkalarından gidip sopayla vuruyorlar.

1.1.1.2. “Ne”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “ne” edatı Türkiye Türkçesindeki “ya”, “veya” edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ne” edatı seçme, yeğleme ve denkleştirme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Seçme, yeğleme işlevi

Аланы **не** кеслерин, **не** ёлюклерин табхынчы излерге керекди (Appayev, 2005: 205).

Alanı **ne** keslerin **ne** ölüklerin tabhınçı izlerge kerekdi.

Onları **ya** kendilerini **veya** cesetlerini bulana dek aramak lazım.

1.1.3. Karşılaştırma Edatları

Karşılaştırma edatları iki unsuru veya iki durumu birbiriyle denk tutan veya farklılıklarını ortaya koymak suretiyle kullanılan edatlardır. Karşılaştırma edatları ikili, üçlü, dörtlü gruplar hâlinde karşılaştırılan unsurların veya durumların sayısına göre artmaktadır ve en az çift şekilde kullanımı bulunmaktadır (Ergin, 1990: 342). Yapı bakımından yalın halde ya da iki kelimedenden oluşan bazı edatlar (bağlaçlar) genellikle cümle unsurlarını bir araya getirip anlam birliği sağladıklarından dolayı şekil açısından cümlenin unsurlarına göre bir veya birden fazla tekrara düştüğü gözlemlenmektedir (Korkmaz, 2022: 927).

1.1.3.1. “Ne ... ne”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “ne ... ne” edatı, Türkiye Türkçesindeki “ne ... ne”, “ya ... ya”, “da ... da” ve “hem ... hem” edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ne ... ne” edatı, seçme, yeğleme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Seçme, yeğleme işlevi

Былыр августда фашистле элге кирир-кирmez, **не** эшек, **не** ат кьоймай джыйыб, ауушда баргъан урушха сауут ташыгъан эдиле (Bayramukova, 1990: 6).

Bıltır avgustda faşistle elge kirir-kirmez, **ne** eşek, **ne** at kıymay cıyıp awuşda bargan uruşha sawut taşıgan edile.

Geçen yıl Ağustos'ta faşistler köye girer girmez, **ne** eşek, **ne** at bırakmadan toplayıp, dağ geçidinde cereyan eden savaşa silah taşımışlardı.

Отунчугъу болгъанла пешчикни төгерегин алгъандыла, алай а аланы джонгурчхалары бла къауралары **не** гардош биширирге, **не** эт биширирге, **не** суу къайнатыргъа джетмейди (Bayramukova, 1990: 72).

Otunçuğu bolğanla peşçikini tögeregini alğandıla, alay a alanı coñurçhaları bla қawraları **ne** gardoş bişirirge, **ne** et bişirirge, **ne** suw қaynatırға cetmeydi.

Biraz odunu olanlar sobanın çevresini sarmışlar, fakat onların dalları ve sapları **ne** patates pişirmeye, **ne** et pişirmeye, **ne de** su kaynatmaya yetmiyor.

He Харун, **не** Гокка отпусагъа келиб къалсала уа, а киши, аллай бир насыб чыгъыб къалса уа бизге да? (Bayramukova, 1990: 9).

Ne Harun, **ne** Gokka otpuskağa kelib қalsala wa, a kişi, allay bir nasib çıgıb қalsa wa bizge da?

Hem Harun, **hem** Gokka tatile geliverseydiler de, ay herif, öyle bir kısmet çıkıverseydi bize de?

Ахырсы, аталары, ол беш айны ичинде джашилле чекдирген азабны **не** унуталмайма, **не** къуруталмайма, хаман башыма келгенлей, кёзюме кёрюннгенлей турады деди Хабибат (Bayramukova, 1990: 12).

Ahırsı, ataları ol beş aynı içinde caşille, çekdirgen azabnı **ne** unutalmayma, **ne** қurutalmayma, haman başıma kelgenley, közüme көrüññenley turadı dedi Habibat.

Nihayetinde, babaları o beş ayın içerisinde yeşillerin çektirdiği azabı **ne** unutabiliyorum **ne** (kafamdan) yok edebiliyorum. Sürekli aklıma gelmeye, gözüme görünmeye devam ediyor dedi Habibat.

Гокка **не** сёзю бла, **не** къоллары бла уруб келген адамладан Сымайны джакълаялмай тебregenлей... (Bayramukova, 1964, s. 55).

Gokka **ne** sözü bla, **ne** қolları bla urub kelgen adamladan Sımaynı caқlayalмай tebregenley...

Gokka **hem** sözüyle, **hem** elleriyle vurup gelen adamlardan Sımay'ı koruyamamaya başladıғında...

1.1.3.2. “Da ... da”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “da ... da” edatı, karşılaştırma ve denkleştirme işleviyle kullanılmakta ve aynı zamanda kuvvetlendirme edatı olarak da görev yapmaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki “da ... da” edatı Türkiye Türkçesindeki “da ... da” veya “hem ... hem” edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “da ... da” edatı karşılaştırma işleviyle kullanılmaktadır.

1. Karşılaştırma işleviyle kullanımı

Мен сизден кѣб билеме деб чыкъмагъанма сѣлеширге. Суфият **да**, Алим **да** “билгенинги айтыргъа керексе” дегендиле да аны ючюн сѣлешеме (Hubiyev, 1969: 245).

Men sizden köb bileme deb çıķmağanma söyleşirge. Sufiyat **da**, Alim **da** “bilgeniñi aytırğa kerекse” degendile da anı üçün söyleşeme.

Ben sizden çok biliyorum diyerek çıkmadım konuşmaya. Sufiyat **da**, Alim **da** bildiğini söylemen gerekiyor dediler de onun için konuşuyorum.

Аны айтырыкъ тюлме. Иш чюйререк бола башлагъанды да ол себебден бир аз ангарылыб сѣлешеме. Къыз **да**, юйю **да** бизге бюгюннге сѣз берген эдиле (Hubiyev, 1969: 250).

Anı aytırıķ tülme. İş çüyrerek bola başlağandı da ol sebeбden biraz añarılıb söyleşeme. Kız **da**, üyü **da** bizge bugünñe söz bergen edile.

Onu söylemeyeceğim. İş tersine gitmeye başlamıştı da o sebeбten biraz tereddüt ederek konuşuyorum. Kız **da**, ailesi **de** bize bugün için söz vermişlerdi.

Сен **да**, ол **да** ашарыкъсыз, аллайла омакъланмагъыз (Hubiyev, 1969: 254).

Sen **da**, ol **da** aşarık-sız, allayla omaқlanmağыз.

Sen **de**, o **da** yiyeceksiniz, öyle şımarmayın.

1.1.3.3. “Ne ... ne da”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “ne ... ne da” edatı, Türkiye Türkçesinde “ne ... ne de”, “ya ... ya da” edatlarını karşılamaktadır. Yapısı itibariyle “ne” ve “da” edatlarının birleşmesi suretiyle ortaya çıkmış olan bir edattır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “ne ... ne da” edatı iki unsurdan birini yeğleme, seçme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Yeğleme, seçme işlevi

Тюбюндегиле анга кёре оноу этерикдиле. **Не** хар затны башха тюрлю бегитирикдиле, **не да** джесирлени кырыб, кеслери джаллаб кетерикдиле (Аппаев, 2005: 178).

Түбүндегиле аһһа көре онow етерикдиле. **Не** har затны башха түрлү бегитирикдиле, **не да** cesirleni қырыб, kesleri callab keterikdile.

Aşağıdakiler ona göre karar verecekler. **Ya** her şeyi başka türlü halledecekler **ya da** esirleri yok edip, kendileri kaçıp gidecekler.

Мен аны былайгъа он кере чакъыргъанма. **Не** келмей къалады, **не да** келгенликге бизни айыблы этерге кюрешген болмаса, джашын масхабха джыяргъа излемейди (Hubiyev, 1969: 41).

Men anı bılayğa on kere çağırғанma. **Ne** kelmey қалады, **ne da** kelgenlikge bizni ayıblı eterge күреşген bolmasa, caşın mashabğa cıyarğa izlemeydi.

Ben onu buraya on kere çağырдım. **Ya** gelmiyor, **ya da** geldiğinde bizi müşkül duruma düşürmekten başka (bir şey yapmayıp), oğluna çeki düzen vermek istemiyor.

Не джукълатыб къоярыкъса, **не да** башына къагъыт джабышдыр, миялалары тюшнуб къалмазча сал (Hubiyev, 1969: 166).

Ne cуқлатıб қоярықsa, **ne da** başına қағıt cабышдыр, miyalaları түшүb қалмазча сал.

Ya söndürüvereceksin, **ya da** başına kâğıt yapıştır, camları düşmeyecek şekilde koy.

1.1.4. Cümle Başı Edatları

Cümle başı edatları, cümleleri anlam açısından birbirine bağlayan edat grubudur. Başında bulunduğu cümleleri bazen önceki cümleye bazen de sonraki cümleye bağlama işlevini görürler. Karaçay-Malkar Türkçesinde cümle başı edatları şu şekildedir: “alay a” (ama, fakat), “alay bolğanı üçün” (ama, fakat, bu sebeple, bundan ötürü), “alay bolğanlıkğa” (ama, fakat), “alay bolğanı sebepli” (bu sebepten ötürü, bu sebepten dolayı), “artıqsız da” (bilhassa, özellikle), “çıntı” (yani, sanki), “ne üçün deseñ” (çünkü), “nek degende” (çünkü, zira), “tab” (hatta, üstelik), “bılay bla” (böylelikle, böylece), “biyağı” (yine, aynı), “ogese” (yoksa), “alay ese” (öyleyse), “alay bla” (öylelikle, öylece) .

1.1.4.1. “Alay a”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay a” edatı, Türkiye Türkçesinde “ama”, “fakat” edatlarını karşılamaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu edat “alay” (öyle) işaret zamiri ile “a” (ya, ise) edatlarının birleşmesi yoluyla teşekkül etmiştir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay a” edatı “açıklama”, “sonuç bildirme”, “zıtlık belirtme” işlevlerini görmektedir.

1. Açıklama, sonuç bildirme işlevi

Анам, хапар кертиси да аны юсюнден джазылгъанды. **Алай а** письмону андан аргъысын мен окъургъа излемейме (Kubanov, 1968: 7).

Anam, hapar kertisi da anı üsünden cazılğandı. **Alay a** pismonu andan argısın men okurğa izlemeyme.

Annem, hikaye gerçekten de onun hakkında yazılmış. **Fakat** mektubun ondan sonrasını ben okumak istemiyorum.

Джетишмейди деб айтханлыгъым тюлдю, **алай а** эшикден сора да бир чыгъар джер керек болуб айтама (Kubanov, 1963: 35).

Cetişmeydi deb aythanlıgım tuldü, **alay a** eşikden sora da bir çığar cer kerek bolub aytama.

Uygun değil diye söylediğimden değil, **fakat** tuvaletten başka da çıkacak (gidecek) bir yer gerekli olduğu için söylüyorum.

Чапракъла джерге тюшгенлери сайын джууукъда айлангъан тауукъла кекден бир татымлы къабарыкъ тюшдю деб чабыб джетиб, аланы бурунлары бла къагъыб кeredиле, **алай а** джаньылгъанларына ыйлыгъыб, аны букъдурургъа кюрешгенча, бюсюреусюз атлай, арлакъгъа джаллаб кетедиле (Kubanov, 1963: 46).

Çapraqla cerge tüşgenleri sayın cuwukda aylaññan tawukla kökden bir tatımlı qabarıq tüşdü deb çabıb, cetib, alanı burunları bla qağıb köredile, **alay a** cañılğanlarına ıylıgıb, anı bukdururğa küreşgença büsürewsüz atlay, arlaqğa callab ketedile.

Yapraklar yere her düştüğünde, yakında gezinen tavuklar gökten lezzetli bir yiyecek düştü diye koşarak, yetişip onları burunlarıyla gagalıyorlar, **ama** yanıldıklarından ötürü utanarak onu gizlemeye çalışırcasına hareket ederek az öteye sıvışıp gidiyorlar.

Анам, тюз ангылагъанса, крти да сен билмеген, санга айталмай тургъан хапарым барды... **Алай** а разы эсенг, бусагъатда аны башламайыкъ, башласакъ ол кёб заманыбызны алып деб къоркъама, кечикмей барайым да ишге джарашайым, къайтсам айтырма (Kubanov, 1968: 9).

Anam, tüz añılağansa, kerti da sen bilmegen, sañña aytalмай turğan hapaşım bardı... **Alay a** razı eseñ, bu sağatda anı başlamayıq, başlasaq ol köb zamanıbızny alır deb qorqama, keçikmey barayım da işge caraşayım, qaytsam aytırma.

Annem, doğru anlamışsın, gerçekten de senin bilmediğin, sana söyleyemediğim bir haber var... **Ama** razıysan, şimdi ona başlamayalım, başlarsak o çok zamanımızı alır diye korkuyorum, gecikmeden gideyim de işe başlayayım, dönersem anlatırım.

Анам, ишге джарашыб, джюрегим къууаныб келген кюн мен аны юсюнден сёлеширге излемей эдим, **алай а** не этейим, къоймайса (Kubanov, 1968: 14).

Anam, işge caraşıb, cüregim quwanıb kelgen kün men anı üsünden söyleşirge izlemey edim, **alay a** ne eteyim, qoymaysa.

Annem, işe başlayıp, yüreğimin sevinçli olduğu gün ben onun hakkında konuşmak istemiyordum, **ama** ne yapayım bırakmıyorsun (vazgeçmiyorsun).

2. Zıtlık belirtme işlevi

Акъыл-балыкъ болмагъанны, аскерге алгъан адет болмаиды. **Алай а** сени джылынг джетишгенди (Hubiyev, 1990: 42, 43).

Akıl-balık bolmağannı, askerge alğan adet bolmaydı. **Alay a** seni cılıñ cetişgendı.

Ergenlik çağında olmayanı askere alma adeti olmuyor. **Ama** senin yaşın gelmiş.

Биргелерине, Асташенко Семен болмаса, сизни элигизден къачхан къарачайлыланы биз излеб айланныкъ да болмаз эдик. **Алай а** ала Асташенко бла бир танышхандан сора, аны къанына кирмей къалмагъандыла (Kubanov, 1963: 13).

Birgelerine Astaşenko Semen bolmasa, sizni eligizden qaçğan Qaraçaylılany biz izleb aylannıq da bolmaz edik. **Alay a** ala Astaşenko bla bir tanışhandan sora, anı qanına kirmey qalmağandıla.

Yanlarında Astaşenko Semen olmasaydı, sizin köyünüzden kaçan Karaçaylıları biz arayıp gezecek de değildik. **Ama** Astaşenko ile tanıştıktan sonra, onun kanına girmekten (geri) durmamışlar.

Биз аланы не джаны бла да сакъларгъа кюреширикбиз, **алай а** ким биледи, биз да, ала да кёрмей, не Къанамат, не Ибрахим юйге кириб келгенлери болса, ол билинмей къаллыкъ тюлдю (Kubanov, 1963: 35).

Biz alanı ne canı bla da saklarga küreşirikbiz, **alay a** kim bileci, biz da, ala da körmey ne Qanamat, ne İbrahim üyge kirib kelgenleri bolsa ol bilinmey qallık töldü.

Biz onları her şekilde korumaya çalışacağız, **fakat** kim bilir, biz de, onlar da görmeyip, Kanamat veya İbrahim'den birisi, evin içine giren olsaydı, o (vaziyet) bilinmeden kalmazdı.

Ол сен Ибрахимге берген зат бизге керекли болса да, аны анъа тутдургъанынъы мен ушатмайма. **Алай а** элге баргъан заманда атама къоя кетсе, ол бир джугъуна джаратыр (Kubanov, 1963: 39).

Ol sen İbrahimge bergen zat bizge gerekli bolsa da, anı aña tutturğanını men uşatmayma. **Alay a** elge bargan zamanda atama qoya ketse, ol bir cuğuna caratır.

O, senin İbrahim'e verdiğin şey bize gerekli olsa da, onu ona vermeni ben beğenmiyorum. **Fakat** köye gittiğinde babama bırakırsa, o, bir şeye faydası olacak şekilde kullanır.

Сизни къууанчыгъызда мен аланы тизе турургъа да сюймей эдим, **алай а** сеннге джазыб да джюрегими басмасам, къалай этейим? (Hubiyev, 1990: 9).

Sizni quwançıgızda men alanı tize tururğa da süymey edim, **alay a** señne cazıb da cüregimi basmasam, qalay eteyim?

Sizin (bu) mutlu gününüzde ben bunları yazmayı istemiyordum, **fakat** sana yazıp da yüreğimin (acısını) hafifletmesem, nasıl yapardım?

1.1.4.2. “Alay ese”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay ese” edatı, Türkiye Türkçesindeki “öyleyse” edatına karşılık gelmektedir. Yapı olarak “alay” (öyle) işaret zamiri ile “ese” (ise) bağlacının birleşmesi suretiyle teşekkül etmiştir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay ese” edat açıklama belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Açıklama belirtme işlevi

Да биз кьошха тюшюб бара эдик, **алай эсе**, ызыбызгъа къайтайыкъ, къачан кетерикднле? (Kubanov, 1963: 89).

Da biz, қошха түшүб бара edik, **alay ese**, ызыбызгъа қайтайық, қачан кетерикднле?

Ama biz çiftliğe gidiyorduk, **öyleyse**, geri dönelim, ne zaman gidecekler?

Меннѐе уучу Джанкѐз керек эди. Да, **алай эсе**, энтда орамны ѐрге элни кыйырына дери барлыкъсыз (Kubanov, 1963: 129).

Meññe uwçu Canköz gerek edi. Da, **alay ese**, entda oramnı, öрге elni қырына дері барлықсыз.

Bana avcı Canköz gerek idi. Peki, **öyleyse**, yine sokağı yokuş yukarı, köyün dışına kadar gideceksiniz.

Тохта, Курорт Тебердиде немчаланы штабларыны къалайда болгъанын билдирген мен эдимми дейсе? **Алай эсе**, бизге ненча кере билдиргенинги айтчы, деди бир капитан (Hubiyev, 1990: 309).

Tohta, Kurort Teberdide nemçalanı ştablarını қалайда болғанını bildirgen men edim mi deyse? **Alay ese**, bizge nença kere bildirgeniñni aytçı, dedi bir қapitan.

Dur (bakalım), Kurort Teberdi'de Almanların merkez üslerinin nerede olduğunu bildiren ben idim mi diyorsun? **Öyleyse** bize kaç kere bildirdiğini söylesene, dedi bir Yüzbaşı.

Джукъламагъа къой, джукъу анъа не дарманынъданда иги джарарыкъды. **Алай эсе**, аны уятыргъа керекди. (Kubanov, 1963: 198).

Cuқlamaға қой, cuқу аñña ne darmanıñdan da иги cararıқdı. **Alay ese**, anı uyatırға керекди.

Uyumaya bırak, uyku ona her türlü ilaçtan da iyi gelecek. **Öyleyse**, onu uyandırmak gerek.

Джыйылгъанла бары да Понамарев айтханнъа разы болуб, оноу алайда тохдашханында, Писарев айтды: **Алай эсе** буйрукъну былайда джазыб, мычымай ашырыргъа керекди (Kubanov, 1963: 282).

Cıyılғанла барı da Ponamerev aythañña razı bolub, onow alayda tohdaşhаныñda, Pisarev aytdı: **Alay ese** buyruқunu bılayda cazıb, mıçımay aşırırға керекди.

Toplananların hepsi de Ponamerev'in söylediğini kabul ederek, orada karar verildiğinde, Pisarev konuştu: **Öyleyse**, emri burada yazıp acilen göndermek gerek.

1.1.4.3. “Alay bolğanı üçün”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay bolğanı üçün” edatı Türkiye Türkçesinde “bundan ötürü, bu sebeple, öyle olduğundan, öyle olduğu için” anlamlarını karşılamaktadır. Yapısı bakımından “alay” (öyle) işaret zamirine, “bol-” (ol-) fiili, “-ğan” (-dık) sıfat fiil eki ve “+ı” teklik 3. şahıs iyelik eki ardından “üçün” (için) edatının eklenmesiyle teşekkül etmiş bir cümle başı edatıdır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay bolğanı üçün” edatı açıklama belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Açıklama işlevi

Джаудан ёлгенлени санлары санаусуздула, джаралыла андан да кёбдюле. **Алай болгъаны ючюн** саула бизге ёлюм къара мыллык атдыла (Hubiyev, 1990: 77).

Cawdan ölgenleni sanları sanawsuzdula, caralıla andan da köbdüle. **Alay bolğanı üçün** sawla bizge ölüm kara mıllık atdıla.

Düşman eliyle ölenlerin sayısı saymakla bitmez, yaralılar onlardan da çok. **Bu sebeple** sağ kalanlar bize doğru can havliyle atıldılar.

Солтан-Хамит, мен да, сенича, атамы, анамы обаларына келиб кёб сыйыт этгенме. **Алай болгъаны ючюн** ала андан бери чыкъмагъандыла (Şahmurzayev, 1965: 88).

Soltan-Hamit, men da, seniça, atamı, anamı obalarına kelib köb sıyıt etgenme. **Alay bolğanı üçün** ala andan beri çıkmagandıla.

Soltan-Hamit, ben de, senin gibi, babamın, annemin mezarlarına gelip çok feryat figan ettim. **Bu sebeple** onlar ondan beri (hiç) çıkmadılar.

1.1.4.4. “Alay bolsa da”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “alay bolsa da” edatı, Türkiye Türkçesinde “buna rağmen, ancak, fakat, öyle olsa da” anlamlarını karşılamaktadır. Yapı bakımından “alay” (öyle) işaret zamiri + “bol-” (ol-) fiili, “-sa” (teklik 3. şahıs şart kipi) ve “da” edatının getirilmesiyle teşekkül etmiştir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay bolsa da” edatı cümle başlarında karşıtlık, zıtlık belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Karşıtlık- zıtlık belirtme işlevi

Ма ол кюн эди. Закон унамагъанын да билеме, Аслан. **Алай болса да** ол төбен джаныбыздъа суугъа къармакъ алыб тюшюученме (Appayev, 2005: 17).

Ma ol kün edi. Zakon unamağanın da bileme, Aslan. **Alay bolsa da** ol töben canıbizda suwğa qarmaq alıp tüşüwçenme.

İşte o gün idi. Yasak olduğunu da biliyorum, Aslan. **Buna rağmen** şu aşağı tarafımızdaki ırmağa olta alıp inerim.

Бизни аскерле Чехословакияны джерин джаудан бош этиб барадыла. **Алай болса да** джау ёлю дыгалас эте, къарыуун салады (Bayramukova, 1964: 537).

Bizni askerle Çehoslovakiyanı cerin cawdan boş etib baradıla. **Alay bolsa da** caw ölü dıgalas ete, qarıwun saladı.

Bizim askerler Çekoslovakya'nın yerini düşmandan temizleyip gidiyorlar. **Buna rağmen** düşman can havliyle, gücünü ortaya koyuyor.

Да андан сора да айта эдиле ала менње кёб зат, бюгюн-бюгече да айтадыла. **Алай болса да**, айтхан айтханы бла къалады деб Ибрахим ауур ахсыныб, джюрюгенин къойду (Bayramukova, 1964: 71).

Da andan sora da ayta edile ala meñne köb zat, bugün-bugeçe da aytadıla. **Alay bolsa da**, aythan aythanı bla qaladı deb İbrahim awur ahsınıb, cürügenin koydu.

Evet, ondan sonra da söylüyorlardı onlar bana çok şey, halen de söylüyorlar. **Buna rağmen**, söylenen söylendiğiyle kalıyor diye İbrahim ağır şekilde iç çekerek yürümeyi bıraktı.

Ётмекни да къыйырындан кесиб, анга да берди, кесине да алды, тоймадыла. **Алай болса да** тюкенден алгъан юч шиша айраныны бири тура эди да, аны джартысын ичгенинде, хайт деб гамайды, къарыуу киргенча болду (Appayev, 2005: 61).

Ötmekni da kıyırından kesib, añña da berdi, kesine da aldı, toymadıla. **Alay bolsa da** tükenden alğan üç şişa ayranını biri tura edi da, anı cartısın içgeninde, hayt deb gamaydı, qarıw kirgença boldu.

Ekmeği de kenarından kesip, ona da verdi kendisine de aldı, doymadılar. **Ancak** bakkaldan aldığı üç şişe ayrandan biri duruyordu, onun yarısını içtiğinde epeyce doydum, (vücudu) güçlenir gibi oldu.

Анга джууаб этер къарыуу болгъан мешинада киши джокъ эди. Бары шумду. **Алай болса да** биреу бу къымсызлыкъны бузду (Bayramukova, 1990: 48).

Añña cuvab eter qarıwu bolğan meşinada kişi coq edi. Barı şumdu. **Alay bolsa da** birew bu qımsızlıqını buzdu.

Ona cevap vermeye gücü olan otomobilde kimse yoktu. Hepsi susmuştu. **Öyle olsa da** birisi bu sessizliği bozdu.

Кече бир кесек кыйналыб да джукълагъан болурсуз. **Алай болса да** сизни тирилигигиз бла тѣзюмлююгюзге ийнанама! Тюз къуллукъ этгенигиз ючюн сау болугъуз! Деди (Kubanov, 1963: 45).

Kece bir kesek kıynalıb da cuqlağan bolursuz. **Alay bolsa da** sizni tiriligigiz bla tözümlülüğügüzge iynanama! Tüz kulluk etgenigiz üçün saw boluguz! dedi.

Gece biraz zorlanıp da uyumuşsunuzdur. **Öyle olsa da** sizin dinçliğinize ve sabrınıza inanıyorum! Dürüstçe görevinizi yaptığınız için teşekkür ederim! dedi.

1.1.4.5. “Alay bla”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay bla” edatı, “alay” (öyle) işaret zamiri ve “bla” (ile) edatının birlikte kullanılmasıyla teşekkül eden cümle başı edatıdır. Bu edat Türkiye Türkçesinde “öylelikle” ve “öylece” edatlarının anlamlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “alay bla” edatı, kendisinden önce bahsedilen, açıklanan durumları kendisinden sonra sonuca belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sonuç belirtme işlevi

Ары базаргъа баргъан кѣчгюнчюлени джанында комендантдан эркинлик къагъыты болургъа керекди. **Алай бла** айда төрт кере базаргъа барыргъа эркинлик чыгыб, быллагъа болушлукъ болду (Bayramukova, 1990: 133).

Arı bazarğa bargan köçgünçüleni canında komendantdan erkinlik қағыты bolurğa kerekdi. **Alay bla** ayda dört kere bazarğa barırğa erkinlik çığıb, bılağa boluşluk boldu.

Oraya pazara giden sürgünzedelerin yanında komutandan (alınmış) izin kağıdı olması gerekir. **Öylelikle** ayda dört kere pazara gitmeye izin verilmek suretiyle, bunlara yardım edilmiş oldu.

Уллайгъан тиширыула урчукъ бурадыла, юйге къарайдыла. **Алай бла** кѣчгюнчюлени джашаулары джукъгъа ушай башлады (Bayramukova, 1990: 142).

Ullayğan tişirıwla urçuk buradıla, üyge қарaydıла. **Alay bla** көçgünçülenі саşawları cuқğa uşay başladı.

Yaşını almış kadınlar yün eğiriyorlar, ev işlerini yapıyorlar. **Öylelikle** sürgünzedelerin hayatları bir şeye benzemeye başladı.

Былайда Ахмат бла Бийнѣгер, Ибрахимни юйюне ашырыб, ашыгъыш арбаздан чыкъдыла. **Алай бла** экиси да Назифатны ызына къайтханына ишексиз болургъа деб, биягъы Османлагъа бара тургъанлай, Къайтукъгъа түбедиле да къалдыла (Kubanov, 1963: 163).

Bılayda Ahmat bla Biynöger, İbrahimni üyüne aşırıp, aşığıb arbazdan çıkdıla. **Alay bla** ekisi da Nazifatnı ızına қaythanına işeksiz bolurgа deb, biyağı Osmanlağa bara turğanlay, Qaytukğa tübedile da қaldıla.

Burada Ahmat ile Biynöger, İbrahim'i evine uğurlayıp, aceleyle avludan çıktılar. **Öylelikle** ikisi de Nazifat'ın geri döneceğinden emin olmak için, yine Osmanlara giderken Kaytuk ile karşılaşıverdiler.

Кюрешиб бойнун къымылдаталмагъанында, чырмалыб къуйругъу бла къаяны туююб тебреди. **Алай бла** къуйругъу уакъ-уакъ сыныб, белине джуукъгъа дери джетиб, джыланны къайырылыр къарыуу къалмай тохдады (Appayev, 1958: 36).

Küreşib boynun kımıldatalmağanında, çırmalıb қuyruғu bla қayanı tüyüb tebredi. **Alay bla** қuyruғu uwaқ-uwaқ sınıb, beline cuwuқğa deri cetib, cılanı қayırılıb қarıwu қалмай tohtadı.

Çabalayıp boynunu hareket ettiremediğinde, dolanıp kuyruğıyla kayaya vurmaya başladı. **Öylelikle** kuyruğı ufak ufak parçalanıp, beline kadar gelip, yılanın direnmeye gücü kalmayıp durdu.

Ауузум а джюрегиме мюкюл болалмайды. Гокга да джунчугъанча кѣрюнеди. **Алай бла** юйлерине джетдик (Bayramukova, 1964: 303).

Awuzum a cüregime mükül bolalmaydı. Gokga da cunçuğança körünedi. **Alay bla** üylerine cetdik.

Ağzım da yüreğime hakim olamıyor. Gokka da utanıp sıkılmış gibi görünüyor. **Öylelikle** evlerine ulaştık.

1.1.4.6. “Bılay bla”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “bılay bla” edatı, “bılay” (böyle) işaret zamiri ve “bla” (ile) edatının birlikte kullanılmasıyla teşekkül eden cümle başı edatıdır. Bu edat Türkiye Türkçesinde “böylelikle” ve “böylece” edatlarının anlamlarını karşılamaktadır

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “bılay bla” edatı, kendisinden önce bahsedilen, açıklanan durumları kendisinden sonra sonuca belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1.Sonuç belirtme işlevi

Бу халны не Бийсолтан, не Добай, не Шогъай афенди онгсунмадыла. **Былай бла** биразны барды (Bayramukova, 1970: 221).

Bu halnı ne Biysoltan, ne Dobay, Ne Şogay afendi oñsunmadıla. **Bılay bla** biraznı bardı.

Bu durumdan ne Biysoltan, ne Dobay, Ne Şogay Efendi memnun kalmadı. **Böylelikle** biraz gitti.

Чархла темир джолда тыкырдамайдыла, теплушка джырылдамайды. Эшик а джабылыбды. **Былай бла** иги кесек турдула. Адамланы сѐлешген тауушлары чыгъады (Bayramukova, 1990: 76).

Çarhla temir colda tıkırdamaydıla, tepluşka cırıldamaydı. Eşik a cabılıbdı. **Bılay bla** igi kesek turdula. Adamlanı sölleşgen tawuşları çığadı.

Tekerlekler demiryolunda takırdamıyorlar, vagonlar gıcırdamıyor, kapılar da kapalı. **Böylece** epeyce durdular. İnsanların konuşma sesleri çıkıyor (duyuluyor).

Аманлыкъчыланы бюгюнънъе дери тутулмай айланънъанларыны терслнги снзде болгъанын биз бек ариу билебиз. **Былай бла** ичигизде тин кириб айланънъан джигитлени джууаш этерикбиз! (Kubanov, 1963: 8).

Amanlıkçıları bugünne deri tutulmay aylaññanlarını tersligi sizde bolğanın biz bek ariuw bilebiz. **Bılay bla** içigizde tin kirib aylaññan cigitleni cuwaş eterikbiz!

Suçluların bugüne kadar yakalanmadan gezmelerinin kabahatinin sizde olduğunu biz çok iyi biliyoruz. **Böylelikle** içinizde (sözde) cesurca gezinen yiğitlerin sesini keseceğiz!

Къулакъларына джюн джаулугъун басыб, шиндикчикге чёкгенлей турду. **Былай бла** неллай бирни турду эсе да билмейди (Bayramukova, 1970: 86).

Кұлақларına cүн cawлуғunu basıb, şindikçikge çökgenley turdu. **Bılay bla** nellay birni turdu ese da bilmeydi.

Kulaklarına yün eşarbını dolayıp, küçük bir tabureye oturarak durdu. **Böylece** ne kadar bir zaman durduysa da bilmiyor.

Тартыб алыб, жыртыб, кюйдюрюб, агъачха кириб кетгендиле дерсе деб юйретди. **Былай бла** Къасымны Холамлы къошлагъа ашырыб юйюне келди.

Tartıb alıb, cırtıb, küydürüb, ağaçha kirib ketgendile derse deb üyretti. **Bılay bla** Qasımny Holamlı qoşlağa aşırıb üyüne kedi.

Çekerek alıp, yırtıp, yakıp, ormana girip gitmişler dersin diye öğretti. **Böylelikle** Kasım'ı Holamlı çiftliklere uğurlayıp evine geldi.

1.1.4.7. “Amma”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “amma” edatı, Türkiye Türkçesindeki “ama”, “fakat”, “lakin” edatlarını karşılamaktadır. Türkçeye Arapçadan girmiş olan bir cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu, 1984: 116).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “amma” edatı sonuç ve açıklama belirtme işlevlerinin dışında genellikle iki cümle arasında zıtlık belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Zıtlık işlevi

Къызгъа уа сёз джокъду. Джаш къызчыкъды. **Амма** къатынчыкъча, олтурурун, адеб, намыс билген, биреу еди (Hubiyev, 1990: 118).

Kızğa wa söz coķdu. Caş kızçıķdı. **Amma** katinçıkça, oltururun, adeb, namıs bilgen, birew edi.

Kız için söylenecek söz yok. Gencecik kız. **Ama** (olgun bir) kadın gibi, oturmasını (kalkmasını), edebi, namusu bilen birisiydi.

Кукаланнганны, алдырланнганны кёрселе, бизни джашла туз гыртча эриб, кеслерин алдатадыла. **Амма**, Азрет ол джоулганладан тюлдю, кьачан да кьарт аккача, ол билмеген зат джокъ эди (Hubiyev, 1990: 325).

Kukalaññaññı, aldırłaññaññı körsele, bizni çaşla tuz gırtça erib, keslerin aldatadıla. **Amma**, Azret ol coyulğanladan tülkü, kaçan da kart akkaça ol bilmegen zat çok edi.

Kırıtanı, yılışanı görseler, bizim gençler tuz parçası gibi eriyip, kendilerini kandırıyorlar (kendilerinden geçiyorlar). **Fakat** Azret o haysiyetsizlerden değil, her zaman (bir) ihtiyar dede gibi onun bilmediği şey yok idi.

Семен улуну унуқдурған күчлени юслеринден кёб айтылганды (аладан бир кьаууму китабны ахыр сюреминде басмаланадыла). **Амма**, Поэтни тарлыкьгъа тыйган кючле, ол джыллада фахмуларын кьралны иннет-политика джоругъуна кьул этмегенлени бирине да, не сёз, не төр, не кёл, не джол бермегендиле (Semenov, 2015: 7).

Semen ulunu unuқdurған күçleni üslerinden köb ayılğandı (aladan bir қawumu kitabı aһır süreminde basmalanadıla). **Amma**, Poetni tarlıқğa tıyған күçle, ol cıllada fahmuların қralnı innet-politika coruғuna қul etmegenleni birine da, ne söz, ne tör, ne köl, ne col bermegendile.

Semenoğlu'na zulmeden güçler hakkında çok (şey) söyleniyor (onlardan bir kaç kitabın son kısmında yayınlanmış). **Ama**, şairi sıkıntıya sokan güçler, o yıllarda yeteneklerini devletin siyasetinin emrine vermeyenlerin hiç birine, ne söz, ne itibar, ne gönül, ne de yol vermemişler.

Джырчы, кеси айтханлай, чыгъармалары миллетни ауазына саналыр дараджагъа чыгъадыла...**Амма**, Семен улуну джашау джолу, мийиклеге чакьыра келиб, кьаядан атханча, ниш сюрем алады (Semenov, 2015: 6).

Cırçı, kesi aythānlay, ығarmaları milleini awazına sanalır daracağa ығadıla... **Amma**, Semen ulunu çaşaw colu, miyikleге ықıra kelib, қayadan atһança, niş sürem aladı.

Şarkıcı(lar), kendisi söylercesine, eserleri halkın sesi olarak kabul edilir dereceye çıkarıyorlar... **Ama**, Semenoğlu'nun hayat yolu (isimli eseri), yükseklere çıkararak, kayadan atar gibi, uygun bir yöne atıyor.

1.1.4.8. “Ne üçün deseñ”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “ne üçün deseñ” edatı, Türkiye Türkçesinde “çünkü” edatını karşılamaktadır. Yapısı bakımından “ne” (soru zamiri), “üçün” (için edatı) ve

“deseñ” (dersen: de- fiilinin geniş zaman teklik 2. şahıs şart birleşik çekiminin) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle teşekkül etmiş olan bir cümle başı edatıdır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ne üçün deseñ” edatı iki cümle arasında neden-sonuç belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Neden-sonuç belirtme işlevi

Кесим кѳрмегенлигиме мен анга толу ийнанама, **не ючюн десенг** къачыб джаугъа ётјуб кетген адамны аны джанында уруш этеригине не сѳз барды (Kubanov, 1968: 15).

Kesim көrmegenligime men aña tolu iynanama, **ne üçün deseñ** kaçıp cawğa ötüb ketgen adamnı anı canında uruş eterigine ne söz bardı.

Kendim görmememe (rağmen) ben ona tamamen inanıyorum, **çünkü** kaçıp düşman safına geçen adamın onun safında savaşacağına ne şüphe vardır.

Бу кѳзбаулукъланы эте турлукъ болмаз эди. **Не ючюн десенг**, Қъанитатны башында чыртда ол затны этер акъылы джокъ эди (Kubanov, 1968: 96).

Bu közbawluqlanı ete turluq bolmaz edi. **Ne üçün deseñ**, Qanitatnı başında çırtда ol zatnı eter aklı çok edi.

Bu hileleri yapmaz idi. **Çünkü**, Kanitat’ın başında hiç o şeyi yapacak akıl yok idi.

Тјюзјун айтсам, аланы алай этгенлери меннге кѳл берген болмаса, джјурегиме къоркъуу салмады, **не ючюн десенг**, сјулеменле меннге алай эселе, сора мен кертји тјюз джолгъа чыгъа айланама (Bayramukova, 1964: 72).

Tüzün aytsam, alanı alay etgenleri meññe köl bergen bolmasa, cüregime qorquw salmadı, **ne üçün deseñ**, sülemenle meññe alay esele, sora men kerti tüz colğa çığa aylanama.

Doğrusunu söylersem, onların öyle yapmaları beni cesaretlendirmekten başka, yüreğime korku salmadı, **çünkü**, sülemenler bana öyle (davranıyor) iseler, o zaman ben gerçekten doğru yolu bulmak üzereyim.

Биченликлеге джукъ этелмейди, **не ючюн десенъ**, алада алысын ханс джашнайды (Bayramukova, 1964: 256).

Biçenliklege cuq etelmeydi, **ne üçün deseñ**, alada alısın hans caşnaydı.

Çayırılık alanlara bir şey yapamıyor, **çünkü**, oralar biçildikten sonra da otlar tekrar çıkıp büyüyor.

Мен башында сүймеклик дедим эсе зарлык демедим. Игилик дедим эсе, аманлык демедим, **не ючюн десенг**, не болурса болсун, осал зат джашау тюлдю (Bayramukova, 1964: 363).

Men başında süymeklik dedim ese zarlık demedim. İgilik dedim ese amanlık demedim, **ne üçün deseñ**, ne bolursa bolsun, osal zat çaşaw tülkü.

Ben önce aşk dediysem kıskançlık demedim. İyilik dediysem kötülük demedim, **çünkü**, ne olursa olsun, kötülük hayat değildir.

1.1.4.9. “Tab”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “tab” edatı, Türkiye Türkçesindeki “hatta” edatını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 333).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “tab” edatı iki cümle arasına gelerek kuvvetlendirme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Kuvvetlendirme işlevi

Къызым, сый, намыс ма адамны адам этген затладыла! Сени кибик заманымда школгъа мен да термиле эдим. Артда уа къулагъыма да кирмеди. **Таб** къууаныб къойдум (Hubiyev, 1969: 20).

Kızım sıy namıs ma adamnı adam etgen zatladıla! Seni kibik zamanımda şkolğa men da termile edim. Artda wa kulağıma da kirmedi. **Tab** kuwanıb koydum.

Kızım, hürmet, namus işte insanı insan yapan şeyler bunlardır! Senin yaşındayken okula (gitmek için) ben de çok arzu ediyordum. Ama sonradan kulağımda girmedi (hiçbir şey anlamadığımı farkettim). **Hatta** (buna çok) sevindim.

Анга зарланыб Къыямытны бети алай тюрленди, **таб** Биймурза къартны кёлюне чабыб джыгъылмагъа эди деб къоркъары да келди (Аррауев, 1958: 25).

Añña zarlanıb Qıyamıtı beti alay türlendi, **tab** Biymurza qartnı kölüne çabıb cığıлмаға edi deb qorqarı da keldi.

Ona hasetlenerek, Kıyamıt'ın yüzü değişti, **hatta** Biymurza'nın gönlünü kırdığı için düşmeyeydi diye korkup endişelendi.

Тёрде къара сакъалы, къара мыйыкълары бла бир турушлу адам олтура эди. Джылы бла Муссаны атасы тенгли болур эди, **таб**, анга ушагъан да эте эди. Ол экиси уа

не болдула дегенча, ызына къараб, аланы да кърмегенинде, төрдегине салам берди (Appayev, 2005: 47).

Törde қара сақалы, қара мыйықлары bla bir turuşlu adam oltura edi. Cılı bla Mussanı atası teñli bolur edi, **tab**, añña uşağan da ete edi. Ol ekisi wa ne boldula degença, ızına қараб, alanı da көрмегенинде, төрдегине салам берди.

Baş köşede siyah sakalı, siyah bıyıklarıyla heybetli bir adam oturuyordu. Yaşı itibariyle Mussa'nın babasıyla aynı yaşlardı, **hatta**, ona da benziyordu. O ikisine ne oldu dercesine arkasına bakıp, onları görmeyince, baş köşede oturana selam verdi.

Ол джаныуарны да унутуб, кёзлерин терк ачды. Хамхоту энтда бетине къатыб, сынгсый тура эди. **Таб** джылагъанча чыгъа эди тауушу. Энди джаныуаргъа тюл, итге ушатды аны (Appayev, 2005: 58).

Ol canıwarnı da unutub, közlerin terk açdı. Hamhotu entda betine қатıb, sıñsıy tura edi. **Tab** cılağanча чığа edi tawuşu. Endi canıwargа түл, itge uşatdı anı.

O (yabani) hayvanı da unutup, gözlerini hızla açtı. Yüzü kaskatı kesilmiş, inlemektedir. **Hatta** ağlamaklı çıkıyordu sesi. Şimdi (yabani) hayvana değil, köpeğe benzetti onu.

Беш джыл туруб иги кесек орус сёзле юрениб келген эди. Биргесине тууар кютген бир оруслудан юрениб, **таб** орус харифлени эджиклеб окъур чакълы бир таный эди (Kubanov, 1963: 52).

Beş cıl turub igi kesek Orus sözle ürenib kelgen edi. Birgesine tuwar kütgen bir orusludan ürenib, **tab** Orus harifleni ecikleb oқur çaklı bir tanıy edi.

Beş yıl kalıp epeyce Rusça kelimeler öğrenip gelmişti. Birlikte sığır güttükleri bir Rus'tan öğrenmiş, **hatta** Rus harflerini de heceleyerek okuyacak kadar biliyordu.

1.1.4.10. “Artıksız da”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “artıksız da” edatı, Türkiye Türkçesindeki “bilhassa” edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “artıksız da” edatı cümle başına geldiğinde kendinden sonraki cümleye vurgu yapmak suretiyle üsteleme, pekiştirme, kuvvetlendirme görevini yapmaktadır.

1. Üsteleme, pekiştirme, kuvvetlendirme işlevi

Айтханымча, сизни кесигизни ишигизден белгили боллукъду. Бу аманлыкъчылань, **артыкъсыз да** Семен бла Къанаматны законгнга табдырып ючюн, атаман быллай буйрукъ этгенди деб къагъытны алыб окъуду (Kubанov, 1963: 11).

Ayṡhanımṡa, sizni kesigizni iṡigizden belgili bollukṡdu. Bu amanlıkṡılanı, **artıksız da** Semen bla Ḳanamatnı zakonṡña tabdırır üçün, ataman bıllay buyrukṡ etgendi deb Ḳağıtnı alıb okudu.

Söylediğim gibi, sizin kendi işinizden belli olacaktır. Bu suçluları, **bilhassa** Semen ile Kanamat'ı kanuna teslim etmek için, Ataman böyle bir emir vermiş diye kağıdı alıp okudu.

Ибрахим, ол къатына келгенлей, **артыкъсыз да**, къара тизгинлени онг джанындан сол джанына тиек бла тизиб, къадалыб окъургъа кюреше эди (Appayev, 1958: 22).

İbrahim, ol Ḳatına kelgenley **artıksız da** Ḳara tizginleni oṡ canından col canına tiyek bla tizib, Ḳadalıb oḲurğa küreṡe edi.

İbrahim, o, yanına geldiğinde, **bilhassa**, kara satırları (Arapṡa satırları) sağ taraftan sol tarafa heceleyip, gayretle okumaya ṡalıṡıyordu.

Былайда столну тегерегинде олтургъанланы, бюгюн ашарыкъдан-ичерикден эсе кёбюрек эс бёлдюрген бир къайгылары барды. **Артикъсыз да** тынъы табмагъан тёбентин келген офицер бла Биймурзадыла (Kubанov, 1963: 12):

Bılayda stolnu tögereginde olturğanlanı, bugün aşarıkdan-içerikden ese köbürek es böldürgen bir Ḳayğıları bardı. **Artıksız da** tıṡnı tabmağan töbentin kelgen ofitser bla Biy-murzadıla.

Burada masanın etrafında oturanların, bugün yiyecek-içecekten ziyade önem verdikleri başka bir dertleri var. **Bilhassa** huzursuz olanlar, aşağı taraftan gelen subay ile Biymurza'dır.

Шахарны предприятиялеринде, элледe, совхозлада, колхозлада адамла эки къат, юч къат къыйын салыб ишлейдиле. Къыйынлыкъ халкъны **артыкъсыз да** бек бирикдириб, не джаны бла да къралгъа дагъан болурлай этгенди (Bayramukova, 1964: 523).

ṡaharnı predpriyatiyelerinde, ellede, sovhozlada, kolhozlada adamla eki Ḳat, üç Ḳat Ḳıym salıb iṡleydile. Ḳıymlık halknı **artıksız da** bek birikdirib, ne canı bla da Ḳalğa dağan bolurlay etgendi.

Şehrin fabrikalarında, köylerde, devlet çiftliklerinde, kişiye özel çiftliklerde insanlar iki-üç kat zor yaşayarak, çalışıyorlar. Zor olan (ise), halkı **bilhassa** biriktirdiği paralarına el koyarak, canından başka bir şey bırakmazcasına (hareketler) yapıyor olmalılar.

1.1.4.11. “Çıntı”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “çıntı” edatı, Türkiye Türkçesinde “sanki” ve “yani” edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “çıntı” edatı, iki ana cümle arasında, kendinden sonra gelen cümleyi işaret etmek suretiyle açıklama işlevini görmektedir.

1. Açıklama işlevi

Ол сагъатда мен Мариямгъа къуймагъаным къалгъан болмаз эди. **Чынты** шахаргъа барлыкъ кийимлерими ол тикген эди (Bayramukova, 1964: 278).

Ol saatda men Mariyamğa kuymağanım qalğan bolmaz edi. **Çıntı** şaharğa barlık kiyimlerimi ol tikgen edi.

O zamanda ben(im) Mariyam’a söylemediğim bir şey kalmamıştır. **Yani** şehire gidecek kıyafetlerimi o dikmişti.

Мен партиягъа киргинчи дуняа былай къатышыб къалды. Анам меннге къургъакъ коммунист деучен эди, **чынты** билетинг джокъду деб айтханлыгъы эди. Алай болса да иш билетде тюлдю джюрекдеди (Hubiyev, 1990: 302).

Men partiyağa kirginçi duniya bılay qatışıp qaldı. Anam meññe qurgak kommunist dewçen edi, **çıntı** biletiñ coqdu deb aythanlıgı edi. Alay bolsa da iş biletde tuldü cürekdedi.

Ben partiye girene kadar dünya böyle karışıverdi. Annem bana içi boş komünist derdi, **yani** parti kimliğin yok demeye getiriyordu. Fakat iş parti kimliğinde değil yürektedir.

Къанаматны сау-саламат тургъанына къуаныб, Джантемирге бош ишек болгъанын таныб, кёбден бери кёрмегенине таныкъ болуб, сермеб къучакълаб, къолун кысыб: **Чынты** мен кечге къалгъаныма сени «сын ташны» къатында табмай къайгъылы болуб тура эдим деди (Appayev, 1958: 258).

Qanamatnı saw-salamat turğanına quwanıp, Cantemirge boş işek bolğanın tanıb köbden beri körmegenine tanıq bolub, sermeb qucaqlab qolun kısıp: **Çıntı** men keçge qalğanıma seni (sın taşnı) qatında tabmay qaygılı bolub tura edim, dedi.

Kanamatın sağ salim olmasına sevinip, Cantemir'den boş yere şüphelendiği anlayıp çoktan beri görmediğinden ötürü sıkıca sarılıp, elini sıkarak: **Sanki** ben geciktiğim için seni (mezar taşının) yanında bulamayıp telaş içerisinde idim, dedi.

Къазий эшитмеген кибик этиб, чыгыб кетди. Барма кьой терсине айланганны. **Чынты** бизге ачыу эте тургъанлыгыды, джалынма (Hubiyev, 1969: 21).

Казий eşitmegen kibik etib, çıgıb ketdi. Barma koy tersine aylaññannı. **Çıntı** bizge açıw ete turğanlıgıdı, calınma.

Kaziy işitmemiş gibi yapıp çıkıp gitti. Gitme bırak, aksiliği üstünde olanın. **Sanki** bizi sinirlendirmeye çalışıyor, (boşver) yalvarma.

1.1.4.12. “Қaydam”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “қaydam” edatı, Türkiye Türkçesindeki “acaba”, “bilmem ki”, “kimbilir” ve “belki” edatlarını karşılamaktadır. (Hacıeminoğlu, 1984: 174).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kaydam” edatı olasılık, belirsizlik, şüphe tereddüt anlamlarıyla kullanılmaktadır.

1. Olasılık, belirsizlik, şüphe ve tereddüt işlevi

Сапра джууаб этмей болмады. **Къайдам**, ким биледи аны, шайтан кьаргъагъанны... Ма былай къараб тургъанлайынга думп болады да къалады (Hubiyev, 1990: 296).

Sapra cuvab etmey bolmadı. **Қaydam**, kim bileди anı, şaytan қарғағаннı... Ma bılay қарab turғанlayıña dump boladı da қалadı.

Sapra cevap vermeden duramadı. **Kim bilir** onu, şeytanın lanetlediği... İşte şöyle bakarken (birden bire) gözden kayboluveriyor.

Сен а нени да билесе, аурууунъу алайым. Джюз тюрлю хапар айтадыла. **Къайдам**, къайсына ийнаныргъа билмейбиз. Джерлени сыйырыб, биягъы ийелерине берликдиле дейдиле (Bayramukova, 1964: 124).

Sen a neni da bilese, awruwuñu alayım. Cüz türlü ҳапар аytadıла. **Қaydam**, қaysına iynanırgа bilmeybiz. Cerleni sıyıрыb, biyağı iyelerine berlikdile deydile.

Sen her şeyi de biliyorsun, (senin yerine ben) hasta olayım (canına kurban). Yüz türlü hikaye anlatıyorlar. **Bilmem ki**, hangisine inanacağımızı bilmiyoruz. Toprakları geri alıp tekrar (eski) sahiplerine verecekler, diyorlar.

Излегиз, къайгысын этигиз деб къагъыт джазыб кетгендиле. Сен къачан билдирирсе хапар? **Къайдам**, былай деб айталлыкъ тюлме (Appayev, 2005: 15).

İzlegiz, kâygısın etigiz deb kâğıt cazıb ketgendile. Sen kaçan bildirirse hapa? **Қайдам**, білай деб айталлық түлме.

Soruşturun, çaresine bakın diye bir kâğıt yazıp gitmişler. Sen ne zaman bildirirsin cevabı? **Bilmem ki**, böyle diye (kesin bir şey) söyleyemeyeceğim.

Аны алсала, мен оғаймы дей эдим... **Къайдам**, къызым, бизни адамланы бир къауум халилери кыйынды. Арта «Бэла аллыма чабды» деб джауламасын (Kubanov, 1968: 18).

Anı alsala, men oğaymı dey edim... **Қайдам**, kızım, bizni adamlanı bir қawum hâlileri қıyındı. Арта “Bela allıma çabdı” deb cawlamasın.

Onu alsalar(dı), ben hayır mı diyecek idim... **Кимбилir**, kızım, bizim halkın bazı huyları çetindir. Sonrasında “Bela önümü kesti” diye düşman olmasın.

Аллах шагъатды, ол бизге джалгъашхан кюнден башлаб, сизни биригизден арта унутмагъанма. Бэланы да, **къайдам**, бир кесек сууугъан кибик кереме (Kubanov, 1968: 46).

Allah şağatdı, ol bizge calğaşhan künden başlab, sizni birigizden artha unutmaganma. Belanı da, **қайдам**, bir kesek suwuğan kibik köreme.

Allah şahittir, o bize katıldığı günden itibaren, sizi, birinizi diğerinizden geri tutmadım (eşit davrandım). Bela’yıda, **belki**, biraz soğumuş gibi görüyorum.

1.1.4.13. “Biyacı”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “biyacı” edatı, Türkiye Türkçesinde “yine”, “aynı”, “deminki” ve “önceki” anlamlarını karşılamakla birlikte Türkçe kökenli bir cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “biyağı” edatı iki cümle arasında sonraki cümlenin başına gelmek suretiyle kuvvetlendirme, pekiştirme, üsteleme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Kuvvetlendirme, pekiştirme, üsteleme işlevi

Колхозчула Къобан ары джанында сабан сюргенли мюрзеу табадыла, ишлери онъунады. Биз а **биягы** гардошубузну мюрзеуге ауушдурабыз (Bayramukova, 1964: 293).

Kolhozçula Kōban arı canında saban sūrgenli mūrzew tabadıla, işleri oñunadı. Biz a **biyağı** ğardoşubuznu mūrzewge awuşdurabız.

Kolhozcular(çiftçiler) Koban tarafında tarla sürmeye başlayalı tahıl elde ediyorlar, işleri açılıyor, refaha eriyor. Biz ise **yine** (bu) patatesimizi tahıla tercih ediyoruz.

Энди ол да алай болсун, сиз джанында не хапар барды, **биягы** таула бекленгенлей турамыдыла? (Hubiyev, 1990: 297, 298).

Endi ol da alay bolsun, siz canında ne hapar bardı, **biyağı** tawla beklenñenley turamıdıla?

Şimdi o da öyle olsun. Sizin tarafınızda ne haber var, **aynı** dağlar sağlam şekilde duruyorlar mı?

Ол себебден, не аякъ юсюне суйелирге, не бир джанына аууаргъа умут этди. **Биягы** къолларындан болушлукъ чыкъмады (Appayev, 2005: 27).

Ol sebebden, ne ayak üsüne süyelirge, ne bir canına awargā umut etdi. **Biyağı** kollarından boluşluk çıkmadı.

O sebepten, ne ayak üstünde dikilmeye, ne de bir yanına düşmeye umut etti. **Yine** elinden bir şey gelmedi.

Аслан, анам аурумай турамыды, бу эки-юч кюнден бери? деди. **Биягы** сен энди уа не китабны окъуйса? (Bayramukova, 1964: 296).

Aslan, anam awrumay turamıdı, bu eki-üç künden beri? Dedi. **Biyağı** sen endi va ne kitabnı okuysa?

Aslan, annem hastalanmadan duruyor mu bu iki-üç günden beri? Dedi. **Yine** sen şimdi ne kitabı okuyorsun?

Юйде хар неге оноу этиб, башчылыкъ этиб айланнъан Джамалды. Ол Даутаны элтиб келиб, **биягъы** ишин бардырады (Bayramukova, 1964: 308).

Üyde har nege onow etib, başçılık etib aylanñan Camaldı. Ol Dawtanı eltib keltirib, **biyağı** işni bardıradı.

Evde, her şeye karışıp, lidercilik oynayıp gezinen Cemal'dir. O, Davta'yı götürüp gelip, **deminki** işini devam ettiriyor.

1.1.4.14. “Ogese”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ogese” edatı, Türkiye Türkçesindeki “yoksa” edatını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 281).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ogese” edatı da Türkiye Türkçesindeki “yoksa” edatı gibi cümle başlarında zıtlık ve sonuç belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sonuç belirtme işlevi

Мени джюрегими джарыргъамы излейсе? Эт хычын этгенме былай олтур, табадады, сууугъан да болмаз. **Огъесе** къуурманы джылытыб берирми эдим? (Hubiyev, 1969: 21).

Meni cüregimi carırgamı izleyse? Et hiçin etgenme bılay oltur, tabadadı suwuğan bolmaz. **Oğese** kuvurmanı cılıtıb berirmi edim?

Beni kızdırmak mı istiyorsun? Et böreği yaptım gel böyle otur, tavada (duruyo), soğumamıştır. **Yoksa** kavurmayı ısıtıp verse miydim?

Бузулуб тургъан хазыр гаккыларым барды, къуймакъ этейим! Нек тынгылайса, Хасан, **огъесе** къуймакъдан эригибми къалгъанса? Сен келирге къарагъанча, къакъ этибизни бошадыкъ да къойдукъ (Hubiyev, 1990: 146).

Buzulub turğan hazır gakkıların bardı, quymaq eteyim! Nek tınılaysa Hasan, **ogese** quymaqdan erigib mi qalgansa? Sen kelirge qarağança, qaq etibizni boşadık da koyduk.

Kırılmış, hazırda yumurtalarım var, omlet yapayım! Niye susuyorsun Hasan, **yoksa** omletten sıkıldın mı? Senin gelmeni bekliyormuşçasına, kurutulmuş eti (yiyip) bitiriverdik.

Аскерни чам этерге суюгенин билиб, Мария кюлдю. Мария, керек эсе айтайым? **Огъесе** ойнарынгмы келеди? (Hubiyev, 1990: 204).

Askerni çam eterge süygenin bilib, Mariya küldü. Mariya, kerek ese aytayım? **Ogese** oynarıñmı keledi?

Askerin şaka yapmak istediğini anlayan Mariya güldü. Mariya, gerekiyorsa söyleyeyim? **Yoksa** (benimle) oynayasın mı geliyor (dalga mı geçiyorsun)?

2. Zıtlık belirtme işlevi

Сабийлени билимлерин ёсдюрюгеми сагъыш этгин, **огъесе** джауну аскерлери былайгъа джетиб къаладыла деб, аны къайгъысынамы къыйналгъын (Hubiyev, 1990: 153).

Sabiyleni bilimlerin ösdürürgemi sağış etgin, **ogese** cawnu askerleri bılayğa cetib қалadıла deb anı қайғısınaмı қıynalgın.

Çocukların eğitimini geliştirmeyi mi düşünelim, **Yoksa** düşman askerleri buraya (kadar) gelmek üzereler diye mi onun derdine mi üzülelim.

Эгечи, сен айтханча суюгени эсе да, иги тиширыучукъду, сау къаллыкъ. Танышыб бошагъанмыдыла, **огъесе**, кыз, Тамаралай турамыды? (Kubanov, 1968: 178).

Egeçi, sen aythança süygeni ese da, igi tişiruwçukdu, saw қаллық. Tanışyb boşағанmıdıла, **ogese**, kız, tamaralay turamadı?

Kız kardeşi, senin gibi sevgilisi de iyi kızdır, sağ olsun. Tanışmışlar mı **yoksa**, kız Tamara (eskisi) gibi duruyor mu?

Тюш кёреми турама, **огъесе** крти бола тургъан затмыды деб базыкъ бутундан ачыгъынчы чимдеди (Appayev, 1958: 52).

Tüş köremi turama, **ogese** kerti bola turğan zatmıdı deb bazıқ butundan açığınçı çimdedi.

Rüya mı görüyorum, **yoksa** gerçekten yaşanan bir şey mi diye bacağıını acıtıncaya kadar çimdikledi.

Аны ючюн ол джасакъ төлерикмиди, **огъесе** төлерик тюлмюдю? (Appayev, 1958: 214).

Anı üçün ol casaқ төлерikmиди, **ogese** төлерik түлмүdü?

Onun için o vergi ödeyecek mi, **yoksa** ödemeyecek mi?

Бу аман Джантемир сылхыр кьойча тегерек бурулайык айлаиады. Бир ишексиз Къанаматны тахсасын, берейимми, **огъесе** бермейми кьояйым деб сагъышлы болуб, кылай этерге билмей дыгалас эте айлана болур (Appayev, 1958: 230).

Bu aman Cantemir sılhır kıoyça tögerek burula nek aylanadı. Bir işeksiz Qanamatnı taḥsasın, bereyimmi, **ogese** bermeymi kıoyayım deb sağışlı bolub, qalay eterge bilmey dıgalas ete aйлana болur.

Bu aptal Cantemir sersemlemiş koyun gibi (kendi etrafında) neden dönüp duruyor. Hiç şüphesiz, Kanamat'ın sırrını açıklayayım mı, **yoksa** açıklamayım mı? diye düşünüyor ne yapacağını bilmeden çaresizce dolanıyordur.

1.1.4.15. “Ansi”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ansi” edatı, Türkiye Türkçesindeki “yoksa”, “aksi takdirde”, “başka türlü”, “keşke”, “yeter ki”, “herhalde” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 75).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ansi” edatı sonuç ve zıtlık belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Zıtlık belirtme işlevi

Бу элни адамларындан алагъа бир тил этген адам болур, **ансы** партизанны, коммунистни да ала къайдан биллик эдиле (Appayev, 1968: 14).

Bu elni adamlarından alağa bir til etgen adam болur, **ansi** partizannı, kommunistni da ala qaydan billik edile.

Bu köyün insanlarından onlara haber veren biri var, **aksi takdirde** partizanı, komünisti onlar nerden bileceklerdi.

Билгичи барды деб шыбырдады мени бла олтургъан нёгерим: Билгичи Бушайны барды, **ансы** кишини да джокъду (Bayramukova, 1964: 38).

Bilgiçi bardı deb şıbirdadı meni bla olturğan nögerim: Bilgiçi Buşaynı bardı, **ansi** kişini da coqdu.

Cini var diyerek fısıldadı benimle (yanımda) oturan arkadaşım: Buşay'ın cini var, **yoksa (başka)** kimsenin de yoktur.

Сени тубаныңдан анамы чыгаралмайма, **ансы** биз а чыгыб бошаганбыз.
(Bayramukova, 1964: 47).

Seni tubanıñdan anamı çıgaralmayma, **ansı** biz a çıgıb boşaganbız.

Senin sisinden(tesirinden) annemi çıkaramıyorum, **yoksa** biz çoktan çıkmış bitmişiz.

Эй Бийнөгер, ала бизге чалкы тутдурлукдула, **ансы** кеслери кьолларын суукъ суугъа да тийирир акъыллары джокъду (Appayev, 1958: 20).

Ey Biynöger, ala bizge çalkı tutdurluğdula, **ansı** kesleri kolların suwuk suwğa da tiyirir aqılları çokdu.

Ey Biynöger, onlar bize tırpanı tutturacaklar, **yoksa** kendileri ellerini soğuk suya dahi değdirme düşünceleri yok.

Бу джер-суу кытлыкда бири-биринге да хыны боласа, **ансы** ол кызла ишленмеген кызла тюлдюле деб огъурлу Къудре дагыда аланы джакълады (Bayramukova, 1964: 186, 187).

Bu cer-suw kıtlıkda biri-birinñe da ħını bolasa, **ansı** ol kızla işlemegen kızla tıldüle deb oğurlu Qudre dağıda alanı çaqladı.

Bu toprak-su kıtlığında herhangi biri karşı kabalaşıyorsun , **yoksa** o kızlar terbiyesiz kızlar değildir diye merhametli Kudre yine onları korudu.

2. Sonuç belirtme işlevi

Көлегинги теш, бир джатайым, **ансы** юсюнгден тюшюб къалады (Appayev, 1958: 8).

Kölegini teş, bir camayım, **ansı** üstünden tüşüb qaladı.

Gömleğini çıkar dikeyim, **yoksa** üstünden düşecek.

Сени мен билмеген бир къайгыңг барды, **ансы** алай этерик тюл эдинг. (Kubanov, 1968: 9).

Seni men bilmegen bir qayğıñ bardı, **ansı** alay eterik tül ediñ.

Senin, benim bilmediğim bir derdin var, **yoksa** o şekilde yapacak (birisi) değildin.

Джашчыкъ камсык затды, тыялмайбыз, кәресе, **ансы** муну барда ур, джылат деб ким юретирикди баласына (Bayramukova, 1964: 45).

Çaşçık kamsık zatdı, tıyalmaybız körese, **ansı** munu barda ur, cılat deb kim üretirikdi balasına.

Erkek çocuğu yaramaz bir şeydir, durduramıyoruz görüyorsun, **yoksa** buna gitte vur, ağlat diye kim öğretecektir çocuğuna.

Санга айтыб джюрегинги кыйнарға излемей турғанбыз, **ансы** Марджан да мен да аны сау болганын Нарсанада огуна биле эдик (Kubanov, 1968: 14).

Sañña aytıb cüregini kıynarğa izlemey turğanbız, **ansı** Mardhan da men da anı saw bolğanın Narsanada oğuna bile edik.

Sana söyleyip üzmek istemedik, **yoksa** Mardhan da ben de onun sağ olduğunu Narsana'dan bile iyi biliyorduk.

Ай юйюнге Къыямыт! Сени бу дженгиллигинг тохдамайды, хапарымы артына дери бир айтма къой, **ансы** манга кеч болады (Appayev, 1958: 25).

Ay üyüññe Qıyamıt! Seni bu ceñilliginiñ toħdamaydı, ħaparımı artına deri bir aytma qoy, **ansı** mañña keç boladı.

Hoppala Kıyamıt! Senin bu sabırsızlığın durmuyor, anlattıklarımın hemen arkasından bir şey söylemeden dur, **yoksa** benim için saat geç olmak üzere.

1.1.4.16. “Endi ~ şöndü”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “endi – şöndü” edatı, Türkiye Türkçesindeki “şimdi” ve “artık” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 275). Söz konusu bu edatlardan “endi” edatı Karaçay Türkçesinde, “şöndü” edatı Malkar Türkçesinde kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “endi”, “şöndü” edatı sonuç belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sonuç belirtme işlevi

Ингирге дери сакъламай нек ашыкъгъанды? **Энди** уа итни эсине не тюшген болур (Kubanov, 1963: 22).

İññirge deri saklamay nek aşıqğandı? **Endi** wa itni esine ne tüşgen bolur.

Akşama kadar beklemeyip neden acele etmiş? **Şimdi(artık)** o itin aklına ne gelmiş olabilir.

Атанг келсе аны бла сѣлеширме ансы **энди** сени бла кюрешгенден хайыр джокъду деб эшикге тартыб чыгъарды (Hubiyev, 1969: 9).

Ataň kelse anı bla söleşirme ansı **endi** seni bla küreşgenden hayır coǵdu deb eşikge tartıb çıǵardı.

Baban gelirse onunla konuşurum aksi takdirde **şimdi** seninle uğraşmaktan hayır gelmez diye dıǵarı çekip çıkardı.

Мен джарлы, мен хариб, **энди** уа не болǵанды, джарлы сабийледен бошаб айлана болурмамы деб эки кёзю джыламуќыдан толуб, эринлери кьалтырай, Ахматха кьоркьуб кьарады (Kubanov, 1963: 33).

Men carlı, men ǵarib, **endi** wa ne bolǵandı, carlı sabiyleden boşab aylana bolurmamı deb eki közü cılamuǵdan tolub, erinleri ǵaltırab, Ahmatǵa ǵorǵub ǵaradı.

Ben zavallı, ben garip, **şimdi(yine)** ise ne olmuş, zavallı çocukları mahvetmiş olabilir miyim diye iki gözü gözyaşlarıyla dolup, dudakları titreyip, Ahmet’e korkarak(tedirgin şekilde) baktı.

Башымы бир джары атмай эсем, **энди** меннге элни кьарнын тойдурǵандан башха кечинмек кьалмады (Kubanov, 1963: 12).

Başımı bir carı atmay esem, **endi** meñne elni ǵarnın toydurǵandan başǵa keçinmek kalmadı.

Başımı (kesip) bir tarafa atmayacaksam, **artık** bana milletin karnını doyurmaktan başka bir iş kalmıyor.

Мен сабийликден, сабий кюнлеримде оǵуна да чыкьǵанма, **энди** уа кесими башым кесиме оноу этелликди! (Bayramukova, 1970: 12).

Men sabiylikden, sabiy künlerimde oǵuna da çıǵǵanma, **endi** wa kesimi başım kesime onow etellikdi!

Ben çocukluktan, çocukluk günlerimden itibaren çıkmışım, **artık** kendi aklım kendine karar verebilecek (düzeydedir)!

1.1.4.17. “Kerti da ~ kertda”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kerti da ~ kertda” edatı, Türkiye Türkçesindeki “gerçekten”, “hakikaten”, “filhakika” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 210).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kertda ~ kerti da” edatı açıklama, üsteleme ve pekiştirme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Açıklama işlevi

Атагъыз хариб, ол дунясы джарыкъ болсун, мен ёлсем да суюмегенлерибиз сизни бла кюрешиб турлукъдула деб алай айтыучан эди. **Керти да** къагъытны бизни суюмегенлени бири джазгъан болурму? (Kubanov, 1968: 17).

Atabız harib, ol dünyası carık bolsun, men ölsem da süymegenlerimiz sizni bla küreşib turlukdu la deb alay aytıwçan edi. **Kerti da** kağıtnı bizni süymegenlени biri cazğan bolurmu?

Zavallı babamız, öteki dünyası aydınlık olsun, ben ölsem de (bizi sevmeyenler) sizin ile uğraşmaya devam edeceklerdir diye öyle söylerdi. **Gerçekten de** (bu) kağıdı bizi sevmeyenlerden biri yazmış olabilir mi?

Анама ол къадар сабийни арасында, мени дженгил кёрюб къоялмай, талай заманны кёзлери бла излеб табды. Мени **керти да** мында болгъанымы билгенден сора, анга сейирсиниб къараб тургъан устазгъа айланыб къарады (Bayramukova, 1964: 21).

Anam ol kadar sabiyni arasında, meni ceñnil körüb qoyalmay, talay zamannı közleri bla izleb tabdı. Meni **kerti da** mında bolğanımı bilgenden sora, añña seyirsинib qarab turğan ustazğa aylanıb qaradı.

Annem o kadar çocuğun arasında, beni hemen göremeyip, bir süre gözleriyle arayıp buldu. Benim **gerçekten de** burada olduğumu anladıktan sonra, ona hayretle bakmakta olan öğretmene dönüp baktı.

Тейри мени хатам джокъду, **керти да** сени сер болуб баргъанынғы таныдым. Мен кызымы окъургъа иеме, дауунг бармыды (Hubiyev, 1969: 94).

Teyri meni hatam coğdu, **kerti da** seni ser bolub barğanıñı tanıdım. Men kızımı oğurğa iyeme, davuñ barmıdı?

Vallahi benim hatam yok, **gerçekten de** senin bunamakta olduğunu anladım. Ben kızımı okumaya gönderiyorum, itirazın var mı?

Муслиматны бу сёзлерин анасына окъугъанларында, аллында не айтыргъа билмеди, артда уа **керти да** кеси ийгенча сабыр болуб къалды (Hubiyev, 1969: 98).

Muslimatnı bu sözlerin anasına oğuganlarında, allında ne aytırğa bilmedi, artda wa **kerti da** kesi iygença sabır bolub qaldı.

Muslimat'ın bu sözlerini annesine okuduklarında, öncesinde ne söyleceğini bilemedi, sonrasında ise **gerçekten de** kendi göndermiş gibi sakinleşiverdi.

Махтагъыз, махтагъыз, телини эшигин махтагъан джабар дегенлей, мен да **кертда** деб ауузуму ачыб, сизге тынгылаб турама, десе да, Сапият, онгсунуб тынгылады. Сора мычымай къобуб кетди (Hubiyev, 1990: 146).

Mahtağız, mahtağız, telini eşigin mahtağan cabar degenley, men da **kertda** deb awuzumu açıb sizge tıñılab turama dese da, Sapiyat, oñusub tıñıladı. Sora mıçımay қобуб кетди.

Methedin, methedin, delinin kapısını metheden kapatır dercesiene, ben de **gerçekten mi** diye ağzımı açıp sizi dinliyorum dese de, Sapiyat, memnuniyetle dinledi. Sonra aniden kalkıp gitti.

2. Üsteleme ve pekiştirme işlevi

Мен аны, ёлгенлени джаны ючюн джукъ умут этиб келтирмегенме. Къазий окъурукъ тюлдю деб къыстагъансыз. **Керти да** алай эсе, джаханим юю болсун, турсун юйде (Hubiyev, 1969: 53).

Men anı, ёlgenleni canı üçün cuқ umut etib keltirmegenme. Қазий оқуруқ түлдү деб қыстағансыз. **Kerti da** alay ese, cahanim üyü bolsun, tursun üyde.

Ben onu, ёlenlerin canı için(...) bir şey umut edip getirmemişim. Kaziy okumayacak diye kovmuşsunuz. **Gerçekten de** öyleyse, cehennem evi olsun(cehenneme kadar yolu var) dursun evde.

Ауур джаралыла болгъан вагонлагъа барыб, тенглерин кёрюрге эшелонну тамадасындан тилеселе да ол эркинлик бермеди, джол **керти да** къоркъуулуду (Hubiyev, 1990: 58).

Awur caralıla bolğan vagonlağa barıb, teñlerin körürge eşelonnu tamadasından tilesele da ol erkinlik bermedi, col **kerti da** қорқuwludu.

Ağır yaralıların olduğu vagonlara gidip, arkadaşlarını görmek için bölük komutanından müsaade istese de o izin vermedi, yol **gerçekten de** tehlikeli.

Элде аныча уллу сюекли, къарыулу тиширыу джокъду. Бекмырза **керти да** къоркъгъанмы этди да арбаз къылычла таба ышырылды (Bayramukova, 1964: 33).

Elde anıça ulla süekli, қарuwlu tişiruw coқdu. Bekmirza **kerti da** қорқғанмы etdi da arbaz қılıчла таба ыşırıldı.

Köyde onun gibi iri yapılı, kuvvetli kadın yok. Bekmirza **gerçekten de** korkmuş muydu ki avlu kapısının sürgüsüne doğru hareketlendi.

Сюдю кѳагъытны кѳолуна алыб, Назирни адресин окъугъанында, бу тиширыу **кerti да** аны джууукъ адамы болгъанына ийнанды (Kubanov, 1968: 99).

Südü kağıtnı koluna alıb, Nazirni adresin okuganında, bu tişiruw **kerti da** anı cuwuk adamı bolğanına iynandı.

Hakim kağıdı eline alıp, Nazir'in adresini okuduğunda, bu kızın **gerçekten de** onun akrabası olduğuna inandı.

1.1.5. Cümle Sonu Edatları

Cümle sonu edatlarının, cümleleri bağlama sıralama denk tutma gibi birçok farklı işlevde kullanılmalarının yanı sıra kuvvetlendirme ve pekiştirme işlevleri de bulunmaktadır. Türkçede bulunan çeşitli araştırmalarda ve eserlerde kuvvetlendirme ya da cümle sonu edatları olarak isimlendirilmektedirler. Karaçay-Malkar Türkçesindeki cümle sonu edatları da sözcükleri anlam açısından devamlılık, süreklilik, şart... vb. gibi hususlarla birbirlerine bağlamakta ve kuvvetlendirmektedir.

1.1.5.1. “A ~ Wa”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “a ~ wa” edatı, Türkiye Türkçesindeki “ise”, “da”, “bile” edatlarını karşılamaktadır. Kullanım biçimi açısından kendinden önceki son ses ünlüyle bitiyorsa “wa” şekliyle ünsüzle bitiyorsa “a” şekliyle kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “a ~ wa” edatları kuvvetlendirme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Kuvvetlendirme işlevi

Нек симсиреб кѳалдынг, Аллах айтыб, насыбыбыз тутуб тура эсе **ya**, джарлы сен, окъу алайдан арысын (Kubanov, 1968: 7).

Nek simsireb kaldıñ, Allah aytıb, nasıbımız tutub tura ese **wa**, carlı sen, oqu alaydan arısın.

Niye şaşırdın, İnşallah şansımız yaver giderse **ya(eğer)**, zavallı sen, oku ondan sonrasını da.

Къызым, аны **ya** бош айтаса. Хатасы болмагъан адамлагъа къара тамгъа салыб кьойгъанлары да болгъанды джашауда (Kubanov, 1968: 16).

Кызим, аны **wa** бош айтаса. Hatası bolmağan adamlığa қара тамға салып қойғанлары да болғанды қазақда.

Kızım, bunu boşuna böylüyorsun **da**. Hatası olmayan insanlara kara leke sürüldüğü olmuştur hayatta.

Кесими да танытайым: Атым Хасанды, энди тели Хасан да дейдиле. Телиге **ya** ушамайса деб ышарды Аслан (Appayev, 2005: 5).

Kesimi da tanıtayım: Atım Hasandı, endi teli Hasan da deydile. Telige **wa** uşamaysa, deb ışardı Aslan.

Kendimi de tanıtayım: Adım Hasan, şimdi(lerde) Deli Hasan da diyorlar. Deliye **de** pek benzemiyorsun diyerek gülümsedi Aslan.

Эх Шогъай, менича кёблени чачларын агъартхан, бир бирлени **ya** ёмюрлюкге сакъат этген затла бола тургъандыла (Appayev, 1968: 6).

Eh Şogay, meniça köbleni saçların ağartıhan, bir birleni **wa** ömürlükge saķat etgen zatla bola turğandıla.

Ah, Şogay, benim gibi nicelerinin saçlarını ağartan, birilerinin **de** ömür boyu sakat bırakan şeyler olagelmıştır.

1.1.5.2. “Da”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “da” edatı, Türkiye Türkçesindeki “da” ve “bile” edatlarını karşılamaktadır. Ayrıca “sıralama”, “belirtme” ve “kuvvetlendirme” işleviyle kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “da” edatı cümle sonunda kullanılmak suretiyle “bile” ve “dahi” anlamında kuvvetlendirme ve pekiştirme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Kuvvetlendirme ve pekiştirme işlevi

Бу сёзлени эштгенлей сёзю-башы **да** къалгъанладан кючлюрек Хасан аллына атлаб, эки кёзю джылтырай, сени аллай сёзлеге чомарт болгъанынгы эртде билебиз (Kubanov, 1963: 24).

Bu sözleni eşitgenley sözü-başı **da** қалғанладан күчлүрек Hasan allına atlab, eki közü cıltıray, seni allay sözlege çomart bolğanıñı ertde bilebiz.

Bu sözleri duyunca hatipliği **de** diğerlerinden daha güçlü olan Hasan öne çıkıp, iki gözü parlayarak, senin böyle sözlerde ustaca yaklaştığını çok önceden biliyoruz.

Къайтукъ ачыудан джюреги джарыла не этерге **да** билмей сирелиб тургъанлай Хасан алай чанчыб сѣлешгенинде, тѣзелмеди (Kubanov, 1963: 27).

Қайтуқ ачыудан цюреги царла не етерге **да** бilmey sirelib турғанлай Hasan алай чанчыб сѣлешгенинде тѣзелмеди.

Kaytuk sinirinden çatlayarak, ne yapacağını **da** bilmeden (öylece) dikilip dururken, Hasan öyle iğneleyerek konuşuncada dayanamadı.

Олсагъатдан акъ хотасы бла башында **да** акъ папахы бла чубур кырккыылгъан мыйыкчыкылары бла бети-къуту кетиб джунчуй-джунчуй шапа келиб аллына сюелди (Hubiyev, 1990: 16).

Ol saġatdan aġ hotası bla başında **da** aġ papaġı bla çubur kırkılġan mıyıkçıkları bla beti-kutu ketib cunçuy-cunçuy şapa kelib allına süyeldi.

O anda (hemen) beyaz önlüğü ile başında **da** beyaz bonesiyle kısa kesilmiş bıyıkları ile beti benzi atmış bir halde utana sıkıla aşçı, gelip önüne dikildi.

Мени атым Хасанды деб киши да муну сан этиб, ызына **да** къарамай, ърге айланды (Appayev, 2005: 4).

Meni atım Hasandı deb kişi da munu san etib, ızına **da** қaramay ѳрге aylandı.

Benim adım Hasandır diye kimse de bunu önemseyip, arkasına **da** bakmadan yukarı döndü.

Аны кесини **да** чынларында ючюшер джудузчуклары бар эдиле (Appayev, 2005: 5).

Anı kesini **da** çınlarında üçüşer culduzçukları bar edile.

Onun kendisinin **de** apoletlerinde üçer yıldızları vardı.

1.1.5.3. “Ese”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ese” edatı, Türkiye Türkçesindeki “ise” edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ese” edatı şart belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Şart belirtme işlevi

Энди хар ким айтышайыкъда кимни аз малы бар **эсе**, ол, кёб малы болгъанны сыртына миндириб гардош бачханы ол бир джанына дери элтирге керекди (Appayev, 1958: 8).

Endi ħar kim aytıřayıķ da kimni az malı bar **ese**, ol, köb malı bolğannı sırtına mindirib gardoş baĥanı ol bir canına deri eltirge kerekdi.

Şimdi herkes söyleşelim(söylesin) de kimin (daha) az malı var **ise**, o, çok malı olanı sırtına bindirip patates bahçesinin diğerk tarafına kadar götürmeli(götürsün).

Энди да, къарт болгъан **эсе** да, кесине хайыр тюшер ишге сибиртгича айланады (Appayev, 1958: 13).

Endi, da ħart bolğan **ese** da, kesine hayır tüşer işge sibirtgiĥa aylanadı.

Şimdi de, yaşlanmış **ise** de, kendi menfaatine olan işin (arkasından) süpürge gibi geziyor.

Къанамат, атасына ушагъан **эсе**, аланы аркъанларына ала суюгенча тюшюб къалмаз дегенинде, Хасанбий эрлай туруб, къарады (Kubanov, 1963: 38).

Ķanamat, atasına uşağan **ese**, alanı arĥanlarına ala süygenĥa tüşüb ĥalmaz degeninde, Hasanbiy erlay turub ĥaradı.

Kanamat, babasına benzemiş **ise**, onların tuzağına onların istediğiki gibi düşüvermez dediğinde, Hasanbiy hemen kalkıp baktı.

1.1.5.4. “Eken”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “eken” edatı, Türkiye Türkçesindeki “acaba” ve “ki” edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “eken” edatı soru cümlelerinde belirsizlik, olasılık belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Belirsizlik, olasılık belirtme işlevi

Орус болгъаны себебли Клаваны кёчюрмейдиле. Джылла ётерле, бу джашчыкъ генерал болур, бюгюн эсинде къалырмы **экен**? (Bayramukova, 1990: 46).

Orus bolğanı sebebli Klavanı köçürmeydile. Cılla öterle, bu caşçık general bolur, bugün esinde qalır mı **eken**?

Rus olduğundan dolayı Klava'yı sürgüne göndermiyorlar. Yıllar geçer, bu çocuk general olur, bugün(sürgün günü) aklında kalır mı **acaba**?

Тауладан джарыкъ да уруб, кәрмейми къалдым **экен**? (Appayev, 2005: 61).

Tawladan carıq da urub, körmeymi kaldım **eken**?

Dağlardan ışık da vurup(geldiği halde), görmeden mi kaldım **acaba**?

Къанамат, айтханыма къалай къарайды **экен** деб кёзюне къарагъанында, мангылайында быягъы джыйырылгъанлары тура эдиле (Appayev, 1958: 153).

Қанамат, айтһаныма қалай қарайды **eken** deb көзүне қарағанында, маңылайында биyaғы сыйрылғанлары тура edile.

Kanamat, söylediğime nasıl bakıyor(ne düşünüyor) **acaba** diye gözüne baktığında, alnında az önceki kırışıklıkları aynı şekilde duruyordu.

Аны, къабакъ эшикден бери кириб алайда къабыргъагъа сыртын тиреб тургъанын кёргенинде, джукъ эшитгени, джукъ сезгени болдуму **экен**? Деб джюрегине къоркъуу келди (Appayev, 2005: 243).

Anı, қабак ешикден beri kirib alayda қабırғаға sırtın tireb турғанн көргенинде, қуқ ешитгени, қуқ сезгени boldumu **eken**? Deb cüregine қорқuw keldi.

Onun, avlu kapısından buraya(içeri) girip orada duvara sırtını yaslayıp durduğunu gördüğünde, bir şey mi anladı **acaba**? Diye yüreğine korku girdi.

1.1.5.5. “Tüyül ~ Tül”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “tüyül ~ tül” edatı, Türkiye Türkçesindeki “değil” edatını karşılamaktadır. Ayrıca ünlem olarak da cevap verirken “cık”, “hayır” anlamında cevap edatı niteliğinde kullanıldığı görölmektedir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “tül – tüyül” edatı cümle sonuna gelmek suretiyle olumsuzluk belirtmektedir.

1. Olumsuzluk belirtme işlevi

Ауруб къобханына **тюл** эсе, бир кесек хыныракъ кёрюнеди ансы деди Ибрахим (Bayramukova, 1964: 64).

Awrub qobhanına **tül** ese, bir kesek hınıraқ körünedi ansı dedi İbrahim.

Hastalanıp kalkmasından **değil** ise, biraz asabi (mi) görünüyor yoksa dedi İbrahim.

Мени айтырым а керек эсе алсынла, керек **тюл** эсе кьойсунла, джалынныкъ тюлме (Hubiyev, 1990: 43).

Meni aytırım a kerek ese alsınla, kerek **tül** ese qoysunla, calınnıқ tülme.

Benim söyleyeceğim (şudur ki) de gerekiyorsa alsınlar, gerek **değil** ise bıraksınlar, yalvaracak değilim.

Мени кьайгъымы кьой да, бек кьыйналлыкъ **тюл** эсенг, хапарынгы айт. Къалайды саулугъунг? (Kubanov, 1968:37).

Meni qaygımı qoy da, bek qıynallıқ **tül** esen, haporını ayt. Qalaydı sawluğun?

Benim derdimi bırak da, çok zorlanmayacaksan, havadisleri anlat. Nasıldır sağlığını?

Башхала кёрюрлерин, эшитирлерин излемей эсе, хапарын да айтмай кьойса уа. Бир джерде **тюл**, талай джерде ол затлагъа тюртюлюб, аны бла алай этген болурму? (Appayev, 2005: 26).

Başhala körürlerin, eşitirlerin izlemey ese, haporın da aytmay qoysa wa. Bir cerde **tül**, talay cerde ol zatlağa türtülob, anı bla alay etgen bolurmu?

Başkalarının görmesini, duymasını istemiyorsa, olan biteni de söylemeyiverse. Bir yerde **değil**, birkaç yerde o şeylere müdahil olup, böylelikle o şekilde yapmış olabilir mi?

1.1.5.6. “Oğuna ~ Oқuna”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oğuna ~ oқuna” edatı, Türkiye Türkçesindeki “da”, “dahi”, “bile”, “hatta”, “hemen”, “hemencecik”, “beri”, “itibaren” edatlarını karşılamaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu edat hem sıralama edatı hem de cümle sonu edatı olarak kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oğuna ~ oқuna” edatı cümle sonu edatı olarak kuvvetlendirme, pekiştirme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Kuvvetlendirme, pekiştirme işlevi

Къолунда ары-бери буруб ойнай турган сағатын дженбил **огъуна** ызына салды (Kubанov, 1963: 21).

Kolunda arı-beri burub oynay turğan saġatın ceññil **oġuna** ızına saldı.

Bileġinde saġa sola oynayıp durduġu saatini **hemencecik** geri koydu.

Мыртазакъ энишге ташайġанында, Биймурзаны орнуна кирликди деб Къандаурġа эртдеден **огъуна** къайнаб турган джюреги къаты уруб башлады (Kubанov, 1963: 61).

Mırtazaġ enişge taşayġanıñda, Biymurzanı ornuna kirlikdi deb Qandawurġa ertdeden **oġuna** қайнаб turğan cüregi қатı urub başıladı.

Muhafız aşıġı doġru gittiġinde, Biymurza'nın yerine(onun makamına) gelecek diye Kandawur'a eskiden **beri** öfkeyle dolan yüreġi sert bir şekilde atmaya başıladı.

Хасанбий узакъдан **огъуна** джашын таныб, джюреги келтюрюлюб айтды (Kubанov, 1963: 70).

Hasanbiy uzaqdan **oġuna** caşın tanıb, cüregi költürölüb aytdı.

Hasanbiy uzaktan **dahi** oġlunu tanıyıp, heyecanlanarak söyledi.

Хасанбий къонакъларыны ашатыб-ичириб ашыргъанында заман кюн ортадан иги **огъуна** джаллагъан эди (Kubанov, 1963: 89).

Hasanbiy қонақlarına aşıtıb-іçirib aşırganında zaman kün ortadan иги **oġuna** callaġan edi.

Hasanbiy misafirlerine yedirip-іçirip uġurladıġında, zaman öġle vaktini **de (çoktan)** geçmişti.

Бийнөгер, Назифатны гитчелигинден **огъуна** таний эди (Kubанov, 1963, s. 100).

Biynöger, Nazifatnı gitçeliginden **oġuna** tanıy edi.

Biynöger, Nazifat'ı küçüklüğünden **beri (itibaren)** biliyordu.

Дженгил **огъуна** эс джыйыб: Ах, акъыз, Зулфа, кесинг келиб къалġанынг не иги болду, деди (Kubанov, 1968: 104).

Ceññil **oġuna** es cıyıb: Ah, a kız, Zulfa, kesiñ kelib қалғанıñ ne иги болду.

Hemencecik dikkatini toplayıp: Ah, a kız, Zulfa, geliverdiġin ne kadar da iyi oldu.

1.2. Son Çekim Edatları

Son çekim edatları, isim veya isim soylu kelimelerden sonra gelerek onlara zarf-fiil görevi yükleme amacıyla kullanılır. Son çekim edatları çekim eki görevi üstlenmiş olan edatlardır ve isminden de anlaşılacağı üzere niteledikleri sözcüklerin sonuna gelmektedirler. Söz konusu bu edatlar isimlerden sonra veya isim soylu sözcüklerin sonuna gelerek bir anlam kazanırlar, bu yüzden ki hâl eklerine çok benzeyen yapıları da bulunmakta ve kullanılış amacı gereği herhangi bir hâl ekiyle birleşip cümle içerisinde anlam ifade etmemektedirler. Fakat hâl eklerinden sonra kullanımlarına çok sık rastlanılmaktadır. Bu hususla alakalı olarak Zeynep Korkmaz edat-ek benzerliği meselesine dayanarak edatların cümle içerisinde bir görev hâlinde olduklarını ve bu görevli kelimelerle çekim eklerinin birbirine benzer ya da paralel olarak yer aldığını belirtmektedir (Korkmaz, 2022: 895). Karaçay-Malkar Türkçesindeki son çekim edatları kullanılış yerlerine göre ve işlevlerine göre iki farklı şekilde incelenmektedir.

1.2.1. Kullanılış Yerlerine Göre Son Çekim Edatları

1.2.1.1. Yalın Hâlden Sonra Gelenler

1.2.1.1.1. “Ala”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ala” edatı, Türkiye Türkçesindeki “doğru”, “başlayarak”, “itibaren” edatlarını karşılamaktadır. Yapısı bakımından incelendiğinde “al” (ön, karşı, cephe) ismine “+1” (teklik üçüncü şahıs) iyelik ekinin gelmesiyle ve daha ileriki dönemlerde de bu sözcüğün “alı>allı>alla” şekillerine evrildiği ve bazı ses olaylarının sonucuyla “ala” şeklini aldığı bilinmektedir (Adiloğlu, 2021: 186). Söz konusu “ala” edatı tek başına bir anlam ifade etmeyip ek gibi kullanıma müsait durumda olan lakin bu durumda kullanılmayan arkaik bir edattır, ayrıca bu edatın eski ve orta Türkçe dönemlerindeki “a” (verme-bulunma) ekinin “al” (ön, karşı, cephe) sözcüğüyle birleşerek teşkil etmiştir (Adiloğlu, 2021: 186).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ala” edatı yaklaşıklık ve belirsizlik anlamını taşımak koşuluyla zaman ve yer-yön belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Zaman bildirme işlevi

Эки ёзенни ауузунда шахарчыкыны, ингир **ала**, чыракъла кюндюзча джарытадыла (Hubiyev, 1990: 148).

Eki özenni awuzunda şaħarçıknı, iññir **ala**, ıraqla kündüzça carıtağıla.

İki ovanın girişinde şehri akşama **doğru**, lambalar gündüz gibi aydınlatıyorlar.

Экинчи кюн да ингир **ала** биягы кыз Джандетге письмону узатды (Hubiyev, 1990: 236).

Ekinçi kün da iññir **ala** biyağı kız Candetge pisonu uzatdı.

İkinci gün de akşama **doğru** aynı kız Candet'e mektubu uzatdı.

Анам, бюгюн ингир **ала** Даулет бла болгъаныбызны бир да сурама! (Şahmurzayev, 1965: 75).

Anam, bugün iññir **ala** Dawlet bla bolğanıbızny bir da surama!

Anne, bugün akşama **doğru** Devlet ile olduğumu bir daha sorma!

Ингир **ала**, правленден стражникле келиб, Ашикону тутуб кетгендиле (Şahmurzayev, 1965: 150).

İññir **ala**, pravlenden strajnikle kelib, Aşikonu tutub ketgendile.

Akşama **doğru**, idare merkezinden muhafızlar gelip, Aşiko'yu tutuklayıp götürmüşler.

Ингир **ала** тюрмени аллында бир джасауайдан сора адам джокъ эди (Appayev, 1958: 259).

İññir **ala** türmeni allında bir casawaydan sora adam çok edi.

Akşama **doğru** hapishanenin önünde bir muhafızdan başka kimse yoktu.

1.2.1.1.2. “Deb”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “deb” edatı Türkiye Türkçesinde “diye”, “deyip”, “için”, “gibi” edatlarını karşılamaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde yalın hâlden, çekimli fiilden ve yönelme hâlinden sonra kullanılan son çekim edatıdır. “de-” (demek) fiiline “-p” zarf-fiil ekinin gelmesiyle oluşan ve sonrasında kalıplaşan bu edat Karaçay Türkçesi metinlerinde “deb” şekline, Malkar Türkçesi metinlerinde “dep” şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Alkaya, 2002: 254).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “deb” edatı amaç ve sebep belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Sebep belirtme işlevi

Бизни аскерлерибиз, немчаланы мулхар этиб тебregenлерин эшитиб, Къарачайны терен ёзенлеринде тузакъгъа тюшгенча, къабханнга тюшюб къалабыз **деб** къачхандыла (Hubiyev, 1990: 311).

Bizni askerleribiz, Nemçalanı mulhar etib tebrengenlerin eşitib, Qaraçaynı teren özenlerinde tuzakğa tüşgença, kabğanña tüşüb qalabız **deb** kaçandıla.

Bizim askerlerimiz, Nazi Askerlerinin (her yeri) yakıp yıkmak için hareketlendiklerini işitip, Karaçay'ın derin vadilerinde tuzağa düşmüşçesine kapana kısıılırız **diye** kaçmışlar.

Шагърей офицерле ачы накъырда этгендиле **деб**, джюрегими ары бура ишими этеме (Bayramukova, 1990: 40).

Şagrey ofitserle açy naķırda etgendile **deb**, cüregimi arı bura işimi eteme.

Arkadaş subaylar kötü(eşek) şakası yapmışlar **diye**, yüreğimdaki acıyı içime atarak işimi yapıyorum.

Кесим тюбеб къалама **деб** асыры къоркъгъандан бутларым къыйылыб къалгъан эди (Hubiyev, 1969: 75).

Kesim tübeb qalama **deb** asırı qorķğandan butlarım kıyılıb qalğan edi.

Kendim rastlayıvereceğim **diye** aşırı korkmaktan dizlerimin bağı çözölüvermişti.

2. Amaç belirtme işlevi

Алимни урудан чыгъаргъанлай, анасы кычырыкъ этиб, джашын къоруулайма **деб** къучакълаб тургъанлай, къарышыб къалгъанды да, экисин да джелкелеринден уруб, уругъа тюртюб ийгендиле (Hubiyev, 1990: 304).

Alimni urudan çıĝarğanlay, anası kıcırıķ etib, caşın qoruwlayma **deb** qūaķlab turğanlay, qarışıb qalğandı da, ekisin da celkelerinden urub, uruĝa tūrtūb iygendile.

Alim'i kuyudan çıkardıklarında, annesi feryat ederek, oğlunu koruyorum **diye** sarılırken kendisinden geçivermiş de, (onlar) ikisinin de enselerine vurup, kuyuya itivermişler.

Къалайды джашауугъуз? Хапарыгъызны билейим **деб** келгенме дегенлей, экиси да бир-бири ауузларына чабыб, бирден джууаб этдиле (Hubiyev, 1990: 312).

Qalaydy caşawuĝuz? Haparıĝızny bileyim **deb** kelgenme degenley, ekisi da bir-biri awuzlarıma çabıb, birden cuwap etdile.

Haytınız nasıl (geçiyor)? Halinizi bileyim **diyegeldim** deyince, ikisi de birbirinin,sözünü keserek aynı anda cevap verdiler.

Хасанны ашыра келсе кёрлюкме **деб** тура эди да, врач бери къарамай джаллагъанын онгсунмады (Арпайев, 2005: 142).

Hasannı aşıra kelse körlükme **deb** tura edi da, vraç beri қарамay callağanın oñsunmadı.

Hasan'ı uğurlamak için gelirse görürüm **diye** bekliyordu da, doktorun bu tarafa uğramayıp sıvışmasını hoş karşılamadı.

Чомур, мен сени кърнашынг бла джашаум болур **деб**, иш этгенме (Hubiyev, 1971: 5).

Çomur, men seni қарнаşıñ bla çaşawum bolur **deb**, iş etgenme.

Çomur, ben senin kardeşin ile hayat kurarım **diye**, (bu) işi yaptım.

Адамла сабийлерин билим алырла **деб** ийедиле (Hubiyev, 1971: 21).

Adamla sabiylerini bilim alırla **deb** iyedile.

İnsanlar çocuklarını bilim öğrenirler **diye** gönderiyorlar.

1.2.1.1.3. “Sayın”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sayın” edatı, Türkiye Türkçesindeki “her”, “-dıkça” edatlarını karşılamaktadır ve sürekli anlamını ifade etmektedir. “Sayın” edatının teşekkülü hakkında Annemarie von Gabain Türkçe kökenli bir kelime olup, Eski Türkçe döneminde “sayu” şekliyle kullanıldığını ve ayrıca “Say-“ (saymak) fiilinin zarf-fiil şekli olan “sa-y-u” suretinden teşekkül ettiğini söylemektedir (Gabain, 1995: 94). “Sayın” edatının teşekkülü üzerine bir diğer görüş ise “sayu” sözcüğünün “sayu+n” biçimiyle yani vasıta eki gelmesi sonucunda oluştuğudur (Bang, 1996’ dan akt. Alkaya, 2002: 458).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sayın” edatı yalın hâlden sonra süreklilik, devamlılık suretiyle pekiştirme ve zaman belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Pekiştirme işlevi

Аны базыкъ джохар эшмелери къымылдагъаны **сайын** ары-бери оунайдыла (Bayramukova, 1990: 12).

Anı bazıq coğar eşmeleri kıymılдағанı **sayın** arı-beri oynaydıla.

Onun kalın, ipeksi ve örgülü saçları **her** hareket etiğinde sağa sola sallanıyor.

Джесирге түшген эсе уа? Деб бу ойум былтырдан бери да башына келгени **сайын** Гокканы төппе тюклери өрге кьобадыла (Bayramukova, 1990: 26).

Cesirge түшген эсе wa? Deb bu oyum bılırdan beri da başına kelgeni **sayın** Gokkanı töppe tükleri örge қобадıла.

Ya esir düştüyse? Deyip bu fikir geçen yıldan beri de aklına **her** geldiğinde Gokka'nın saçları diken diken oluyor.

Сен бир джашны атын айтханынг **сайын**, бир машина бизни озуб барды деб кьошду (Appayev, 2005: 134).

Sen bir çaşnı atın aythanıñ **sayın**, bir maşına bizni ozub bardı deb қоşdu.

Sen bir gencin adını **her** söylediğinde, bir araba bizi geçip gitti diye ekledi.

Джеймсни кьаны бетине уруб, кёзлери башха тюрлю джылтырагъанларын сезгени **сайын**, тюрлюден-тюрлю хапарланы айтыб, тамам кьозгъады (Appayev, 2005: 239).

Ceymsni қanı betine urub, көзleri başha türlü cılıraғанların sezgeni **sayın**, türlüden-tүrlü ҳапарları аytıb, tamam қозғadı.

Ceymsi'yi yüzü kıpkırmızı olduğunda, gözleri başka türlü parlayanları **her** farkına vardığında, değişik olaylar anlatıp, iyice tahrik etti.

Табандары кьаралыб, шырт-шырт эте джюрюш салыб, нёгерлерини ызындан кесин атыб, уакъ орамла **сайын** бурулду (Appayev, 1958: 311).

Tabanları қарalıb, şırt-şırt ete cürüş salıb, nögerlerini ızından kesin atıb, қақ орамла **sayın** buruldu.

Ауағının altları kararıp, şırt-şırt yaparak yürüyüp, arkadaşlarının arkasından kendini atıp, **her** sokakta çevirdi.

2. Zaman belirtme işlevi

Хаджи-Исмаил а кюн **сайын** Къасымны тарыгъыуундан эрикгени себебли сёзге кьошулургъа асыры излемейди (Hubiyev, 1969: 50).

Ҳаси-İsmail a күн **sayın** Қасымнı тарıғıwундан erikgeni sebebli sözge қоşулurғa asırı izlemeydi.

Ҳаси İsmail ise **her** gün Kasım'ın dert yanmasından sıkıldığından dolayı konuşmaya katılmayı çok istemiyordu.

Күндүз айланганын боллук болур, ингир **сайын** бери джыйыла тур, деди Алибек. Мекямла да бар, орунла да бар, кече тышында нек кяласа (Appayev, 2005: 18).

Kündüz aylanğanın bolluq bolur, iñir **sayın** beri cıyıla tur, dedi Alibek, Mekyamla da bar, orunla da bar, keçe tışında nek қаласа.

Gündüz gezdiğın olacaktır, **her** gece buraya toplana dur, dedi Alibek. Evler de var, yataklar da var, gece dışarıda neden kalıyorsun?

Джаш, анча **сайын** аузума чабма, сабийлеге кычыра юрениб кялгъансыз да адамны сёзюн тынғылай билмейсиз (Hubiyev: 1969: 132).

Caş, ança **sayın** awzuma çabma, sabiylege kıçıra ürenib қалғансыз da adamnı sözüne tıñılay bilmeysiz.

Oğlan, **sık sık** ağzıma saldırma, çocuklara bağırmaı öğrenivermişsinizde insanın sözüne kulak vermeyi bilmiyorsunuz.

Не этилгенин бу ишни юсюнде, кялай болгъанын күн **сайын** меннге билдириб туругъуз, кяйда болсам да

Ne etilgenin bu işni üsünde, қалай болғанн күн **sayın** meññe bildirib turuğuz қайда болсам да.

Ne yapıldığını bu iş hakkında, nasıl olduğunu **her** gün bana bildirip durun nerede olsam da.

Сабнйле эртден **сайын** арбазгъа чыгыб, ёрге секириб, шорбатладан энишге салыныб тургъан джылтырауукъ буз сюммеклени сындырыб, бал тат этиб эмедиле (Kubanov, 1968: 100).

Sabiyle ertden **sayın** arbazğa çığıb, öрге sekirib, şorbatladan enişge salınıb turğan cıltırawuқ buз sümmekleni sındırıb, bal tat etib emedile.

Çocuklar **her** sabah bahçeye çıkıp, yukarı sıçrayıp, çatı kenarlarından aşağı sarkıp duran parlak buз sarkıtlarını kırıp, bal tadı yapıp(bal emer gibi) emiyorlar.

1.2.1.1.4. “Matallı”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “matallı” edatı, Türkiye Türkçesinde bulunan “gibi”, “benzeri”, “misal” edatlarını karşılamaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu edatın teşekkülü ile alakalı olarak “matal” (anlam, şekil) sözcüğüne “+lı” (yapım) ekinin gelmesiyle

“matallı” şeklini almıştır (Tavkul, 2020: 268). Bir diğer görüşe göre bu edat Arapça “mesel” (örnek, benzer, nümûne) sözcüğünden gelmiştir (Devellioğlu, 1990: 747). Bu hususla ilgili olarak Ercan Alkaya bu kelimenin kökü muhtemelen Arapça mesel ‘örnek, benzer, nümûne’ kelimesinden kaynaklandığını söylemektedir (Alkaya, 2002: 427).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “matallı” edatı yalın hâlden sonra benzerlik işleviyle kullanılmakta olan bir son çekim edatıdır.

1. Benzerlik işlevi

Былайгъа нек джыйлгъаныгъызны билемисиз? деб кесин ышаргъан **маталлы** этиб, эринлерин кыйыгъына джибере сорду (Kubanov, 1963: 24).

Bılayğa nek cıyılğanıgıznı bilemisiz? deb kesin ısharğan **matallı** etib, erinlerin kıyığına cibere sordu.

Buraya neden toplandığınızı bilmiyor musunuz? diye kendisi gülümsüyormuş **gibi** yapıp dudaklarını bükerek sordu.

Керек болса, джолну саулай, узагъыракъны да джарытырча, прожектор **маталлы** юч чыракъны да алгъан эдиле (Appayev, 2005: 263).

Kerek bolsa, colnu sawlay, uzağıraqnı da carıtırça, projektor **matallı** üç çıraqnı da alğan edile.

Gerekirse, yolun tamamını, uzun mesafeyi de aydınlatacak şekilde, projektör **benzeri** üç lambayı da almışlardı.

Минги тауну, тюени сырты **маталлы** эки дуббуруна кюн тийиб, саргьалтханды (Appayev, 1958: 337).

Miñni tawnu, tüyeni sırtı **matallı** eki dubburuna kün tiyib, sarğaltğandı.

Elbruz Dağı’nın, devenin sırtı(hörgücü) **gibi** iki tepesine, güneş ışığı gelip, sarartmış.

Къыш да ол малларын ма бу **маталлы** чыгъарады (Hubiyev, 1969: 188).

Kış da ol malların ma bu **matallı** çığaradı.

Kışın da o hayvanlarını işte bunun **gibi** çıkarıyor.

Къатын **маталлы** эр киши! (Şavayevav, 1998: 367).

Qatın **matallı** er kişi!

Kadın **gibi** erkek!

1.2.1.1.5. “Kibik”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kibik” edatı, Türkiye Türkçesindeki “gibi” edatını karşılamaktadır. Bu edat Eski Türkçe döneminde “kibi” şekliyle karşımıza çıkmaktadır. G. Clauson “kib” (benzerlik) sözcüğüne önce “-i” ekinin gelmesiyle “kibi” olarak ve değişken formlarından biri olan “kib” sözcüğüne “ok, ök, uk, ük” pekiştirme edatlarının gelmesiyle oluştuğunu söylemektedir (Clauson, 1972: 686). Karaçay Malkar Türkçesindeki “kibik” şeklinin ise “ok, ok, uk, ük” pekiştirme edatlarının eklenmesiyle teşekkül ettiği anlaşılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kibik” edatı yalın hâlden sonra benzerlik ve durum belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Benzerlik işlevi

Энди, Азрет былайда Ибрахим бла мен сизден айырылыб Темуркъалагъа ётейик, бизни бла Бадимат баралмаз, сен иги джаш **кибик**, аны кёпюрчюкге дери джетдир да алайда бизни бирибиз аллына чыгъар (Kubanov, 1963: 142).

Endi, Azret bılayda İbrahim bla men sizden ayrıılıb Temurkalaga öteyik, bizni bla Badimat baralmaz, sen igi çaş **kibik** anı köpürçükge deri cetdir alayda bizni biribiz allına çıgar.

Şimdi, Azret burada İbrahim ile ben sizden ayrılıp Temurkalara geçelim, bizimle Badimat gidemez, sen iyi delikanlı **gibi** (ol da) onu köprüye kadar götür orada bizden biri onu karşılar.

Биягъы Аслан кёзюне кёрюндю. Бир элде, бир классда окъуб, бир-бирин гитчеликден биле эдиле. Чыбыкъ **кибик** къалай ариу санлы эди ол (Bayramukova, 1990: 103).

Biyağı Aslan közüne köründü. Bir elde, bir klassda okub, bir-birini gitçelikden bile edile. Çıbık **kibik** қалау ариuw санlı edi ol.

Yine Aslan gözüne göründü(gözünde canlandı). Aynı köyde, aynı sınıfta okuyup, birbir(ler)ini küçüklükten tanıyorlardı. Sırım **gibi** nasıl da güzel endamlıydı o.

Энди, юйюнгде айыбсыз ёсген, чыбыкъ **кибик** къызынгы кёзкёрмезге ашырыргъамы тебегенсе? Бу не хапарды? (Hubiyev, 1969: 96).

Endi, üyünde ayıbsız ösген, çıbık **kibik** kızını közkörmezge aşırırғамı tebегense? Bu ne һарardı?

Şimdi, evinde kusursuz büyüyüp yetişen, fidan **gibi** kızını uzak diyarlara göndermeye mi niyetlenmişsin? Bu nasıl iştir?

Ат **кибик** бу мазаллы азиятны тазалайма десенъ, бек кѣб суу керек боллукъду (Kubанov, 1963: 200).

At **kibik** bu mazallı aziyatnı tazalayma deseñ, bek köb suw kerek bolluğdu.

At **kadar** bu büyük eziyeti temizliyorum dersen, çok fazla su lazım olacak.

Къалгъанла уа хайууанла **кибик** къарангы адамладыла (Kubанov, 1963: 298).

Қалғанла wa ҳайуванла **kibik** қараññı adamladıла.

Diğerleri ise hayvanlar **gibi** cahil adamlardır.

1.2.1.1.6. “Türsünlü”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “türsünlü” edatı, Türkiye Türkçesindeki “gibi” edatını karşılamaktadır. Bu edat “türsün” (yüz, çehre, görünüm, suret) sözcüğüne “+lü” (isimden isim yapım eki) gelmesi suretiyle teşekkül etmiştir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “türsünlü” edatı yalın hâlden sonra benzerlik işleviyle kullanılmaktadır.

1. Benzerlik işlevi

Алай а, джер **тюрсюнлю** къараууз аякъланы таймаздан алдан-алгъа сюркелиб келген болмаса, чыртда тохдар акъыллари джокъду (Kubанov, 1963: 259).

Alay a, cer **türsünlü** қаравуз аяқланı taymazdan алдан-алға сүркелиб келген болмаса, чыртда тоҳдар ақıллари коқду.

Fakat, toprak **gibi** koyu renkli ayaklarını devamlı ileri doğru sürüyerek gelmekten başka, hiç duracakmış gibi niyetleri yok.

Энди, сизни кир къолларыгъыз меннге тиймезле, сиз адам **тюрсюнлю** джаныуарла (Kubанov, 1963: 159).

Endi, sizni kir қоларıғыз меññе tiymezele, siz adam **türsünlü** canıwarла.

Şimdi, sizin kirli elleriniz bana dokunamaz, sizi insan **görünümlü** canavarlar.

1.2.1.1.7. “Bla”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bla” edatı, Türkiye Türkçesinde “ile” edatını karşılamaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bla” edatı Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi hem sıralama edatı, hem de son çekim edatı olmak üzere kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bla” edatı ismin yalın hâlimden sonra vasıta durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Vasıta işlevi

Аны ичинде темир чыбыкъ **бла** байланган къоргъашын токъмакъчыгъы къонгурауну эки джанына кёзюу тийиб, созулуб чыкъгъан джез тауушну кенгнге джаяды (Appayev, 1958: 5).

Anı içinde temir çıbık **bla** baylaññan qorğaşın toqmaqçıǵı qoññurawnu eki canına közüw tiyib, sozulub çıqğan cez tawuşnu keññe cayadı.

Onun içinde demir çubuk **ile** bağlanan kurşun toqmağı zilin iki yanına sırayla deǵıp, uzayarak çıkan bronz sesini geniş bir çevreye yayıyor.

Ма бу къыбды **бла** ичин джарыб дуниядан да кесим къоратырма (Kubanov, 1968: 12).

Ma bu kıbdı **bla** için carıb duniyadan da kesim qoratırma.

İşte bu makas **ile** içini yarıp dünyadan da kendim yok ederim.

Атанг келгинчи къурмач, джырна **бла** кечинмесек, мюрзеучюгюбюз таусулады, тирменнге элтириги къалмагъанды (Appayev, 1958: 6).

Atañ kelginçi qurmaç, cırna **bla** keçinmesek, mürzewçügübüz tawsuladı, tirmeññe eltirigi qalmaqandı.

Baban gelene kadar kavrulmuş mısır, haşlanmış buğday **ile** geçinmesek, erzağımız azalıyor, değirmene götürecek (bir şeyi) kalmamış.

Анга джуаб этерге анасыны заманы джокъ эди. Кимни эсе да къой терилерин джалгъа алыб, ирагъач **бла** ийлей тура эди (Appayev, 1958: 5).

Añña cuwab eterge anasını zamanı coǵ edi. Kimni ese da qoy terilerin calğa alıp, irağaç **bla** iyley tura edi.

Ona cevap vermeye annesinin zamanı yoktu. Birilerinin koyun derilerini ücret karşılığında alıp, deri tabaklama aleti **ile** derileri tabaklamaktaydı.

Бетин къоллары **бла** джабды (Hubiyev, 1971: 20).

Betin kolları **bla** cabdı.

Yüzünü elleri **ile** kapattı.

1.2.1.1.8. “Üçün”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “üçün” edatı, Türkiye Türkçesindeki “için” edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “üçün” edatı yalın hâlden sonra sebep ve amaç belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Sebep belirtme işlevi

Семен, Россияны талай абадан шахарында халкъны патчахха къаршчы джоллагъа бурургъа кюрешгени **ючюн** Сибирге ашырылгъанланы бири эди (Kubanov: 1963: 10).

Semen, Rossıyanı talay abadan şaharında halknı patçañña karşı collağa bururğa küreşgeni **üçün** Sibirge aşırılğanlanı biri edi.

Semen, Rusya’nın birçok büyük şehrinde halkı çara karşı yollara dökmeye (isyan etmeye) teşvik ettiği **için** Sibirya’ya sürgün edilenlerden biriydi.

Даулет барыб, къойланы бу жанында кютдюрмегиз деб тыйгъанды. Аны **ючюн** Харун бла Къарабаш Донгат жанына кетгендиле (Şahmurzayev, 1965: 55).

Dawlet barıb, qoylanı bu canında kütdürmegiz deb tıygandı. Anı **üçün** Harun bla Karabaş Dongat canına ketgendile.

Davlet gidip, koyunları bu tarafta gütmeyin diye engel olmuş. Onun **için** Harun ile Karabaş Dongat tarafına gitmişler.

Назир, мен бу хапарны санга айтыб джибергеним **ючюн** джюз кере сокъураннган болурма (Kubanov, 1969: 53).

Nazir, men bu haparnı sañña aytıb cibergenim **üçün** cüz kere soquraññan bolurma.

Nazir, ben bu haberi sana söyleyiverdiğim **için** yüz kere pişman olmuşumdur.

Къызны бу затда терслиги неди, джашла сюйгенлери **ючюн** къызгъа айыб салыргъа боллукъмуду? (Hubiyev, 1971: 15).

Kıznı bu zatda tersligi nedi, çaşla süygenleri **üçün** kızğa ayıb salırğa bollukmudu?

Kızın bu durumda hatası nedir, delikanlılar sevdikleri **için** kızı ayıplamak (iftira atmak) (doğru) olur mu?

Россия ол заманладан эсе узакъ кючлюдү, халкылары да биригбдиле. Да сора, Домалай, аны **ючюн** кирибми келеди бу немчала? (Hubiyev, 1971: 37).

Rossiya ol zamanladan ese uzak küçlödü, halkları da birigibdile. Da sora, Domalay, anı **üçün** kiribmi keledi bu Nemçala?

Rusya o zamanlara göre çok daha güçlü ve halkları da birbirleriyle kenetlenmiş durumda. Peki o zaman, Domalay, onun **için** mi girip geliyor bu Naziler?

2. Amaç belirtme işlevi

Кеси табхан баласына этген ишек **ючюн** джаны кыйнала, Нюрхан акъырын кыйбдыны столгъа салыб: Билеме, кызым, барын да бек ариу билеме (Kubanov, 1968: 13).

Kesi tabhan balasına etgen işek **üçün** canı kıynala, Nürhan aқırın kıbdını stolğa salıb: Bileme kızım, barın da bek ariuw bileme.

Kendi öz çocuğuna ettiği şüphe **için** üzüлerek, Nürhan yavaşça makası masaya bırakıp: Biliyorum kızım, herşeyi çok iyi biliyorum.

Семен бла Къанаматны законнга табдырып **ючюн** атаман быллай буйрукъ этгенди деб къагъытны алыб окъуду (Kubanov, 1963: 11).

Semen bla Қанаматны zakonña tabdırır **üçün** ataman billay buyruk etgendi deb қағитны аlib оқуду.

Semen ile Kanamat'ı kanuna teslim etmek **için** vali böyle emir vermiş diye kağıdı alıp okudu.

Энди сен айтыудан, школгъа келиб окъур **ючюн** сабий башха адам болургъа керекди, тюзмю ангылайма? (Hubiyev, 1969: 14).

Endi sen aytıwdan, şkolğa kelib оқur **üçün** sabiy başha adam bolurğa kerekdi, tüzümü añılayma?

Şimdi senin söylediğine göre, okula gelip okumak **için** çocuğun farklı bir insan olması gerek, doğru mu anlıyorum?

Эртде къобар **ючюн** заманында джатаргъа керекбиз (Hubiyev, 1971: 235).

Ertde қобар **üçün** zamanında catargа kerekbiz.

Erken kalkmak **için** zamanında yatmalıyız.

Баш эркинлиги, сыйы **ючюн** къобхан миллетге андан ары къаршчылыкъ эталмадыла (Appayev, 2005: 56).

Baş erkinligi, sıyı **üçün** қобхан миллетге андан ары қаршчылық еталмадыла.

Özgürlüğü ve şerefi **için** ayaklanan millete o vakitten sonra karşı duramadılar.

1.2.1.1.9. “Çaklı”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “çaklı” edatı, Türkiye Türkçesindeki “kadar”, “gibi”, “-e kadar”, “-diği kadar” edatlarını karşılamaktadır. Bu edat “çağlı>çaglık>çaklık>çaklı” şeklinde teşekkül etmiştir. Bu duruma ek olarak sadece Çağatay sahasında rastlanan ve yalın hal ile kullanılan “benzetme” edatı olduğunu bilinmektedir. Bir diğer durum ise “çaklı” sözcüğünün “çak” (ölçü) sözcüğüne “+lı” (isimden isim) yapım ekinin gelmiş olması ve bir diğer görüş olan Çince “chi” (ölçü, birim) sözcüğünün Türkçe’ye “çak” suretinde geçtiği görüşleri de bulunmaktadır (Alkaya, 2002: 223, 224).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “çaklı” edatı karşılaştırma, ölçü-miktar belirtme, zaman belirtme ve pekiştirme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Zaman ve zaman miktarı belirtme işlevi

Ол себебден сагъат **чакълы** бир заманны атышыб туруб эки джаны да отну сериуюн этдиле (Kubanov, 1968: 153).

Ol sebebden sağat **çaklı** bir zamannı atışib turub eki canı da otun seriwün etdile.

O sebepten bir saat **kadar** birbirleriyle laf dalaşı yapan iki tarafı da sakinleştirdiler.

Былайда ол, тогъуз - он минут **чакълы** бир заманны сакълаб туруб, къызыу джоргуб келген бир ат арбаны тохтатыб, анга минди (Kubanov, 1968: 101).

Bılayda ol toğuz - on minut **çaklı** bir zamannı saqlab turub, kıızıw corğub kelgen bir at arbanı tohtatıb, añña mindi.

Burada o, dokuz - on dakika **kadar** bir süre bekleyip, çok hızlı bir şekilde gelen at arabasını durdurarak, ona bindi.

Биз аны бла тогъуз-он кюн **чакълы** олтургъан эдик (Kubanov, 1963: 209).

Biz anı bla toğuz-on kün **çaklı** olturğan edik.

Biz onunla dokuz-on gün **kadar** oturmuştuk.

Революцияны къраргъа кюрешиб айланнъан адамла бла да юч джыл **чакълы** бир ишлегенинде, Къарачайдан джашлай кетген Сагъит башха тюрлю адам болуб келгенди (Kubанov, 1963: 226).

Revolütsiyanı qurargâ küreşib aylaññan adamla bla da üç cıl **çaqlı** bir işlegenine, Qaraçaydan çaşlay ketgen Sağıt başha türlü adam bolub kелgenди.

Devrim ateşini yakmak amacıyla gezinen insanlarla da üç yıl **kadar** birlikte iş tutan ve Karaçay'dan gençken ayrılan Sağıt bambaşka biri olarak (geri) gelmiş.

Танк, кѣзню кысыб ачхан **чакълы** ачы таууш этиб джерден ѳрге айырыла келиб къабыргъаларын от джалаб ол сагъатдан алайда битиб, тынч болду (Hubiyev, 1990: 188).

Tank, köznü kısıb açhan **çaqlı** aç tawuş etib cerden öрге ayırıla kelib qабırgaların ot calab, ol sağıatdan alayda bitib, tıñ boldu.

Tank, göz açıp kapayıncaya **kadar** çok ürkütücü bir ses çıkarıp, yerden yukarıya sıçrayarak yan taraflarını otlara sürte sürte geldikten hemen sonra orada duruverdi.

2. Ölçü-miktar belirtme işlevi

Арба джюрюген тохтамайды. Бир арбагъа юч юйдегини джюклегенлери танылады, алай а элде юч минг **чакълы** юйдеги барды (Bayramukova, 1990: 34).

Arba cürügen tohtamaydı. Bir arbağa üç üydeğini cüklegenleri tanıladı, alay a elde üç miñ **çaqlı** üydegi bardı.

Araba yürüdüğünde durmuyor. Bir arabaya üç aile bindirdikleri biliniyor, fakat şehirde üç bin **kadar** aile var.

Беш плугну, джетер **чакълы** урлукъну хазырлагъанды (Hubiyev, 1969: 111).

Beş plugnu ceter **çaqlı** urluknu hazırлагandı.

Beş pulluğa yetecek **kadar** tohumu hazırlamış.

Джюз метр **чакълы** узакълукъгъа арлакъ кетдиле (Kubанov, 1968: 190).

Cüz metr **çaqlı** uzaklıkğa arlaқ ketdile.

Yüz metre **kadar** uzaklıktan az daha öteye gittiler.

Анга тюк **чакълы** бир хайырын джукъдурмайды (Hubiyev, 1969: 183).

Añña tük **çaqlı** bir hayırın cuқdurmaydı.

Ona tۈy **kadar** bir hayrın dokunmuyor.

Хабибат бла кызы Кемисхан эки челек **чакълы** топракны келтириб сууга кыудула (Bayramukova, 1990: 6).

Habibat bla kıızı Kemişhan eki çelek **çaqlı** toprağını keltirib suwğa kuydula.

Habibat ile kıızı Kemishan iki kova **kadar** toprağı getirip suya döktüler.

3. Pekiştirme işlevi

Бу гитче халкъ ненча ёмюр джашай эсе да, аны ичинде бюгюн төгюлген **чакълы** бир джыламукъ төгюлмегенди (Bayramukova, 1990: 41).

Bu gitçe halk nença ömür çaşay ese da, anı içinde bugün tögۈlgen **çaqlı** bir cılamukъ tögۈlmeğendi.

Bu küçük halk ne kadardır var ise o kadar zaman içinde bugün dökۈldۈğۈ **kadar** bir gözyaşı dökۈlmemişti.

4. Benzerlik belirtme işlevi

Бир адамга, тырнакъ къарасы **чакълы** бир аманлыкъ этмегенлей бюгюн бюгече да тынчылыкъ бермейдиле (Kubanov, 1968: 42).

Bir adamğa, tırnaқ қарası **çaqlı** bir amanlıқ etmeğenley bugün bügeçe da tınçlıқ bermeydile.

Aynı kişiye, daha tırnak ucu **kadar** kötۈlۈk yapmamışken halen de huzur vermiyorlar.

Байлагъа уа джарлыла кырылгъанлыкъга бууну кыулагъына джел ургъан **чакълы** бир кёрюнмейди (Appayev, 1958: 101).

Baylağa wa carlıla kırılğanlıқğa buwnu қулағına cel urğan **çaqlı** bir көрۈnmeydi.

Zenginlere göre ise garibanların ölmesi, yok olması umurlarındaymış **gibi** көrۈnmۈyor.

Кыямытны кыуаныб джайылгъан бетине керилиб уруп **чакълы** бир ачыу болду (Appayev, 1958: 317).

Қыямитнı қуwanıb cayılған betine kerilib urur **çaqlı** bir açıw boldu.

Kıyamıt'ın sevinçten ağzının kulaklarına vardığı yüzüne gerilip vurma isteğı **gibi** bir siniri geldi.

1.2.1.1.10. “Teñli”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “teñli” edatı, Türkiye Türkçesindeki “kadar”, “gibi” edatlarını karşılamaktadır. Yapı olarak “teñ” (eş, benzer) sözcüğüne “+li” (isimden isim yapım eki) ekinin gelmesiyle “teñli” şeklinde teşekkül etmiştir. Bu edatı Ufuk Tavkul “teñ” (eşit, müsavi, denk) olarak; “teñli” sözcüğünü ise “kadar” biçiminde incelemektedir (Tavkul, 2020: 349). Ercan Alkaya da Ufuk Tavkul’un sözlüğünde belirtildiği gibi “teñ” sözcüğüne “+li” (yapım) ekinin gelmesiyle teşekkül ettiğini söylemektedir (Alkaya, 2002: 535). Çince “deng” olarak “çeşit, eşit” anlamlarından türeyip “teñ” şeklini aldığı görüşü de teşekkülüyle alakalı bilinen bir görüştür (Yong-Song 1998’den akt. Alkaya, 2002: 535). Jean Deny ise bu kelimenin “tañ, tiñ” kökünden meydana geldiğini ve uzatmalı olarak “tigiz, tağiz” olduğunu Arapça’da bulunan “ك” harfinin karşılıklarının Türkçede “ñ” sesini verdiğini ve muhtemel olarak teñ kelimesiyle eş değerde olduğunu söylemektedir (Deny, 2012: 584, 585).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “teñli” edatı yalın hâlden sonra karşılaştırma işleviyle kullanılmaktadır.

1. Karşılaştırma işlevi

Колхозгъа капек **тенгли** хайырынг тиймегенлей, колхоздан тилерге бет керекди (Hubiyev, 1969: 133).

Kolhozğa kapek **teñli** hayırñ tiymegenley, kolhozdan tilerge bet kerekdi.

Kolhoza kuruş **kadar** faydan olmayıp kolhozdan bir şey istemeye utanmak gerek.

Биймурза алгъа атлаб аршин **тенгли** узунлугъу болгъан бир чырмалгъанны эки къолу бла эки джанындан тутуб келтириб офицерни аллында столгъа салды (Kubanov, 1963: 67).

Biymurza alğa atlab arşin **teñli** uzunluğu bolğan bir çırmalgannı eki qolu bla eki canından tutub, keltirib ofitserni allında stolğa saldı.

Biymurza öne çıkıp, arşın **kadar** uzunluğu olan sarmaşığı iki eliyle iki tarafından tutarak getirip subayın önüne, masaya bıraktı.

Айтыуда айтылгъан эди. Джөгетейчи, Марзият **тенгли** кызлары, джашлары, талай джылны биргесине джашагъан къатыны бола тургъанлап, урлаб алыб кетгенди (Bayramukova, 1964: 61)

Aytıwda ayılğan edi. Cögeteyçi, Marziyat **teñli** kızları, caşları, talay cılnı birgesine caşağan qatını bola turğanlay, urlab alıb ketgendi.

Söyleyişde bahsedilmişti. Cögeteyçi, Marziyat **kadar** kızları, oğlanları, birkaç yıl yanında yaşayan karısı varken, zorla alıp gitmiş.

Къолунгу мени къолум **тенгли** тут, ёрге чыгъарыб барма (Bayramukova, 1964: 237).

Қолуңу мени қолум **теңли** tut, өрге чығарыб барма.

Elini benim elim **gibi** tut, yukarı doğru kaldırma.

Къарачайгъа шахар ишленнгени бизни джюреклерибизни тау **тенгли** бир этиб, къанат бергенди (Bayramukova, 1964: 365).

Қараçayға şahar işleññeni bizni cürekleribizni taw **teñli** bir etib, қанат bergendi.

Karaçay’a şehir çalışması yapılması bizim yüreğimizi dağ **kadar** kabartıp, kanatlandırmış.

1.2.1.1.11. “Қadar”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “қadar” edatı, Türkiye Türkçesindeki “kadar” edatını karşılamakla birlikte yönelme hâinden sonra ve yalın hâlden sonra kullanılmaktadır. Köken açısından “қadar” edatı Arapçada bulunan “kadar” (miktar, ölçü, derece) sözcüğünden gelmektedir. Hacıeminoğlu da kökeniyle alakalı Arapça kökenli olduğunu, Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemlerinde kullanımının olmadığını ve asıl kullanılmaya başlandığı sahanın Osmanlı sahası olduğunu söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 49). Ercan Alkaya da aynı şekilde kelimenin kökeninin Arapça “qadar” kelimesinden geldiğini; anlam olarak “gibi”, “-e kadar”, “kadar” olduğunu ve bunlara ek olarak yalın hâlden sonra ölçü-miktar; yönelme hâinden sonra “sınırlama” işlevini üstlendiğini belirtmektedir (2002: 339).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “қadar” edatı zaman, miktar, karşılaştırma ve pekiştirme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Zaman belirtme işlevi

Аны ызындан фашистле кетген **къадар** ёлюкню ичинде джамагъат бла бирге Юньюсю ёлюгюн излеб айланнганы кёрюндю (Kubanov, 1968: 10).

Anı ızından faşistle ketgen **kadar** ölüknü içinde camağat bla birge Ünüsñü ölügün izleb aylaññanı köründü.

Onun arkasından faşistler gittiği **zaman** cesetlerin içinde toplananlarla birlikte Ünüs'ün cesedini arayıp gezdiği görüldü.

Ол сөleşгени **къадар** Алихановну бети тюрленнгенден тюрлене келиб орнунда тынгысыз болду (Kubanov, 1968: 59).

Ol sölüşgeni **қадар** Alihanovnu beti türleññenden түrlene kelib ornunda tıññısız boldu.

O konuştuğu **zaman** Alihanov'un yüzü şekilden şekile girip, (bulunduğu) yerinde rahatsız oldu.

Кюн батаргъа джуукълаша баргъаны **къадар**, ол да кызаргъандан кызара барыб мор бет алды (Kubanov, 1963: 29).

Kün batargâ cuwuklaşa barganı **қадар**, ol da kızarğandan kızara barıb mor bet aldı.

Gün batmaya yaklaştığı **zaman** o da kızararak mosmor oldu.

Совет власть джайылгъандан-джайыла келгени **къадар** акъланы, ала кибик башха бандаланы къалгъан-булгъанлары да бизни таба саркъа келедиле (Kubanov, 1963: 299).

Sovet vlast cayılğandan- cayıla kelgeni **қадар** aqlanı, ala kibik başha bandalanı qalğan-bulğanları da bizni taba sarqa keledile.

Sovyet düzeni yayıla-yayıla geldiği (oturduğu) zaman, Beyazların (menşeviklerin), onlar gibi başka çetelerin artıkları da bizim tarafa doğru geliyorlar.

2. Pekiştirme işlevi

Алай болгъанлыкъга къолу бла кёзлерине не **къадар** кёлекге этиб къарады эсе да, Темуркъаны келиб кёрмеді (Appayev, 1958: 6).

Alay bolğanlıqğa qolu bla közlerine ne **қадар** kölekge etib qaradı ese da, Temurqanı kelib körmedi.

Bununla birlikte eliyle gözlerine ne **kadar** çok gölge(siper) yapıp baktıysa da, Temurka'yı gelirken görmedi.

Алай болгъанлыкъга анасы не **къадар** бек эркелетсе да, Ибрахим ол **къадар** бек джылай эди (Appayev, 1958: 8).

Alay bolğanlıqğa anası ne **қадар** bek erkeletse da, İbrahim ol **қадар** bek cılay edi.

Fakat annesi ne **kadar** çok ilgi gösterse de, İbrahim o **kadar** çok ağlıyordu.

Былань мен рецензиягъа берейим да не **къадаp** дженгил чыгъарыргъа кюреширбиз деб ариу тубеди (Bayramukova, 1990: 253).

Bılanı men retsenziyağa bereyim da ne **қадар** ceññil ыıғарırға күреширбиз деб ариуw түбеди.

Bunları ben denetime havale edeyim de ne **kadar** ыабук ыıkarmaya ыalışırız diye güzel tavır sergiledi.

Бу джалгъан дуняда не **къадаp** инджилиб джашасанг, ол дуняда аллай бир иги джашарыкъса (Bayramukova, 1970: 140).

Bu ыalğan duniyada ne **қадар** incilib ыаşıasañ, ol duniyada allay bir иги ыаşıarıқса.

Bu yalan dünyada ne **kadar** incinerek(eziyet çekerek) yaşıarsan, öteki dünyada o kadar iyi yaşıarsın.

Тeбceгeнлe тири кымылдасала да, кыбузчу кыбузну ол **къадаp** джарыкъ, ариу согъады деб айтыу алайды (Kubanov, 1963: 101).

Tebsegenle tiri kımıldasala da, қобузчу қобузну ol **қадар** ыarıқ, ариуw соғадı деб айтıw алайды.

Dans edenler (çok) canlı oynasalar da, akardeoncu akardeonu o **kadarcanlı** ve güzel ыalıyor diye .

3. Öлçü-miktar belirtme işlevi

Ол **къадаp** мешинаны уллу джолгъа ёрлеб келгенлерин кёремисиз? (Bayramukova, 1990: 5).

Ol **қадар** meşinanı ullu colğa örleb kelgenlerin köremisiz.

O **kadar** arabanın büyük yola tırmanıp geldiklerini görüyor musunuz?

Бу арыкъ къарт кишичик бу **къадаp** хазнаны кыалай кёлтюрюб джюрюйдю деб кёлюне келлик эди (Appayev, 1958: 11).

Bu arıq қart kişіçik bu **қадар** ҳазnanı қалаy költürüb cürüydü deb kölüne kellik edi.

Bu cılız ve yaşlı adamcağız bu **kadar** fazla ağırlığı nasıl kaldırıp yürüyor diye aklına gelecekti.

Халкъны ичинде не **къадаp** орус школ ачыб, орус культура бла байламлы болургъа керекди (Bayramukova: 1970: 180).

Ҳалқnı іçinde ne **қадар** orus şkol açыb, orus қultura bla baylamlı bolurғa керекди.

Halkın içinde ne **kadar** Rus okulları açarak, Rus kültürüyle ilişkili olmak gerekir.

Къараууз кёкде кызыл-саргылдым сызла кьалдыра, ачы сызгьырыб сансыз-санаусуз **къадар** ракета фашист аскерни юсюне джаууб тышдюле (Kubanov, 1968: 155).

Қаравуз көкде қызыл-сарғылдым сızла қалдыра, ачы сızғырıp sansız-sanawsuz **қадар** ракета фашист askerni üsüne cawub түшдүле.

Kararmış gökyüzünde kıızıla çalan sarımsız izler bırakarak, keskin ve tiz bir ses çıkarıp sayılamayacak **kadar** (fazla) olan roket faşist askerlerin üstüne yağarak, düştüler.

Бу **къадар** джюзюк, сырға, алтын сагъатла, кесигиз кёргенден, тюкенден алыннган затла тюддюле (Kubanov, 1968: 159).

Bu **қадар** cüzük, sırğa, altın saġatla, kesigiz körgenden, tükenden alıññan zatla түлдүле.

Bu **kadar** yüzük, küpe, altın saatler, sizin de gördüğünüz üzere mağazadan alınan şeyler değiller.

1.2.1.2. İlgi Hâlinde Sonra Gelenler

1.2.1.2.1 “Amaltın”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “amaltın” edatı, Türkiye Türkçesindeki “dolayı”, “için”, “yüzünden”, “sayesinde” edatlarını karşılamaktadır. Söz konusu bu edat Arapça “amel – a’mal” (iş, niyet, tarz, usul, metod, çare, imkan) sözcüğünden gelmektedir (Devellioğlu, 1990: 38; Tavkul, 2020: 73). Bu sebepten dolayı “amal” (iş, niyet) sözcüğüne “tın” (uzaklaşma-ayrılma hâl eki) ekinin gelmesiyle “amaltın” şekliyle teşekkül etmiş olduğu düşünülmektedir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “amaltın” edatı ilgi hâlinde sonra sebep ve amaç işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Sebep belirtme işlevi

Ол ёксюз джаш да аланы питналары **амалтын** таулада къачхынчы болуб айланады (Appayev, 1958: 46).

Ol öksüz çaş da alanı pitnaları **amaltın** tawlada kaçhınçı bolub aylanadı.

O öksüz delikanlı da onların fitneleri **yüzünden** dağlarda kaçak olarak geziyor.

Ичи иги джарымагъаны **амалтын**, бир аршындан ары кёзюнг джукъ кёрмейди (Bayramukova, 1970: 52).

İçi iyi carımağanı **amaltın**, bir arşından arı közüñ cuķ körmeydi.

İçi iyi aydınlanmadığı **için** bir arşından öteye gözün bir şey görmüyor.

Ах, мен джарлы, бизге болур болған эди да, бизни **амалтын** сизге да бир хата этедиле (Bayramukova, 1970: 77).

Ah, men carlı, bizge bolur bolğan edi da, bizni **amaltın** sizge da bir hata etedile.

Ah, ben zavallı, bizim olan olmuştu da, bizim **yüzümüzden** size de bir zarar veriyorlar.

Къасымны тулпарыны аяғы асхаб, атлаялмазча болғаны **амалтын**, Василь да, ол да Васильни къарт джюрюгюне миниб, кече джолға чыкъдыла (Bayramukova, 1970: 87).

Kasımın tulparını ayağı ashab, atlayalmazça bolğanı **amaltın**, Vasil da, ol da Vasilni kart cürügüne minib, keçe colğa çıqdıla.

Kasım'ın atının ayağı sakatlanarak, adım atamayacak hale geldiği **için**, Vasili de, o da, Vasili'nin yaşlı atına binip gece yola çıktılar.

Мен бюгече сени къызғанчлыгыңг **амалтын** кеталмай къалсам, эли къалын джыйылған джерине барыб Къандаурну шыйых болғанындан бир-эки хапар айтырма (Arpayev, 1958: 201).

Men bügeçe seni kızğançlığıñ **amaltın** ketalmay qalsam, elni qalın cıyılğan cerine barıb Qandawurnu şıyıñ bolğanından bir-eki hıpar aytırma.

Ben bu gece senin cimriliğinden **dolayı** gidemez isem, köylülerin toplandığı yere giderek Kandavur'un şeyh olma hikayesinden birkaç hikâye anlatırım.

2. Amaç belirtme işlevi

Мен ачыкъ сёзюм **амалтын**, исси къабар ючюн, гурушха эшитир ючюн да къалмайма (Hubiyev, 1969: 82).

Men açık sözüm **amaltın**, issi qabar üçün, guruşha eşitir üçün da qalmayma.

Ben açık sözlülüğüm **yüzünden**, dilimin yanmasından da, sitem duymaktan da geri kalmıyorum.

Джашчыкъны анасы, бизни къыз, кечесин кюнюн да ол сабий **амалтын** джылау бла ашырыб барады (Bayramukova, 1970: 177).

Caşçıknı anası, bizni kız, keçesin künün da ol sabiy **amaltın** cılaw bla aşırıb baradı.

Çocuğun annesi, bizim kız, gecesini de gündüzünü de o çocuk **için** ağlamakla geçirip gidiyor.

Юйюбюзде ишден бошаб, заманында кяагытларымы джарашдырыр **амалтын** быйыл окъуудан кяалдым да кетдим (Hubiyev, 1969: 123).

Üyübüzde işden boşab, zamanında kağıtларımı caraşdırır **amaltın** bıyıl okuwdan қaldım da ketdim.

Evimizdeki işleri bitirip, zamanında evrakларımı hazırlayıp yetiştiremediğim **için** bu yıl okumaktan geri kaldım.

Гокга **амалтын** таб болмагъанын башым бла тюл, джюрегим бла иги кесекден бери ангылайма (Bayramukova, 1964: 348).

Gokga **amaltın** tab bolmağanın başım bla tül, cüregim bla igi kesekden beri anılayma.

Gokga **için** uygun olmadığını aklımla değil, yüreğimle epeyden beri anlıyorum.

1.2.1.2.2. “Bla”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bla” edatı, Türkiye Türkçesindeki “ile”, “ve” edatlarını karşılamaktadır. Hem sıralama edatı ve hem de son çekim edatı olarak kullanılmaktadır (Bkz. Sıralama edatları ve yalın hâlden sonra gelenler).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bla” edatı hem sıralama hem de yalın hâlden sonra kullanılmasının yanında bir de ilgi hâlinden sonra kullanılan son çekim edatıdır. İlgi hâlinden sonra kullanıldığında birliktelik belirtme işlevini üstlenmektedir.

1. Birliktelik belirtme işlevi

Чомур, мен сени кярнашынг **бла** джашаум болур деб иш этгенме (Hubiyev, 1971: 5).

Çomur, men seni karnaşın **bla** çaşawum bolur deb iş etgenme.

Çomur, ben senin kardeşin **ile** hayat kurarım diye iş yapmışım (bu işe giriştim).

Даум, мени **бла** ойнагъанны джолу болмаучанды (Hubiyev, 1971: 5).

Daum, meni **bla** oynagannı colu bolmawçandı.

Daum, benim **ile** uğraşanın yolu açık olmuyor.

Ашико **бла** экеулен, Даулетни сора, Асланлагъа кетдиле (Şahmurzayev, 1965: 8).

Aşıko **bla** ekewlen, Dawletni sora, Aslanlağa ketdile.

Aşıko **ile** iki kişi, Devlet’i sorarak, Aslanlar’a gitdiler.

Адамла **бла** арбаз къалынлашады (Şahmurzayev, 1965: 19).

Adamla **bla** arbaz kalınlaşadı.

İnsanlar **ile** avlu kalabalıklaşıyor.

Сизни **бла** жашайыкъ биз да (Shavayev, 1998: 9).

Sizni **bla** çaşayık biz da.

Sizin **ile** yaşayalım biz de.

1.2.1.2.3. “Üçün”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “üçün” edatı, Türkiye Türkçesindeki “için” edatını karşılamaktadır ve anlam olarak “hakkında”, “hususunda”, “dolayı” ve “sebepl” anlamlarını karşılamaktadır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “üçün” edatı ilgi hâli eklerinden sonra kullanıldığında işin kim için yapıldığını yani ilgi durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. İlgi durumunu belirtme işlevi

Сени **ючюн** кесин суугъа атхан анабыз деб джылау отну джандырдыла (Şahmurzayev, 1965: 142).

Seni **üçün** kesin suwğa atħan anabız deb cılaw otnu candırdıla.

Senin **için** kendisini parçalayan annemiz diye ağlayarak ağıt yaktılar.

Муну **ючюн** кюреше кёре эдим (Bayramukova, 1970: 36).

Munu **üçün** küreşe köre edim.

Bunun **için** uğraşıyormuş meğer.

Мен керек джерде сени **ючюн** джаннган отха кирирге излейме (Hubiyev, 1971: 105).

Men kerek cerde seni **üçün** caññan otħa kirirge izleyme.

Ben gerektiğinde senin **için** kendimi ateşe atmayı istiyorum.

Атам, сен мени **ючюн** кбайгылы болма (Hubiyev, 1971: 52).

Atam, sen meni **üçün** kaygılı bolma.

Baba, sen benim **için** kaygılanma.

Барыгъыз-барыгъыз джаным, мени **ючюн** деб айыб алмагъыз (Appayev, 1958: 41).

Barıgız-barıgız canım, meni **üçün** deb ayıb almağız.

Gidin gidin canım, benim **için**(yüzümden) kimseyi ayıp almayın.

1.2.1.2.4. “Sebebli”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sebebli” edatı, Türkiye Türkçesindeki “dolayı”, “için”, “yüzünden” ve “sebebiyle” edatlarını karşılamaktadır. Arapça “sebeb” (sebeb) sözcüğünden türediği ve sonrasında “+lı” yapım eki gelmesi suretiyle teşekkül ettiği düşünülmektedir (Devellioğlu, 1990: 1109; Tavkul, 2020: 305). Alkaya da Arapça “sebeb” kelimesine, “+lı” yapım ekinin gelmesiyle teşekkül ettiğini söylemektedir (Alkaya, 2002: 468).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “sebebli” edatı sebep belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sebep belirtme işlevi

Тюнене айтыб кьойгъаны **себебли** азыкь этиуде болушургъа Джакджак да танг атмай джетди (Bayramukova, 1970: 42).

Tünene aytıb qoyğanı **sebebli** azıq etiwde boluşurğa Caqcaq da tañ atmay cetdi.

Dün söyleyiverdiği **için** yemek hazırlanmasında yardım etmek için Cakcak da şafak sökmeden geldi.

Аны **себебли** бу тар ёзенни ичинде биз алай джазыкь болабыз (Appayev, 1958: 226).

Anı **sebebli** bu tar özenni içinde biz alay cazıq bolabız.

Onun **için** bu dar vadinin içerisinde biz öylece perişan oluyoruz.

Гочар юйде болмагъаны **себебли** аны юсюнден сёз башланмазын сюйюб Хаширге къралдан, дуниядан хапар сорду (Hubiyev, 1969: 116).

Goçar üyde bolmağanı **sebebli** anı üsünden söz başlanmazın süyüb Haşirge kıaldan, duniyadan hapar sordu.

Goçar evde olmadıǵı **için** onun hakkında söz açılmamasını isteyerek Haşir’e ülkeden, dünyadan haber sordu.

Бурууну арт джаны болгъаны **себебли** Добайны юйюнден киши кёрюнмейди (Bayramukova, 1970: 1958).

Buruwnu art canı bolğanı **sebebli** Dobaynı üyünden kişi körünmeydi.

Çitlerin arka tarafı olduǵundan **dolayı** Dobay’ın evinden kimse görünmüyor.

Джаш мени **себебли** ызына кбайтыргъа керек болду (Hubiyev, 1971: 82).

Caş meni **sebebli** ızına қайтырға керек болду.

Delikanlı benim **yüzümden** geri dönmesi gerekti.

1.2.1.2.5. “Kibik”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kibik” edatı, Türkiye Türkçesindeki “gibi” edatını karşılamaktadır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kibik” edatı ilgi hâlinden sonra karşılaştırma işleviyle kullanılmaktadır.

1. Karşılaştırma işlevi

Алай эсе, Хашир, сен да мени **кибик** адамса, сен киргенмисе? (Hubiyev, 1969: 13).

Alay ese, Haşir, sen da meni **kibik** adamsa, sen kirgenmise?

Öyleyse, Haşir, sen de benim **gibi** birisin, sen girmiş misin?

Сизни **кибик** суюген адамларына қаллай улуу хыянаты болгъанын алкъын билмейсиз (Kubanov, 1963: 13).

Sizni **kibik** süygen adamlarına қаллай ulla ҳıyanatı bolğanın alқın bilmeysiz.

Sizin **gibi** sevdiǵı insanlara nasıl büyük ihaneti olduǵunu henüz bilmiyorsunuz.

Сени кибик заманымда школгъа мен да термиле эдим (Hubiyev, 1969: 20).

Seni **kibik** zamanımda şkolğa men da termile edim.

Senin **gibi** iken okula (gitmeyi) ben de çok istiyordum.

Аны **кибик** сүйгенин бай, сүймегенин да джарлы этгенди (Şahmurzayev, 1965: 114).

Anı **kibik** süygenin bay, süymegenin da carlı etgendi.

Onun **gibi** sevdiğini zengin, sevmediğini de fakir yapmış.

1.2.1.2.6. “Sartın”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sartın” edatı, Türkiye Türkçesindeki “göre”, “dolayı” ve “yüzünden” edatlarını karşılamaktadır. Teşekkülü ile alakalı olarak Kaare Grønbech “sarı” (cihet, taraf) sözcüğüne “tın” (çıkma hâli) ekinin gelmesiyle teşekkül ettiğini söylemektedir (Grønbech 1995’ den akt. Alkaya, 2002: 453).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sartın” edatı ilgi hâinden sonra uygunluk-denklik işleviyle kullanılmaktadır.

1. Uygunluk, denklik belirtme işlevi

Мени **сартын** джанымдан юлюш этерге да ыразыма (Appayev, 1958: 279).

Мени **sartın** canımdan ülüş eterge da ırazıma.

Bana **göre** canımdan can vermeye de razıyım.

Мени **сартын**, джаным-къаным бла да къобарыкъма ёрге деб ауазын кёлтюртюб джууаб къайтарды (Bayramukova, 1970: 50).

Мени **sartın**, canım-kanım bla da kıobarıkma öрге deb awazın költürüb cuwab kıaytardı.

Bana **göre** tüm gücümle kalkacağım ayağa diye avazı kııktığı kadar bağırarak geri cevap verdi.

Мени **сартын** энди тауланı теренинден бир тюрлю тауушла чыгъадыла (Appayev, 2005: 88).

Мени **sartın** endi tawlanı tereninden bir türlü tawuşla çıgadıla.

Bana **göre** şimdi dağların derinliklerinden değişik sesler kııkıyor.

Ала бары да биз туугъунчу болгъан затладыла дерикме мени **сартын** (Appayev, 2005: 101).

Ala barı da biz tuwgünçu bolğan zatladıla derikme meni **sartın**.

Onların tümü de biz doğmadan önce olan şeylerdir, diyeceğim bana **göre**.

Мени **сартын** гырын созулган болур деб турама (Appayev, 2005: 192).

Meni **sartın** gırın sozulğan bolur deb turama.

Bana **göre** oyuk genişlemiştir diye tahmin ediyorum.

1.2.1.2.7. “Teñli”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “teñli” edatı, Türkiye Türkçesindeki “kadar” ve “gibi” edatlarını karşılamaktadır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “teñli” edatı ilgi hâlinden sonra karşılaştırma-denkleştirme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Karşılaştırma-denkleştirme işleviyle kullanımı

Джансох сени **тенгли** заманында киргенди (Bayramukova, 1970: 133).

Cansoh seni **teñli** zamanında kirgendi.

Cansoh senin **kadar** iken girmiş.

Нина орус тилни уа уста билген кеси **тенгли** кызыланы кёрюб сёз нёгер табханына айырылыб джарыды (Hubiyev, 1990: 335).

Nina orus tilni wa usta bilgen kesi **teñli** kızları körüb söz nöger tabhanına ayırılıb carıdı.

Nina Rusça’yı iyi bilen kendi **gibi** (akran) kızları görüp sohbet arkadaşı bulduğundan farkedilir şekilde sevindi.

Эки нёгери эки джанындан кириб арыгъанларында, аны **тенгли** акъыртын барыргъа кюрешдиле (Appayev, 1958:267).

Eki nögeri eki canından kirib arıganlarında, anı **teñli** ağırtın barırğa küreşedile.

İki arkadaşı iki tarafından girip yorulduklarında, onun **gibi** yavaş gitmeye çalışıyorlardı.

Аллай бир ариулукъну, аны **тенгли** огъурсузлукъға буруп, бир къара да къан ырхыны анда кёрюрсе (Dalhat, 1993: 159).

Allay bir ariuwluknu, anı **teñli** ogursuzlukğa burup, bir kara da kan ırhını anda körürse.

Böylesine bir güzelliği, onun **gibi** sevimsizliğe çevirip, bir bak da kan selini(yüzündeki gudubetliği) onda görürsün.

Ала кѣпдюле, биз ала **тенгли** аскер джыялырбызмы да? (Dalhat, 1993: 213).

Ala köbdüle, biz ala **teñli** asker cıyalırbız mı da?

Onlar çoklar, biz onlar **kadar** asker toplayabilir miyiz (acaba)?

1.2.1.2.8. “Çaqlı”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “çaqlı” edatı, Türkiye Türkçesinde “-e kadar”, “-dığı kadar”, “gibi” edatlarını karşılamaktadır. Yalın hâlden sonra ve ilgi hâlinden sonra kullanılan bir edattır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “çaqlı” edatı ilgi hâlinden sonra karşılaştırma işleviyle kullanılmaktadır.

1. Karşılaştırma işlevi

Туура, сени **чакълы** бир къарыуум болмаса да, арбазда джюрюгенни къаушатырыкъма (Appayev, 1958: 262).

Tuwra, seni **çaklı** bir qarıwum bolmasa da, arbazda cürügenni qawşatırıqma .

Doğrudan doğruya, senin **kadar** bir gücüm olmasa da, avluda yürüyenin hakkında geleceğim.

Мен анга не белги бермегенме, не тырнакъны къарасы **чакълы** бир ышандырып зат сездирмегенме (Kubanov, 1968: 217).

Men aña ne belgi bermegenme, ne tırnağını qarası **çaqlı** bir ışandırır zat sezdirmeгенme.

Ben ona ne bir işaret ne de tırnak kiri **kadar** anlayacağı bir şey sezdim.

Биз балаларыбызны сени **чакълы** бир суюе болмазбызмы? (Bayramukova, 1964: 26).

Biz balalarınızı seni **çaqlı** bir süye bolmazbız mı?

Biz çocuklarımızı senin **kadar** sevmiyor muyuzdur?

Сизни **чакълы** бир билмеймеми мен? (Bayramukova, 1964: 54).

Sizni **çaqlı** bir bilmeymemi men?

Sizin **kadar** aynı şekilde bilmiyor muyum ben?

Сейирсингенден не айтырга билмейме, алай болса да мени **чакълы** бир билмейми этиб айланадыла былай (Bayramukova, 1964: 399).

Seyirsinnenden ne aytırğa bilmeyme, alay bolsa da meni **çaqlı** bir bilmeymi etib aylanadıla bılay.

Şaşkınlıktan ne söyleyeceğimi bilmiyorum, buna rağmen benim **kadar** da mı bir şey bilmeyip dolanıyorlar böyle.

1.2.1.2.9. “Üsünden”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “üsünden” edatı, Türkiye Türkçesindeki “hakkında”, “konusunda” ve “ilgili” edatlarını karşılamaktadır. Teşekkülüyle alakalı olarak “üs, üst” (yukarı, üzeri) sözcüğüne “ü” (üçüncü tekil şahıs iyelik) ekinin gelmesiyle “üsü” sözcüğü oluşmuştur ve bu sözcüğe “den” (uzaklaşma-ayırılma hâl eki) ekinin gelmesi suretiyle “üsünden” biçiminde Karaçay-Malkar Türkçesinde kullanılmaktadır. Ercan Alkaya da “üs” (yukarı, üst) kelimesine üçüncü tekil şahıs iyelik ekinin gelmesinden sonra, ismin yönelme, çıkma ve ayrılma hâlinin gelmesiyle “üstüne”, “üstünde”, “üstünden” biçimlerini aldığını ve kullanıldığını belirtmektedir (Alkaya, 2002: 578).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “üsünden” edatı ilgi durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır

1. İlgi belirtme işlevi

Нанаş бла сен ушакъмы этгенсе аны **юсюнден**? (Bayramukova, 1970: 123).

Nanaş bla sen uşakmı etgense anı **üsünden**?

Nanaş ile sen sohbet mi etmişsin onun **hakkında**?

Бир-бирини **юсюнден** сагъыш этгенлей, кёз кысмай танг атдырыб кетедиле (Appayev, 1958: 29).

Bir-birini **üsünden** sağış etgenley, köz kısmay tañ atdırıb ketedile.

Birbirleri **hakkında** düşüncelere dalarak, uyumayıp sabahlayarak gidiyorlar.

Аны **юсюнден** джукъ айтырга уялыб, мыдах болуб, баш энишге къарагъанын къыз эсгериб, бир-эки-юч кере ахсинды (Appayev, 1958: 30).

Anı **üsünden** cuḡ aytırğa uyalıb, mıdah bolub, baş enişge ƙarağanın ƙız esgerib, bir-eki-üç kere aḡsındı.

Onun **hakkında** bir şey söylemeye utanıp, üzülerек başını aşağıya eğdiğini ƙız farkederek birkaç kere iç çekti.

Бюгюн сизни былайгъа аны **юсюнден** сөleşирге деб джыйгъанбыз (Kubanov, 1963: 8).

Büğün sizni bılayğa anı **üsünden** söleşirge deb cıyğanbız.

Büğün sizi buraya onun **hakkında** konuşmak için topladık.

Аланы, ишни **юсюнден** джыйылыб, оноулаша тургъанларын ангылады (Appayev, 2005: 21).

Alanı, işni **üsünden** cıyılıb, onowlaşa turğanların añıladı.

Onların, işle **ilgili** toplanıp, istişare ettiklerini anladı.

1.2.1.2.10. “Uzunu”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “uzunu” edatı, Türkiye Türkçesindeki “boyunca” edatını karşılamaktadır. Bu edatın teşekkülüyle alakalı olarak Alkaya “uzun” kelimesine teklik üçüncü şahıs iyelik ekinin gelmesiyle “uzunu” şeklini aldığını belirtmektedir (Alkaya, 2002: 577).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “uzunu” edatı ilgi hâlinden sonra ölçü-miktar ve zaman bildirme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Ölçü-miktar bildirme işlevi

Бютеу сыртны **узуну** ƙырамдан аууб кетгинчи тюрлю-тюрлю ханс чыкыгъан джерге омакъ согъулгъан ƙюйюз джайылгъанчады (Appayev, 1958: 98).

Bütew sırtını **uzunu** ƙaramdan awub ketginçi türlü-türlü ħans ƙıƙğan cerge oмақ soğulğan küyüz cayılğançadı.

Bütün yamaç **boyunca** gözden kaybolana dek çeşit çeşit otların ƙıktığı yere ustaca dokunmuş halılar serilmiş gibi.

Офицерни кычырыгы кылакларынын сасыта, орамны **узуну** ёрге бла энишге сюрюлгенлеринден кытулган солдатланы бетлерин джарыб, тютюн ичерге ашыгыб, хурджунларына узалдыла (Kubanov, 1963: 50).

Ofitserni kıçıırıǵı kılakların sasıta, oramnı **uzunu** öрге bla enişge sürülгенлеринден kıtulğan soldatlanı betleri carıb, tütün içerge aşıǵıb, ğurcunlarına uzaldıla.

Subayın baǵırması kulaklarını tırmalayarak, sokak **boyunca** yukarı ve aşıǵı gidip gelmekten kurtulan askerlerin yüzleri gülüp, sigara içmek için aceleyle ceplerine uzandılar.

Биченликни джартысын алыб турган бузну **узуну** бла кенделенине талай кере барыб, тамам бели талгынчы айландырды (Bayramukova, 1964: 83).

Biçenlikni cartısın alıb turğan buznu **uzunu** bla köndelenine talay kere barıb, tamam beli talǵınçı aylandırdı.

Çayırın yarısını kaplayan buzun tamamı **boyunca** yanlamasına birkaç kere giderek, tamamen beli yorulana kadar çevirdi.

2. Zaman bildirme işlevi

Къаланы башында, кюнню **узуну** джауган кыар, кебинча агъара джатады (Bayramukova, 1970: 157).

Qalanı başında, künnü **uzunu** sawğan qar, kebinça aǵara catadı.

Kalenin tepesinde, gün **boyunca** yağan kar, kefen gibi aǵararak yatıyor.

Таб кышны **узуну** кыарангы тешике юреннъен кезлери, кюн джарыкыдан кыамаган да болурла (Bayramukova, 1964: 119).

Tab kışnı **uzunu** qaraññı teşikge üreññen közleri, kün carıqdan qamağan da bolurla.

Hatta kış **boyunca** karanlık ine alışan gözleri, gün ışığından kamaşmışlardır.

Джубран кышны **узуну** ачдан ёлмей джазгъа чыгыб, бюгюн ууахдысына кытурган болур (Bayramukova, 1964: 120).

Cubran kışnı **uzunu** açdan ölmey cazǵa çıǵıb, bugün uwaǵdısına qıturğan bolur.

Tarla faresi kış **boyunca** açlıktan ölmeden yaza çıkıp, bugün eceline susamış olabilir.

Кечени **узуну** джукыламай сакылаб турган негерлерине, Кыанамат, хапарын айтыб бошаргъа танъ атыб тегерекде болган уянды (Kubanov, 1963: 113).

Keçeni **uzunu** cuqlamay saqlab turğan nögerlerine, Kanamat, haparın ayıb boşarğa tañ atıb, tögerekde bolğan uyandı.

Gece **boyunca** uyumadan bekleyen arkadaşlarına, Kanamat, başından geçenleri anlatıp bitirmeye (yakın) şafak söktü, civardaki herkes uyandı.

Кюнню **узуну** ишин башын да къойуб, андан-мындан келтириб билген хапарларын айтыб, аны булджутургъа, кѣзюн ачаргъа кюреше эди (Kubanov, 1963: 247).

Künnü **uzunu** işni başın da koyub, andan-mından keltirib bilgen haparların ayıb, anı bulcuturğa, közün açarğa küreşe edi.

Gün **boyunca** işi gücü de bırakıp, oradan buradan duyduğu bildiği hikâyeleri anlatarak onu oyalamaya, eğlendirmeye çalışıyordu.

1.2.1.2.11. “Allında”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “allında” edatı, Türkiye Türkçesindeki “önce”, “öncesinde” edatlarını karşılamaktadır. Bu edat Karaçay-Malkar Türkçesinde sadece ilgi hâlinde sonra kullanılmaktadır ve teşekkülü açısından “al” (ön, al-) sözcüğüne “-d ya da -t” yön belirtme ekini almasıyla “ald” olarak meydana çıkmaktadır ve daha sonrasında 3. kişi iyelik eki ve bulunma hal ekinin gelmesiyle “aldında” şekliyle vuku bulduğu görülmektedir (Sevortyan 1974’ten akt. Alkaya, 2002: 57). Fakat Karaçay-Malkar Türkçesinde bu edat “aldından” şeklinde değil, diğer Kuzey Grubu Türk Lehçelerinden farklı olarak “allında” suretiyle karşımıza çıkmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “allında” edatı zaman açısından öncelik belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Zaman açısından öncelik bildirme işlevi

Ол кюнню **аллында** экибиз да элден къачыб, Пѣлкке Василге келдик (Bayramukova, 1970: 202).

Ol künnü **allında** ekibiz da elden kaçıp, Pölkke Vasilge keldik.

O günün **öncesinde** ikimiz de köyden kaçıp Pölk’e Vasil’e geldik.

Аны **аллында** да Биймурза бла Къыямыт суйелиб, бирини къолунда чагъыр стаканы, бирини уучунда алтын ачхалары бла Апанас да орундукъ къулагъына таяныб тура эди (Appayev, 1958: 35).

Onun **öncesinde** de Biymurza bla Kıyamıt süyelib, birini kolunda çağır stakanı, birini uwçunda altın açhaları bla Apanas da orunduk kulağına tayanıb tura edi.

Onun **öncesinde** de Biymurza ile Kıyamıt dikilerek, birinin elinde içki bardağı, diğeri avcunda altın paraları ile Apanas da karyola başına dayanarak duruyorlardı.

Бир бөлек заманны **аллында** хантын ашаялмай турду (Appayev, 1958: 36).

Bir bölek zamannı **allında** hantın aşayalmay turdu.

Birkaç zamanın **öncesinde** yemek yiyemedi.

былайгъа келирни **аллында**, бери солургъа келиб тургъан тамблагъа тюберге деб ашыргъаны неден да алгъа эсине тюшдю (Bayramukova, 1970: 251).

Bılayğa kelirin **allında**, beri solurğa kelib turğan tamblağa tüberge deb aşırğanı neden da alğa esine tüşdü.

Buraya gelmeden **önce**, bu tarafa dinlenmeye gelen yarına karşılız diye beklediği nasıl da aklına geldi.

Сен келирни **аллында** меннъе Харшым келиб, Къыямытны юйюнде ол, абчар, Къаншаубий, Мухаммат-Амин, Биймурза эшиклени терезелени да къадауларын салыб, джашыртын кенгеш этген хапарларын айтыб кетгенди (Kubанov, 1963: 16).

Sen kelirin **allında** meññe Harşım kelib, Kıyamıtnı üyünde ol Abçar, Kaşawbiy, Muhammat-Amin, Biymurza eşikleni terezeleni da qadawların salıb, caşırtın keñeş etgen haparların aytıb ketgendi.

Sen gelmeden **önce** bana Harşım gelip, Kıyamıt'ın evinde o, Abçar, Kaşavbiy, Muhammet Emin, Biymurza, kapıları pencereleri de kilitleyip gizlice konuştuklarını söyleyip gitti.

1.2.1.3. Yönelme Hâlinden Sonra Gelenler

1.2.1.3.1. “Deri ~ Deriçi ~ Deriçin”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “deri ~ deriçi ~ deriçin” edatı, Türkiye Türkçesindeki “kadar” edatını karşılamaktadır. Bu edatın teşekkülü Eski Türkçe dönemindeki “teg” (kadar) sözcüğüne “rü” (yön gösterme hâli) ekinin gelmesiyle “tegrü” olarak bilinmektedir (Tekin, 2003: 154; Öner, 1999: 8). Başka bir görüş bildiren araştırmacı Suzan Duran kelimenin “teğürü” (kadar) sözcüğünün belirtme hâliyle zarf-fiil şekli olduğunu ve buna ek olarak zaman

içinde ortadaki “ü” sesinin düşmesiyle “tegrü” şeklini aldığını söylemektedir (Duran, 1956: 35). Janos Eckmann “teg” (değmek, dokunmak) ve “tegrü” (değirmek) olarak iki farklı edat ele almakla birlikte ikisinin de “kadar” edatını karşıladığını belirtmektedir (Eckmann, 1988: 93).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “*deri ~ deriçi ~ deriçin*” edatı yönelme hâlinde sonra zamansal açıdan sınırlama ve yer ve mekan sınırlama işleviyle kullanılmaktadır.

1. Zaman açıdan sınırlama işlevi

Бу заманнга **дери** ол кьайда болур да? деб кьайгыгьа кире, лампаны да джукьлатыб мен бюгече араны айырмай былайдан кетмем деб, табджаннга аякьларын да салыб олтурду (Bayramukova, 1970: 272).

Bu zamañña **deri** ol қайда болур да? деб қайғыға кире, лампаны да чуқлатыб мен бүгеңе араны айырмай білайдан кетмем деб, табцаñña аяқларын да салыб олтурду.

Bu zamana **kadar** nerede kaldı ki? diye telaşlanarak, lambayı da söndürüp ben bu gece bu duruma açıklık getirmeden buradan gitmem diyerek sedire ayaklarını da uzatarak oturdu.

Къачаннга **дери** турлукьбуз биз джарлыла былай этиб? (Kubanov, 1963: 19).

Қацаñña **deri** турлуқбуз биз қарлыла білай этиб?

Ne zamana **kadar** devam edeceğiz biz garipler böyle yapmaya?

Экинчиси биз эртденбладан ингирге **деричи** ишлейбиз (Appayev, 1958: 123).

Ekinçisi biz ertdenbladan iññirge **deriçi** işleybiz.

İkincisi biz sabahtan akşama **kadar** çalışıyoruz.

Къыямат кюннге **дери** сен джукьгьа кьайгыра биллик тьолсе (Hubiyev, 1969: 18).

Қыямат күнñе **deri** сен чуқға қайғыра биллик түлсе.

Kıyamet gününe **kadar** sen hiçbir şeye telaş etmeyi bilmeyeceksin.

Бусагьатха **дери** сабыр олтуруб тургьан Бэла (Kubanov, 1968: 7).

Busağathā **deri** sabır olтурub турған Bela.

Bu zamana **kadar** sabırla oturan Bela.

2. Yer ve mekân sınırlama işlevi

Къыямьтны юйюне **деричи** ашырыб хар ким юйю таба бурулуб кетди (Appayev, 1958: 134).

Қыямитны үйүне **deriçi** ашырыб хар ким үйү таба бурулub кетди.

Kıyamıt'ı evine **kadar** uğurladıktan (sonra) herkes evine doğru dönüp gitti.

Агъач орундукъгъа **дери** барыб ичирги джуургъанны кѣлтюрюб мылы джабагъы тѣшекге кийимлерин тешмегенлей джыйырылыб кѣз къабакъларын джабды (Kubanov, 1963: 30).

Ağaç orundukğa **deri** barıb içirgi cuwurgannı költürüb mılı cabagı töşekge kiyimlerin teşmegenley cıyırılıb köz kabaqların cabdı.

Ahşap karyolaya **kadar** gidip yün yorganı kaldırıp nemli yün yatağa kıyafetlerini çıkarmadan kıvrılarak göz kapaklarını kapattı.

Джюн тарагъын къууушха салыб чабыб орамны аягъына **деричи** ызындан къарады (Арпайев, 1958: 253).

Cün tarağın quwuşha salıb çabıb oramnı ayağına **deriçi** ızından qaradı.

Yün tarağını gömme dolaba koyup koşarak sokağın sonuna **kadar** arkasından baktı.

1.2.1.3.2. “Uşaş”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “uşaş” edatı, Türkiye Türkçesindeki “gibi” ve “benzer” edatlarını karşılamaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu edat “uşa-” (benzemek) fiiline “-ş” yapım ekinin gelmesiyle “uşaş” (benzer) şeklini almıştır (Tavkul, 2020: 372, 373; Güzelanı, 1996: 728, 730). Hacıeminoğlu ise “ohşaşığ” (benzer, gibi) sözcüğünü ele alarak “ohşa-<oğşa-” fiiline “-ğ” yapım eki gelmesi suretiyle teşekkül ettiğini söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 66).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “uşaş” edatı yönelme hâinden sonra benzerlik belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Benzerlik işlevi

Бу сагъатда патчахны атына Кертимми, Керимми дей эдиле, не эсе да анга **ушаш** бир эди, деди Сыйлыхан (Bayramukova, 1970: 260).

Bu sağıatda patçahnı atına Kertimmi, Kerimmi dey edile, ne ese da añña **uşaş** bir edi, dedi Sıylıhan.

Şimdi padişahın adına Kertim mi, Kerim mi diyorlardı, ne ise de ona **benzer** bir şeydi, dedi Sıylıhan.

Хасанны туурасында түшгөн топракны ичинде башлы чурукыга **ушап** бир зат көрүндү (Hubiyev, 1990: 62).

Hasannı tuwrasında түшgen topraknı içinde başlı çurukğa **uşaş** bir zat köründü.

Hasan'ın karşısında dikili toprağın içinde çizmeye **benzer** bir şey göründü.

Сенде барды ариу инчге аякла, ариулукдан айга **ушап** джаякла (Şahmurzayev, 1961: 17).

Sende bardı ariuw inçge ayaqla, ariuwluğdan ayğa **uşaş** cayaqla.

Sende var güzel, ince ayaklar, güzellikten aya **benzer** yanaklar.

Ол орус тиширыу да от тебе, давай, давай дегенгнге **ушап** бир сөзлени айтады (Bayramukova, 1964: 11).

Ol orus tişirıw da ot tebe, davay, davay, degeññe **uşaş** bir sözleni aytağı.

O Rus kadın da hiddetli bir şekilde, haydi, haydi denilene **benzer** sözler söylüyor.

Чана джаякыга **ушап** бурну бла кьолларын силкиб кесин тыялмай сөлөшди (Hubiyev, 1990: 324).

Çana cayağğa **uşaş** burnu bla kolların silkib kesin tıyalmay söleşdi.

Kızağın alt tarafına **benzer** burnu ile ellerini silkeleyip kendisini tutamayarak konuştu.

1.2.1.3.3. “Cuwuk”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “cuwuk” edatı, Türkiye Türkçesindeki “yakın” ve “doğru” edatlarını karşılamaktadır. Edatın teşekkülü muhtemelen Eski Türkçedeki “yag-yagu” (yaklaşmak, yakın olmak) sözcüğüne “-k” (fiilden isim yapım eki) ekinin gelmesiyle oluşmuştur (Tekin, 2003: 88, 90). Clauson da bu edatın kökeni hakkında “yagu:k” (yakın, komşu, akraba) sözcüğünden geldiğini belirterek farklı lehçelerde ve dönemlerde de ses farklılıklarının olduğunu belirtmektedir (Clauson, 1972: 901). Necmettin Hacıeminoğlu “ya-“ (yaklaşmak) fiilinden “yaguk” (yakın) şekliyle teşekkülünü izah etmektedir (Hacıeminoğlu, 1992’den akt. Alkaya, 2002: 604). Karaçay-Malkar Türkçesine ise çeşitli ses değişimlerinden sonra “yaguk>yavuk>yuvuk>cuwuk” şeklinde teşekkül etmiştir (Alkaya, 2002: 604).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “cuwuk” edatı yönelme hâinden sonra zaman belirtme, konum ve yer bakımından yaklaşıklık ve sınırlama işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Zaman belirtme işlevi

Кюндюзге **джууукъ** келирге базмазлыгын биле эди (Appayev, 2005: 43).

Kündüzge **cuwuk** kelirge bazmazlığın bile edi.

Sabaha **doğru** gelmeye cesaretinin olmadığını biliyordu.

Отуз джылгъа **джууукъ** болуб бара эсе да, ол алфавитде бош орун алады деб бир да эсине келмегенди (Bayramukova, 1970: 29).

Otuz cılğa **cuwuk** bolub bara ese da, ol alfavitde boş orun aladı deb bir da esine kelmegendi.

Otuz yıla **yakın** oluyorsa da, o alfabede boş yer kaplıyor diye hiç aklına gelmemiş.

Кюнортагъа **джууукъ** заманда Гюрджюланы Къурман, Алийланы Умар, Карайдан эмда Москвадан келген къонакъла, атлагъа миниб, къабакъ эшиклени арасында кёнденлен тартылыб тургъан къызыл ленталаны кесди (Bayramukova, 1964: 206).

Künortağa **cuwuk** zamanda Gürcülanı Qurman, Aliylanı Umar, kraydan emda Moskvadan kelgen қонақла, atlağa minib, қабак ешikleni arasında көndelen tartılıb turğan kızıl lentalanı kesdi.

Öğleye **doğru** Kurman Gürcü, Umar Ali, vilayetten ve Moskova'dan gelen misafirler, atlara binip, avlu kapısının arasında yanlamasına asılı duran kırmızı kurdeleleri kesti.

Эки айгъа **джууукъ** заманны ичинде ангъа джетиб хапар алыб къайтыргъа боллукъду. (Appayev, 2005: 190).

Eki ayğa **cuwuk** zamannı içinde, añña cetib hapar alıb қaytırğa bollukdu.

İki aya **yakın** bir zamanın içinde ona giderek haber alıp dönmüş olacak.

Сагъит, Петербургдан, туугъан элине къайтханлы төрт-беш джылгъа **джууукъ** заман озгъанды (Kubanov, 1963: 226).

Sagit, Peterburgdan, tuwğan eline қayтханlı төrt-beş cılğa **cuwuk** zaman ozğandı.

Sagit, Petersburg'dan, yurduna döneli dört beş yıla **yakın** zaman geçmiş.

2. Konum ve yer bakımından yaklaşıklık belirtme işlevi

Биймурзагъа **джууукъ** олтуруб, бёрю джаралы этген къолуна къарагъанча, тутмакъла таба къараб айтды (Appayev, 1958: 192).

Biymurzağa **cuwuk** oturub, börü caralı etgen қолuna қарағанча, tutmaqла таба қарab aytdı.

Biymurza'ya **yakın** oturup, kurdun yaraladığı ele bakar gibi, mahkumlara doğru bakarak söyledi.

Анга **джууукъ** джерледе, таулары теренинде крал кюркьуусузлукъ, сауут-саба бла байламлы джукъ бар эсе билигиз (Appayev, 2005: 26).

Añña **cuwukъ** cerlede, tawları tereninde kral kôrquwsuzlukъ, sawut-saba bla baylamlı cuqъ bar ese biligiz.

Ona **yakın** yerlerde, dağların derinliğinde emniyetle, silah, alet ve edevat ile alakalı bir şey varsa öğrenin.

Сора Гоккагъа **джууукъ** кысылыб кьулагъына шыбырдагъанча айтды (Bayramukova, 1990: 24).

Sora Gokkağa **cuwukъ** kısılıb kulağına şıbırdağança aytdı.

Sonra Gokka'ya **doğru** yaklaşarak kulağına fısıldarcasına söyledi.

Алагъа алдатханла уа энди кеслерин тартадыла, бусагъат акъыллары болса немчаланы кьатларына **джууукъ** да бармаз эдиле (Hubiyev, 1990: 362).

Alağa aldatğanla wa endi keslerin tartadıla, busağat aqılları bolsa nemçalanı kâtlarına **cuwukъ** da barmaz edile.

Onlara aldanınlar ise şimdi kendilerini sorguluyorlar, şimdiki akılları olsa, Naziler'in yanlarına **yakın** bile gitmezlerdi.

Атлы, бир кьолунда кьамчиси бир кьолунда да джюгени бла былагъа **джууукъ** келиб айтды (Bayramukova, 1970: 356).

Atlı, bir kólunda kâmqisi bir kólunda da cügeni bla bılayğa **cuwukъ** kelib aytdı.

Atlı, bir elinde kâmqısı, bir elinde de dizginiyle buraya **doğru** gelip söyledi.

Хызыр, эшикге **джууукъ** барыб кьулакъ салды (Bayramukova, 1970: 320).

Hızır, eşikge **cuwukъ** barıb kulaq saldı.

Hızır, kapıya **yakın** bir şekilde gidip dinledi

3. Miktar belirtme işlevi

Биз кесибизни джаныбызны бағалатханлыкыға миннге **джууукъ** адамыбызны унутмайыкъ (Hubiyev, 1990: 342).

Biz kesibizni canıbızny bağılatħanlıkğa miññe **cuwukъ** adamıbızny unutmayık
Biz kendi canımıza değer verirken bine **yakın** adamımızı unutmayalım.

Джыйырмаға **джууукъ** адам къош таба тюшюб келе эдиле (Kubanov, 1963: 86).
Сıyıрмаға **cuwukъ** adam koş taba tüşüb kele edile.
Yirmiye **yakın** adam çiftliğe doğru inerek geliyorlardı.

Сослан, Чеченлиле бла ингушладан юч кюнню ичине миннге **джууукъ** атлыны къурады (Bayramukova, 1970: 340).

Soslan, Çeçenlile bla inguşladan üç künnü içine miññe **cuwukъ** atlıny quradı.
Soslan, Çeçenler ile İnguşlar’dan üç gün içinde bine **yakın** süvariyyi hazırladı.

Былай къарасанг, джюзге **джууукъ** къагъыты барды (Appayev, 2005: 136).
Bılay qarasañ, cüzge **cuwukъ** qağıty bardı.
Şöyle bakarsan, yüze **yakın** kağıdı(mektubu) var.

1.2.1.3.4. “Köre”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “köre” edatı, Türkiye Türkçesindeki “göre”, “nazaran”, “için” ve “dolayı” edatlarını karşılamaktadır. Bu edat “kör-“ (görmek) fiiline“-e” zarf fiil ekinin gelmesi suretiyle oluşmuştur. Necmettin Hacıeminoğlu “kör-“ fiili ile “-e” zarf-fiil ekinin birleşmesiyle meydana geldiğini söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 60). Janos Eckmann da aynı şekilde bu edatın “kör-“ (görmek) kökünden “köre>göre” olarak teşekkül ettiğini belirtmektedir (Eckmann, 1988: 93).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “köre” edatı yönelme hâinden sonra uygunluk, sebep belirtme, karşılaştırma ve sınırlama işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Uygunluk belirtme işlevi

Къыйынлыкъ болған джерге уа кимден да алға джетиб, къарыуларына **кёре** болушурға хазырлана эдиле (Bayramukova, 1970: 25).

Қыйынлық болған cerge wa kimden da alğa cetib, qarıwlarına **köre** boluşurğa hazırlana edile.

Felaketin olduğu yere herkesten de önce giderek, güçlerinin yettiğine **göre** yardım etmeye hazırlanıyorlardı.

Ол тѣзюмлюдоу, хар адамны кесине **кѣре** сѣлеше биледи (Hubiyev, 1969: 166).

Ol tözümlüdü, har adamnı kesine **köre** söləşe bileği.

O sabırlıdır, her insanın seviyesine **göre** konuşabiliyor.

Хашир, ол кюн мени салган планым толмады. Классда болумга **кѣре** дерс бердим (Hubiyev, 1969: 200).

Haşir, ol kün meni salğan planım tolmadı. Klassda bolumğa **köre** ders berdim.

Haşir, o gün benim uyguladığım plan gerçekleşmedi. Sınıfta duruma **göre** ders verdim.

Къарыуна **кѣре** аш-суу да джыйышдыргъанды (Bayramukova, 1970: 202).

Қарıwuna **köre** aş-suw da sıyışdırgandı.

Gücüne **göre** yiyecek-içecek de hazırlamış.

Джашчыкъга да кесине **кѣре** бир табылыр деб сууукъ джууаб бериб къойган эди (Kubanov, 1963: 102).

Caşçıķğa da kesine **köre** bir tabılır deb suwuk cuwab berib qoyğan edi.

Delikanlıya da kendisine **göre** biri bulunur diye soğuk cevap vermişti.

2. Sebep belirtme işlevi

Чынты менге **кѣре** келгенлиги болгъанды (Hubiyev, 1969: 75).

Çıntı meññe **köre** kelgenligi bolğandı.

Sanki benim **için** gelmiş.

Къызыны халын, кесини тюз тиширыу болумуна **кѣре** ангылаб Назирни юсюнден джазылган хапарны окъурга Бѣла тартынган этеди (Kubanov, 1968: 7).

Қızını ħalın, kesini tüz tişirıw bolumuna **köre** ańılab Nazirni üsünden cazılğan ħaparnı oқurğa Bela tartıññan etedi.

Kızının hâlini, kendi kadın mantığına **göre** anlayıp Nazir hakkında yazılan haberi Bela okumaktan çekiniyor.

Атын бошлаб баргъанына **кѣре** аны ашыгыш джолоучу болгъанына бир ишек джокъ эди (Kubanov, 1963: 159).

Atın boşlab barganına **köre** anı aşığış colowçu bolğanına bir işek çok edi.
Atın dizginlerini boşladığına **göre** onun telaşlı bir yolcu olduğuna şüphe yoktu.

3. Karşılaştırma işlevi

Мени сартын бусағат заманға **kөpe** ол да игиди (Hubiyev, 1969: 61).
Meni sartın busağat zamañña **köre** ol da igidi.
Benim için şu ana **göre** o (zaman) da iyi.

Балдаш да артда айтханына **kөpe** эшикни кирит орнуну тешигинден къарай
безгенме деди (Bayramukova, 1964:63).

Baldaş da artda aythanına **köre** eşikni kirit ornunu teşiginden қарай bezgenme dedi.
Baldaş da sonradan söylediğine **köre** kapının kilit(anahtar) deliğinden bakmaktan
bezdim dedi.

Ол джыллағъа **kөpe** бусағатда джашау джандетди (Hubiyev, 1969: 158).
Ol cıllağa **köre** busağatda çaşaw candetdi.
O yıllara **göre** şimdiki hayat cennet.

Юйюне **kөpe** ийеси бай адам тюл эсе да, иги къарыуу болған адамды деген
джангыллыкъ тюлдю (Kubanov, 1963: 97).

Üyüne **köre** iyesi bay adam tül ese da, iyi қarıwu bolğan adamdı degen cañıllıқ түldü.

Evine **göre** sahibi (çok) zengin adam değil ise de, epeyce varlıklı bir adamdır diyen
yanılmayacak.

4. Sınırlama işlevi

Айтханымча, Азрет элден түз хапар джетдирсе, оноуну анга **kөpe** этербиз
(Kubanov, 1963: 42).

Aythanıмча, Azret elden tüz hapor cetdirse, onownu aña **köre** eterbiz.
Söylediğim gibi, Azret köyden haber getirirse, kararı ona **göre** alırız.

Ненча да мен эслегенге **kөpe** Марзият ол халға кириб турду (Bayramukova,
1964: 102).

Nença da men eslegeññe **köre** Marziyat ol halğa kirib turdu.
Kaç keredir fark ettiğime **göre** Marziyat kendini o hâle muhafaza etti.

Хапарда айтыуга **көре** бу тар джерлени кылайы бла эсе да бир джарлы адам сегиз башлы юйдегисин да арбага джюклеб, башбаудан тутуб келгенди (Kubанov, 1963: 59).

Нарда айтывга **көре** бу тар церлени қалайы бла эсе да бир карлы адам сегиз башлы үйдегисине да арбага цүклеб, башбавдан тутуб келгенди.

Никейе анатилана **гөре** бу дар вадилерин бир тарафлариндан факир бир адам секиз кишиллик аилесине де арабава бирдирип, арабаннн халатиндан тутуп цекерек гелмиш.

Энди мен ангылаганнга **көре** сен не бла болса да Назирни терслеген этесе, алаймыды? деб сорду (Kubанov, 1968: 13).

Endi men añılağañña **көре** sen ne bla bolsa da Nazirni terslegen etese, alaymıdı? deb sordu.

Şimdi benim anladığıma **göre** sen ne şekilde olursa olsun Nazir'i tersliyorsun, öyle mi? diye sordu.

Классыбызда хар не ишибизни да биз анга **көре** бардырыб турганлы джыл болуб келеди (Bayramukova, 1964: 150).

Klassıbyzda ħar ne işibizni da biz añña **көре** bardırıp turğanlı cıl bolub keledi.

Sınıfımızda her bir işimizi de biz ona **göre** yapalı bir yıla yakın oluyor.

1.2.1.3.5. “Taba”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “taba” edatı, Türkiye Türkçesindeki “-A doğru”, “-A tarafına” ve “-A yönüne” edatlarını karşılamaktadır. Suzan Duran, Necmettin Hacıeminoğlu ve Gerard Clauson bu edatın “tap-“ (bulmak) fiilinden geldiğini ve “-a” (zarf fiil) ekinin gelmesiyle teşekkül ettiğini belirtmektedirler (Duran, 1956: 57; Hacıeminoğlu, 1984: 86; Clauson, 1972: 435, 441). Bir diğer görüş bildiren Mustafa Öner ise vasıta ekinin Eski Türkçe döneminde canlılığını yitirmesine dikkat çekmekte ve bu duruma ek olarak “taba” edatının kökeni hakkında “taba” (doğru) sözcüğüne yönelme veya vasıta hâli eklerinin gelerek “tabağan” ve “tamağan” şekillerinde de teşekkül etmiş olduğunu belirtmektedir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “taba” edatı yönelme hâlinde sonra kullanılmak suretinde yön durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Yön durumunu belirtme işlevi

Къолун къаялагъа **таба** тутуб айтды (Appayev, 1958: 66).

Қолун қаялаға **taba** tutub aytdı.

Elini kayalara **doğru** işaret ederek söyledi.

Темир клетка **таба** къараб сорду (Kubanov, 1963: 201).

Temir kletka **taba** қараб sordu.

Demir kafese **doğru** bakıp sordu.

Къызны сѣзю къодулу болады деб Зухра саутлагъа **таба** урунду (Hubiyev, 1969: 253).

Қızın sözü қодулу boladı deb Zuḥra sawutlağa **taba** urundu.

Kızın sözü her yere haber oluyor diye Zuhra tabaklara **doğru** yöneldi.

Отджагъа **таба** барыб, олтурмагъанлай ол къара сомуму да къойнумдан чыгъарыб кетди (Bayramukova, 1964: 427).

Otcağa **taba** barıb, olturmağanlay ol қара somumu da қоynumdan çıkarıb ketdi.

Ocağa **doğru** gidip, oturmadan o, 25 kuruşumu da göğsümdeki(cepten) çıkarıp(alıp) gitti.

Джаш сюеле туруб, бизни **таба** бурулду (Hubiyev, 1971: 77).

Caş süyele turub, bizni **taba** buruldu.

Genç dikilirken, bize **doğru** döndü.

1.2.1.3.6. “Қарşı”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “қарşı” edatı, Türkiye Türkçesindeki “karşı” ve “doğru” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 237; Alkaya, 2002: 383). Necmettin Hacıeminoğlu bu edatın Eski Türkçe dönemindeki “utru” edatıyla vazifede olduğunu sonrasında ise “karşı ~ karşı” edatının “utru” edatının yerini aldığını belirtmektedir. Bilâhare “kar-” veya “karış-” fiilinden muhtelif eklerle elde edilmiş bir zarf fiil olabileceğini söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 52). Gerard Clauson, Tahsin Banguoğlu ve Zeynep

Korkmaz bu edatın “karış-” (karışmak, müdahil olmak, karşı koymak) fiilinin zarf-fiili şekli olduğunu söylemektedirler (Clauson, 1972: 663, 664; Banguoğlu, 1995: 227; Korkmaz, 2009: 229). Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu edat Karaçay Türkçesinde “**karşçı**”, Malkarlar sahasında “**karşı**” şeklinde kullanılmaktadır (Alkaya, 2002: 383).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “**karşçı**” edatı yönelme hâlinde sonra zıtlık belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Zıtlık belirtme işlevi

Анга, халкъгъа **къаршчы**, алагъа зараны джетерча джукъ эт деб къысмагъыз (Appayev, 2005: 81).

Añña, halkğa **karşçı**, alağa zaranı ceterça cuķ et deb kısmagız.

Ona, halka **karşı**, onlara zararı dokunacak bir şey yap diye sıkıştırmayın.

Бары да властха **къаршчы** сѣзледиле (Bayramukova, 1964: 290).

Barı da vlastha **karşçı** sözledile.

Hepsi de rejime **karşı** sözlerdir.

Джандет да бу сѣзлеге **къаршчы** джукъ айталмады (Hubiyev, 1990: 34).

Candet da bu sözlege **karşçı** cuķ aytalmadı.

Candet de bu sözlere **karşı** bir şey söyleyemedi.

Былайда совет бластха **къаршчы** ишле бара кѣреме (Bayramukova, 1964: 299).

Bılayda sovet vlastha **karşçı** işle bara köreme.

Burada sovyet rejimine **karşı** birtakım yapıldığını görüyorum.

1.2.1.3.7. “**Qaramay**”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “**qaramay**” edatı, Türkiye Türkçesindeki “**rağmen**” edatını karşılamaktadır. Bu edatın teşekkülüyle ilgili olarak Ercan Alkaya sözlük anlamı ‘bakmadan’ olan ‘karamay’, bu sözlük anlamını (büyük oranda) kaybederek sonradan edat göreviyle kullanılmaya başladığını söylemektedir (Alkaya, 2002: 365).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “**qaramay**” edatı yönelme hâlinde sonra zıtlık belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Zıtlık belirtme işlevi

Кимле эселе да экеулен, чурукъ тауш эте, анга да **къарамай** гузабаланыб оздула (Appayev, 1958: 71).

Kimle esele da ekewlen, çurukъ tawuş ete, añña da **қарамay** guzabalanıb ozdula.

Kimler iseler de iki kişi, ayak sesleri çıkararak, buna **rağmen** aceleyle geçip gittiler.

Исси **кюннге** къарамай, джылтыраукъ резин галошлары бла, кири болгъан юйлени къатынлары, бир-бирини къулагъына шыбырдай, джолну эки джанына таракъ тишлеца суйелдиле (Appayev, 1958: 173).

İssi küññe **қарамay**, cıltırawuқ resin galoşları bla, kiri bolğan üyleni қатынları bir-birini қулағına şıbyrday colnu eki canına tarакъ tişleça süyeldile.

Sıcak güne **rağmen**, parlak lastik ayakkabılarıyla, kirli olan (temizlenmesi gereken) evlerin kadınları birbirlerinin kulağına fısıldayarak yolun iki yanına tараğın dişleri gibi dikildiler.

Тенглери сѣз этиб, аууз джетдиргенлерине да **къарамай** кесине да бирини сайлады (Hubiyev, 1971: 13).

Teñleri söz etib, awuz cetdirgenlerine da **қарамay** kesine da birini sayladı.

Arkadaşları dedikodu yaparak laf çarpmalarına **rağmen** kendisine de birini seçti (beğendi).

1.2.1.3.8. “Tuwra”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “tuwra” edatı, Türkiye Türkçesindeki “doğru”, “direkt” ve “karşı” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 364). Bu edat seyrek olarak kullanılan bir edat olup, bunun yerine çoğunlukla “taba” edatının kullanıldığı görülmektedir. Bu edatın teşekkülü hakkında Gerard Clauson “toğ-” (aşmak, geçmek) fiiline “-er” (ettirgen çatı) eki ve “-u” (zarf fiil) ekinin gelmesiyle oluştuğunu belirtmektedir (Clauson, 1972: 473). Janos Eckmann “tuwra” sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan “doğru” edatının Uygur Türkçesindeki “toğur-” (geçmek, aşmak) fiilinden geldiğini belirtmektedir (Eckmann, 1988: 98). Jean Deny ise “tigrü-” (değmek, tizmek) fiilinden meydana geldiğini ve sonradan kalın sesli şeklini almış olduğunu ileri sürmektedir (Deny, 2012: 561). Suzan Duran’ın görüşüne göre de “toğru-” (doğrulamak, yönelmek) fiiline “-ğ” (fiilden isim yapım eki) ekinin gelmesiyle “toğruğ” sözcüğünün oluştuğunu fakat daha sonrasında “-ğ” sesinin düşmesi suretiyle “toğru”

şeklini; t>d ses değişimiyle de Türkçedeki son hâli olan “doğru” biçimine geliştiğini söylemektedir (Duran, 1956: 68). Fakat bütün bu görüşlere karşılık Necmettin Hacıeminoğlu özellikle Suzan Duran’ın görüşüne karşı çıkarak “toğruğ” şekline tarihî zamanlarda rastlanmadığını, ayrıca “toğru” biçiminin “toğur” fiilinin zarf fiil şekli olduğunu söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 37). Eski Türkçedeki “toğru” (doğru, karşı) sözcüğünün zaman içerisinde aynı işlevle kalmak suretiyle muhtelif ses değişiklikleri sonucunda Karaçay-Malkar Türkçesinde “tuwra” şeklini almış olduğu görülmektedir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “tuwra” edatı yönelme hâlinden sonra yön belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Yön belirtme işlevi

Чебгенини кыйыры бла сюрте Минги таугъа **туура** ёзенге тюшдю (Appayev, 1958: 204).

Çebgenini kıyırı bla sürte Miñni tawğa **tuwra** özeñne tüşdü.

Kaftanın kenarıyla sürterek Elbruz Dağı’na **doğru** vadiye indi.

Иван Иванович ауузу бла джууаб къайтармагъанлыкъға, анга **туура** къарагъан кёзлеринде бир тукъум бир джылыуну таныб, джашчыкыны къоркъууу бираз чачылды (Bayramukova, 1970: 28).

İvan İvanoviç awuzu bla cuwab қайтармағанлықға, аңға **tuwra** қараған көзлерінде bir туқум bir cılıwnu tanıb, қаşçıқнı қорқуwu biraz қақıldı.

İvan İvanoviç cevap vermemesine rağmen, ona **doğru** bakan gözlerinde değişik bir sıcaklığı fark ederek, çocuğun korkusu biraz dağıldı.

Кёксюл къарауз булутла, кюннге **туура** джанлары, от тюшген юйню чалдышыча кызара бир-бирин кыуа кюн батханнга алланыб барадыла (Appayev, 1958: 254).

Köksül қарawuz bulutla, күññе **tuwra** canлары, ot түшген үynü çaldışıça қызара, bir-birin қуwa күn batһаñña allanıb baradıла.

Gri bulutların, güneşe **karşı(bakan)** yanları, ateş düşmüş evin çitleri gibi kızararak, birbirlerini iterek güneşi batımına (doğru) hevesle gidiyorlar.

1.2.1.4. Uzaklaşma-Ayrılma Hâlinden Sonra Gelenler

1.2.1.4.1. “Başla”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “başha” edatı, Türkiye Türkçesindeki “başka”, “değişik”, “ayrı”, “bir diğeri”, “dışında” ve “farklı” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 99). Bu edatın teşekkülü “baş” (kafa, tepe nokta, önce, ilk) sözcüğüne “ha” (yönelme hâli) ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir (Hacilayev, 1962: 94, 95).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “başha” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra sınırlandırma ve başkalık, farklılık, çeşitlilik belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sınırlandırma işlevi

Токъалны ёлтюргенден башха къайгъы къалмаса, ол алай къыйын иш тюлдю (Kubanov, 1963: 35).

Tokalı öltürgenden **başha** kaygı kalmasa, ol alay kıym iş töldü.

Tokal'ı öldürmekten **başka** kaygı kalmazsa, o öyle zahmetli bir iş değil.

Энди келин келтирирге кеслерин хазырлагъандан **башха** зат къалмагъанды (Hubiyev, 1971: 228).

Endi kelin keltirirge keslerin hazırlağandan **başha** zat kalmagandı.

Artık gelin alıp getirmeye kendilerini hazırlamaktan **başka** bir şey kalmamış.

Алкъын юйде Такушну бир кесинден **башха** адам кёрюнмейди (Şahmurzayev, 1965: 63).

Alkın üyde Takuşnu bir kesinden **başha** adam görünmeydi.

Henüz evde Takuş'un kendisinden **başka** biri görünmüyor.

Не зат айтыргъа суюе эсенг да айт, тышындан **башха** адам джокъду (Şahmurzayev, 1965: 82).

Ne zat aytırğa süye esen da ayt, tışından **başha** adam çokdu.

Ne söylemek istiyorsan da söyle, dışarıdan **başka** (yabancı) bir adam yok.

Аланы андан **башха** киши этмейди (Şahmurzayev, 1965: 112, 113).

Alanı andan **başha** kişi etmeydi.

Onları ondan **başka** kimse yapmıyor.

2. Başkalık, farklılık, çeşitlilik belirtme işlevi

Менден **башха** адамны ийигиз тилейме (Hubiyev, 1971: 61).

Menden **başha** adamnı iyigiz tileyme.

Benden **başka** bir adamı gönderin.

Кийгени да айырылыб кьалгъанладан **башха** эди (Hubiyev, 1971: 77).

Kiygeni da ayırılıb qalğanlardan **başha** edi.

Giydiği de fark edilecek şekilde diğerlerinden **başka** idi.

Энди боллукъ выставкагъа мен андан **башха** тюрю хазырланьргъа муратлыма (Bayramukova, 1970: 9).

Endi bolluk vıstavkağa men andan **başha** türlü hazırlanırğa muratlıma.

Şimdi(bir sonraki) yapılacak sergiye ben ondan **farklı** şekilde hazırlanmaya niyetliyim

Бизни аладан **башха** джашагъаныбыз таб тюлмюдю? (Hubiyev, 1971: 230).

Bizni aladan **başha** çaşğanıbiz tab tülмүdü?

Bizim onlardan **farklı** bir hayatımızın (olması) iyi değil midir?

1.2.1.4.2. “Özge”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “özge” edatı, Türkiye Türkçesindeki “başka” ve “diğer” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 290). Yapısı bakımından “öz” (kendi, benlik, özlük) sözcüğüne “+ge” (yönelme hâli) ekinin gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Hacilayev, 1962: 95, 96).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “özge” edatı ayrılma hâinden sonra sınırlandırma işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sınırlandırma işlevi

Сенден **ѳзге** къыз джокъду (Bayramukova, 1964: 84).

Senden **özge** kız coğdu.

Senden **başka** kız yoktur.

Менден **ѳзге** адам сизни башха этмей, кьолугъузну-аягъыгъызны байлатыб, тюрмеде чиритдирир эди (Kubanov, 1963: 24).

Menden **özge** adam sizni başha etmey, koluguznu-ayağığınızı baylatıp, türmede çiritdirir edi.

Benden **başka** bir adam (olsaydı) sizi hiç şüphesiz, elinizi-ayağınızı bağlatıp, hapiste çürüttürürdü.

Менден **ëzge** адам аны, къарт бабасны, джуртуна да бармаз эди (Appayev, 1958: 40).

Menden **özge** adam anı, kıart babasını, curtuna da barmaz edi.

Benden **başka** bir adam onun, yaşı papazın, memleketine de gitmezdi.

Къызчыкъны ол къартдан **ëzge** кишиси болмаз эди (Bayramukova, 1990: 107).

Kızçıknı ol kıartdan **özge** kişisi bolmaz edi.

Kızcağızın o ihtiyardan **başka** kimsesi yoktu.

Бюгече мен сизге тюз сөлешгенден **ëzge** мурат бла келмегенме (Kubanov, 1963: 172).

Bügeçe men sizge tüz söleşgenden **özge** murat bla kelmegenme.

Bu gece ben size dürüstçe konuşmaktan **başka** bir niyetle gelmedim.

1.2.1.4.3. “Alğa”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “alğa” edatı, Türkiye Türkçesindeki “önce” edatını karşılamaktadır. Yapısı bakımından “al” (ön) sözcüğüne “+ğa” (yönelme hâli) ekinin gelmesiyle teşekkül etmiş bir edattır (Hacilayev, 1962: 106). Ercan Alkaya “alğa” edatının Kuzey Grubu Türk lehçeleri arasında sadece Karaçay-Malkar Türkçesinde görüldüğünü söylemektedir (Alkaya, 2002: 60).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “alğa” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra sıra ve zaman önceliği belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sıra ve zaman önceliği belirtme işlevi

Сенден **алгъа** мен кѣргенме (Şahmurzayev, 1965: 98).

Senden **alğa** men körgenme.

Senden **önce** ben gördüm.

Алай а бири биринден **алгъа** башларгъа амал табмайдыла (Bayramukova, 1964: 92).

Alay a biri birinden **alğa** başlarga amal tabmaydıla.

Fakat birbirinden **önce** başlamaya çare bulamıyorlar.

Бийнөгер къалгъанладан **алгъа** ышара айтды (Appayev, 1958: 139).

Biynöger qalğanlardan **algâ** ışara aytđı.

Biynöger diğەرlerinden **önce** gülümseyerek söyledi.

Бала, нек ёбкелегенинги бир айт, сенден **алгъа** ёлейим (Hubiyev, 1969: 21).

Bala, nek öbkelegeniñi bir ayt, senden **algâ** öleyim.

Çocuk, neden küstüğünü bir söyle, senden **önce** öleyim(ölümü gör).

1.2.1.4.4. “Alda”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “alda” edatı, Türkiye Türkçesinde “önce” edatını karşılamaktadır. Bu edat “al” (ön) sözcüğüne “+da” (bulunma hâli) ekinin gelmesiyle teşekkül etmiş bir edattır (Alkaya, 2002: 49).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “alda” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra sıra, zaman önceliği belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sıra, zaman önceliği belirtme işlevi

Мындан **алда** Пашинкада джармалыкъгъа бир арба агъач элтиб, Къасым ачхачыкъ тюшюрюб келген эди (Bayramukova, 1970: 13).

Mından **alda** Paşinkada carmalıkğa bir arba ağaç eltib, Qasım açhaçık tüşürüb kelgen edi.

Bundan **önce** Paşinka’da(Batalpaşinski) pazara bir araba kereste götürüp, Kasım (bir miktar) para kazanıp gelmişti.

Мындан **алда** эки-юч нёгери бла барыб генералны джаны саулай алыб келди (Hubiyev, 1990: 363).

Mından **alda** eki-üç nögeri bla barıb generalnı canı sawlay alıb keldi.

Bundan **önce** iki, üç arkadaşы ile gidip generali sağ bir şekilde alıp geldi.

Ийнан, мындан **алда** шахарны джашлары джарагъан эки къызыбызны къоратыб кетдиле (Hubiyev, 1969: 219).

İynan, mından **alda** şaharnı çaşları, carağan eki kızıbıznı қoratıb ketdile.

İnan ki, bundan **önce** şehrin delikanlıları, alımlı, çok güzel iki kızımızı mahvedip gittiler.

Мындан **алда** келгенинде аны эсине тюшюрюб сени соргъан эди (Appayev, 2005: 308).

Mından **alda** kelgeninde anı esine түшүрүб seni sorған edi.

Bundan **önce** geldiğinde onu aklına getirip seni sormuştu.

1.2.1.4.5. “Sora”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sora” edatı, Türkiye Türkçesindeki “sonra” ve “başka” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 318). Hacilayev bu edatın “soñ” (son) sözcüğüne eski bir ek olan “+ra” (yön gösterme) ekinin gelmesi suretiyle teşekkül ettiğini belirtmektedir (Hacilayev, 1962: 99). Ercan Alkaya, Karaçay-Malkar Türkçesinde “soñra” şeklinde kullanımı mevcut olsa da sıklıkla tercih edilen biçimi “sora” biçimi olduğunu söylemektedir (Alkaya, 2002: 503).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sora” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlimden sonra sıralama ve zaman işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Sıralama

Ата джуртума джууукълашхандан **copa** былай болуб къалгъаныма бек къыйналама (Appayev, 2005: 86).

Ata curtuma cuwuqlaşhandan **sora** bilay bolub qalğanıma bek kıynalama.

Vatanıma yaklaştıktan **sonra** böyle (müşköl) duruma düşmemden dolayı çok üzülüyorum.

Алай а Фатима, орунда ала кийизни алыб чыгыб, къагъыб джайгъандан **copa** топракъ юй тюбюн сибирди (Bayramukova, 1970: 41).

Alay a Fatima, orunda ala kiyizni alıb çıgıb, qağıb cayğandan **sora** toprak üy tübün sibirdi.

Ancak Fatima, karyoladaki alacalı keçeyi alıp çıkıp, silkeleyip serdikten **sonra** kerpiçten yapılmış evin altını süpürdü.

Андан **copa** Такуш ишни неден чыкыгъанын ангылады (Şahmurzayev, 1965: 50).

Andan **sora** Takuş işni neden çıkğanın aññıladı.

Ondan **sonra** Takuş işin nasıl meydana geldiğini anladı.

Тепсиле джыйылгъандан **copa** мамматла эшик аллында агъачланы юслерине олтуруб, тютюн бура, хапаргъа кёчдюле (Bayramukova, 1970: 45).

Tepsile cıyılгандан **sora** mammatla eşik allında ağaçları üslerine oturub, tütün bura, hapargâ köçdüle.

Sofralar toplandıktan **sonra** imece mensupları kapı önünde (serilmiş olan) ağaçların üstlerine oturub, tütün sararak, havadislerden bahsetmeye başladılar.

2. Zaman

Халкъ иги кесек сүйелгенден **copa**, биягъы афенди башын кёлтюрюб, Фатиха! деб кычырды (Kubanov, 1963: 334).

Halk iyi kesek süyелгенден **sonra**, biyağı afendi başın költürüb, Fatiha! deb kıçırdı.

Halk uzun bir süre dikilip bekledikten **sonra**, malum imam başını kaldırıp Fatiha! diye bağırdı.

Арадан юч сагъат озгъандан **copa** Петрович бла Къанаматны отрядлары тюбешиб, къарнашлага къучакълашдыла (Kubanov, 1963: 341).

Aradan üç saat ozgandan **sora** Petroviç bla Kānamatnı otryadları tübeşib, karnaşlaşa kuçaklaşdıla.

Aradan üç saat geçtikten **sonra** Petroviç ile Kanamat'ın ekipleri karşılaşıp, kardeşçe kucaklaştılar.

Бюгюн кюнортадан **copa** былайда къалыб таблицаны азбар этгинчи юйюгюзге кетерик тюлсюз (Hubiyev, 1969: 235).

Bugün künortadan **sora** bılayda qalıb tablitsanı azbar etginçi üyügüzge keterik tulsüz.

Bugün öğleden **sonra** burada kalıp tabloyu ezberleyene kadar evinize gitmeyeceksiniz.

Ол кюнден **copa** Алауган анга кеси бла тенг ашатыб тургъанды (Bayramukova, 1970: 58).

Ol künden **sora** Alavgan añña kesi bla teñ aşatıb turgandı.

O günden **sonra** Alavgan ona kendisi ile aynı miktarda yemek yedirmiş.

Ингирде юйюне келгенден **сора** оноуун анда этерме деб ташайды (Şahmurzayev, 1965: 57).

İññirde üyüne kelgenden **sora** onowun anda eterme deb taşaydı.

Akşam eve geldikten **sonra** kararı orada veririm diyerek gözden kayboldu.

1.2.1.4.6. “Arı”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “arı” edatı, Türkiye Türkçesindeki “artık”, “sonra”, “bundan böyle”, “oraya”, “tarafa”, “-den sonra”, “-den fazla”, “-den öteye” ve “-den başka” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 77; Alkaya, 2002: 68). Hacılayev bu edatın “ol” zamirine “+rI, rU” (yön gösterme) ekinin gelmesiyle teşekkül ettiğini ve cümle içindeki kullanımına göre zarf ya da edat göreviyle kullanıldığını söylemektedir (Hacılayev, 1962: 102). Suzan Duran ise sözcüğün tarihi devirlerde kullanımına rastlanmadığını “öte”, “öte taraf” ve “ileri” anlamlarında kullanılan bir mekân zarfı olduğunu ve “maru>naru>narı>arı” şeklinde muhtelif ses değişikliklerine uğrayarak “arı” suretini aldığını söylemektedir (Duran, 1956: 34, 35).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “arı” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra sınırlandırma ve zaman bildirme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Zaman bildirme işlevi

Мындан **ары** мени быллай бир кыйынама да, олтур да хапарынгы айтчы (Kubanov 1968: 9).

Mından **arı** meni bıllay bir kıynama da, oltur da haparıñı aytçı.

Bundan **böyle** meni bu kadar uğraştırma da, otur da başından geçenleri anlat.

Ма бюгюнден **ары** сен бу сабийни тыйсанг, сеннге джол болсун, сау бол десем, анам харамымды! (Bayramukova, 1964: 26).

Ma bugününden **arı** sen bu sabiyni tıysañ, seññe col bolsun, saw bol desem, anam haramdı!

İşte bugünden **sonra** sen bu çocuğa engel olursan, yolun açık olsun, teşekkür edersem, anamın (sütü bana) haram olsun!

Андан **ары** не джазарына сагъыш этди (Hubiyev, 1990: 40).

Andan **arı** ne cazarına sağış etdi.

Bundan **sonra** ne yazacağını düşündü.

Андан **ары** ол ёлгенни этген ишлерин санаб тебрейдиле (Appayev, 1958: 9).

Andan **arı** ol ölgenni etgen işlerin sanab tebreydile.

Bu saatten **sonra** o merhumun yapmış olduğu işleri saymaya başlıyorlar.

Мындан **ары** не этерге керек болганын ызыгъыздан джазыб билдирибиз (Hubiyev, 1990: 29).

Mından **arı** ne eterge kerek bolğanın ızığızdan cazıb bildirirbiz.

Bundan **sonra** ne yapılması gerektiğini (siz gittikten sonra) arkanızdan yazıp bildiririz.

2. Sınırlama işlevi

Балдашланы биягъы сарайларыны тешигинден **ары** къарадым (Bayramukova, 1964: 18).

Baldaşları biyağı saraylarını teşiginden **arı** qaradım.

Baldaşlar'ın mâlum konaklarının deliğinden **oraya** baktım.

Темуркъаны арбазындан **ары** озгъанлай, Ахмат, Батал, Токъал, Къасым, Бийнёгер беши да Къанаматны суйген нёгерлери аллына чыкъдыла (Appayev, 1958: 31).

Temurkanı arbazından **arı** ozğanlay, Ahmat, Batal, Toğal, Qasım, Biynöger beşisi da Qanamatnı süygen nögerleri allına çıqdıla.

Temurka'nın bahçesinden **öteye** geçince, Ahmet, Batal, Tokal, Kasım, Biynöger, beşi de Kanamat'ın sevdiği arkadaşları, (onun) önüne çıktılar.

Фашистлени да сюрюб Днепр суудан **ары** ётдюргендиле (Kubanov, 1968: 19).

Faşistleni da sürüb Dnepr suwdan **arı** ötdürgendile.

Faşistleri de kovalayarak Dnepr Nehri'nden **öteye** geçirmişler.

Бадиматны, юсюнден **ары** атыб, къамасына узалгъанын эскерди (Appayev, 1958: 35).

Badimatnı, üsünden **arı** atıb, kamasına uzalğanın eskerdi.

Badimat'ı, üstünden **öteye** atıp, kamasına uzandığını fark etti.

Аны аллын тыйыб, алайдан **ары** иймей турадыла (Hubiyev, 1990: 83).

Anı allın tıyıb, alaydan **arı** iymey turadıla.

Onun önünü kesip, oradan **ileri** göndermiyorlar.

1.2.1.4.7. “Beri”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “beri” edatı, Türkiye Türkçesindeki “beri”, “bu taraf”, “bu yana” ve “buraya” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 105; Hacilayev, 1962: 104). Hacilayev “bu” zamirine “+ra” (yön gösterme) ekinin gelmesiyle teşekkül ettiğini belirtmektedir (Hacilayev, 1962: 104). Ayrıca, Kâmil Tiken bu edatın aslının “berü” şeklinde olduğunu, “beri” şeklinin ise ilerleyici ünlü benzeşmesi neticesinde “beri” şeklini aldığını hatta bu edatın “birü” ve “biri” şekillerinin de bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre bu edat “ber-” (vermek) fiilinin “-i/-ü” (zarf fiil) eki alması suretiyle teşekkül etmiştir (Tiken, 2020: 25). Hacıeminoğlu ise hem bir çekim edatı hem de bir mekân zarfı olduğunu belirterek bu edatın “ber-ü” ya da “be-rü” şeklinde teşekkül etmiş olabileceğini ileri sürmektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 14).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “beri” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra zaman belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Zaman belirtme işlevi

Ашхамдан **бери** болгъан затны, акъылына келтириб къарады (Appayev, 1958: 52).

Aşhamdan **beri** bolğan zatnı, aqlına keltirib qaradı.

Akşamdan **beri** olan bir vakayı, aqlına getirip değerlendirdi.

Беш-алты джылдан **бери**, мени тайыша башлагъаннга санаб тура эдиле (Appayev, 2005: 6).

Beş-altı cıldan **beri**, meni tayışa başlağañña sanab tura edile.

Beş-altı yıldan **beri**, benim bunamaya başlamış olduğumu sanıyorlardı.

Кесин кёбдюрюб келгенди, андан **бери** да алайлай турады (Bayramukova, 1970: 22).

Kesin köbdürüb kelgendi, andan **beri** da alaylay turadı.

Küskünlükten dolayı suratını asarak gelmişti, ondan **beri** de aynen o şekilde devam ediyor.

Алай болгъаны ючюн ала андан **бери** чыкъмагъандыла (Şahmurzayev, 1965: 88,89).

Alay bolğanı üçün ala andan **beri** çıkmagandıla.

Öyle olduğu için onlar ondan(zamandan) **beri** çıkmamışlar.

Эки кюнден **beri** артыксыз да бюгюн эртденбладан **beri**, саггыш этиб табханы ол болду (Appayev, 1958: 67).

Eki künden **beri** artıksız da bugün ertdenbladan **beri** sağış etib tabhını ol boldu.

İki günden **beri** özellikle de bugün sabahtan **beri** düşünerek bulduğu bu oldu.

1.2.1.4.8. “Artık”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “artık” edatı, Türkiye Türkçesindeki “fazla” edatını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 79). Necmettin Hacıeminoğlu bu edatın “art-” fiilinden “art-u-k” şeklinde teşekkül ettiğini belirtmektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 7).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “artık” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinde ölçü, miktar ve belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Ölçü, miktar belirtme işlevi

Мустафаны къол аязына къалгъанладан **артыкъ** бир-эки сом тышюреди (Appayev, 1958: 186).

Mustafanı kol ayazına kalğanlardan **artık** bir-eki som tüşüredi.

Mustafa avcuna diğerlerinden **fazla** birkaç ruble düşürüyor.

Бу джол эллиден **артыкъ** адам бар эди (Appayev, 2005: 40).

Bu col elliden **artık** adam bar edi.

Bu sefer elliden **fazla** adam vardı.

Бир заманда да ауузундан **артыкъ** сёзю чыкъмаучу Дауут (Kubanov, 1963: 26).

Bir zamanda da awuzundan **artık** sözü çıkmawçu Dawut.

Hiçbir zaman ağzından **fazla**(gereksiz) söz çıkmayan Davut.

Сени кибик джыйырмадан **артыкъ** кыз бирге окъурукъдула (Hubiyev, 1969: 94).

Seni kibik cıyırmadan **artık** kız birge okuruğdula.

Senin gibi yirmiden **fazla** kız beraber okuyacak.

Сауутлу атлы аскер жюзден **артыкъ** Чегемли джарлыланы тутду (Şahmurzayev, 1965: 133).

Sawutlu atlı asker cüzden **artıq** Çegemli carlıları tutdu.

Silahlı süvari birliği yüzden **fazla** Çegemli garibanları tutukladı.

2. Zaman belirtme işlevi

Андан бери отуз джылдан **артыкъ** заман озса да, тюрленмегенча тура эди (Appayev, 2005: 69).

Andan beri otuz cıldan **artıq** zaman ozsa da, türlenmegença tura edi.

O zamandan beri otuz yıldan **fazla** zaman geçse de, değişmemiş gibi duruyordu.

Атамы барын-джогъун да билмей тургъанлы айдан **артыкъ** болады (Kubanov, 1963: 42).

Atamı barın-coğun da bilmey turğanlı aydan **artık** boladı.

Babamın varlığını-yokluğunu da bilmeyeli (bir) aydan **fazla** oluyor.

Мында ишлегенли ма эки джылдан **артыкъ** болду (Hubiyev, 1969: 227).

Mında işlegenli ma eki cıldan **artık** boldu.

Burada çalışalı işte iki yıldan **fazla** oldu.

Бир айдан **артыкъ** джатыб Даулет аякъ юсюне болду (Şahmurzayev, 1965: 17).

Bir aydan **artık** catıb Dawlet ayak üsüne boldu.

Bir aydan **fazla** yatınca Davlet ayağa kalktı.

Сағъатдан **артыкъ** туруб чыкъды Аслан (Appayev, 2005: 276).

Sağatdan **artık** turub çıkdı Aslan.

(Bir) saatten **fazla** durup çıktı Aslan.

1.2.1.4.9. “Aslam”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “aslam” edatı, Türkiye Türkçesindeki “fazla” ve “çok” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 81). Bu edat “as” (fayda) sözcüğüne, “+la-” isimden fiil yapım eki ile fiilden isim yapan “-m+” ekinin gelmesiyle teşekkül etmiştir (Tenişev, 1988’den akt. Alkaya: 2002: 90, 91).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “aslam” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra ölçü, miktar belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Ölçü, miktar belirtme işlevi

Адамла джыйырма кычырымдан **аслам** джерни төгerek айланыб бири-бирине алай джюрюйдюле (Bayramukova, 1970: 118).

Adamla cıyırma kıçırımдан **aslam** cerni tögerek aylanıb biri-birine alay cürüydüle.

İnsanlar yirmi kilometreden **fazla** bir mesafeyi dolanarak birbirlerine ancak gidip gelebiliyorlar.

Экисини арасы элли километрден **аслам** джол (Appayev, 2005: 286).

Ekisini arası elli kilometrden **aslam** col.

İkisinin arası elli kilometreden **fazla** yol.

Илму китаблада 20-дан **аслам** статья чыгъаргъанды (Semenov, 2015: 7).

İlmu kitablada 20-dan **aslam** statya çığargandı.

İlmi kitaplarda 20'den **fazla** makale çıkarmış.

Тауну башыны, эки-юч гектардан **аслам** болур дерча бир джери, энгишге чёгюб тура эди (Appayev, 2005: 274).

Tawnu başını, eki-üç gektardan **aslam** bolur derça bir ceri, eñişge çögüb tura edi.

Dağın başının, yaklaşık iki-üç hektardan **fazla** bir kısmı, aşağıya çökmüş bir şekilde duruyordu.

Юч мингден **аслам** самолет барды (Hubiyev, 1990: 389).

Üç miñden **aslam** samolet bardı.

Üç binden **fazla** uçak var.

1.2.1.4.10. “Kem”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “kem” edatı, Türkiye Türkçesinde “az”, “eksik”, “noksan”, “ayrı” ve “aşağı” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 208; Devellioğlu, 1990: 605). Bu edatın teşekkülü üzerine Ercan Alkaya, Farsça “kem” (az, aşağı, eksik) sözcüğünden Türkçeye aynı şekilde geçmiş olduğunu söylemektedir (Alkaya, 2002: 395).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kem” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra ölçü, miktar belirtme ve karşılaştırma işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Ölçü, miktar belirtme işlevi

Керти поэтлени дараджаларындан **кем** боллукъ тюлдю (Semenov, 2015: 346).

Kerti poetleni daracalarından **kem** bolluk tüldü.

Meşhur şairlerin seviyelerinden **az**(aşağı) olmayacak.

Аны китаблары джюзден **кем** болмазла (Baskakov, 1966: 243).

Anı kitabları cüzden **kem** bolmazla.

Onun kitapları yüzden **az** değildir.

Джюзден **кем** (Baskakov vd. 1966: 134).

Cüzden **kem**.

Yüzden **az**.

2. Karşılaştırma işlevi

Мен Соколовну джангыз кьарнашым Хасандан **кем** кьрмейме (Hubiyev, 1990: 232).

Men Sokolovnu caññız ƙarnaşım Hasandan **kem** körmeyme.

Ben Sokolov'u tek kardeşim Hasan'dan **ayrı** görmüyorum.

Акылы да андан **кем** болмаса (Hubiyev, 1990: 385).

Akılı da andan **kem** bolmasa.

Aklı da ondan **az** olmasa.

Излесем, Байдыматны табаргъа да болур эдим... Алай а Нина андан **кем** тюлдю (Hubiyev, 1990: 386).

İzlesem, Baydımattı tabarğa da bolur edim... Alay a Nina andan **kem** tüldü.

Arasam, Baydımattı bulabilirdim... Ama Nina ondan **aşağı** değil.

Бийнөгерни тенглери Аминатны бир-биринден **кем** суюе болмазла (Kubanov, 1963: 77).

Biynögerni teñleri Aminatnı bir-birinden **kem** süye bolmazla.

Biynöger'in arkadaşları Aminat'ı birbirlerinden **az** sevmiyorlardır.

Эй! Мен тенглеримден **кем** адам тюлме (Semenov, 2015: 214)

Ey! Men teñlerimden **kem** adam tülme.

Ey! Ben yaşlılarımdan **aşağı** adam değilim.

1.2.1.4.11. “Öññe”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “öññe” edatı, Türkiye Türkçesindeki “başka”, “diğer” “çeşitli” ve “türlü” edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 288). Bu edat “ön” (ön, baş) sözcüğüne “+ñe” (yönelme hâli) ekinin gelmesiyle teşekkül etmiştir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “öññe” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra sınırlandırma işleviyle kullanılmaktadır.

1. Sınırlandırma işlevi

Къарыуу мындан **ёññe** затха джеталмагъанды (Kubanov, 1968: 67).

Қарыуу мындан **öññe** zatğa cetalmağandı.

Gücü bundan **başka** bir şeye yetememiş.

Сарыуекни аузундан, **ёññe** зат келмейди къолдан (Kubanov, 1983: 61).

Sarıwekni awuzundan, **öññe** zat kelmeydi қолдан.

Ejderhanın ağzından, **başka** da hiçbir şey gelmiyor elinden.

1.2.1.4.12. “Türlü”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “türlü” edatı, Türkiye Türkçesindeki “değişik”, “çeşitli”, “farklı” ve “türlü” edatlarını karşılamaktadır. Bu edat “tür” (cins, çeşit, kategori) sözcüğüne, isimden isim yapan “+lü” ekinin gelmesiyle teşekkül etmiştir.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “türlü” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra başkalık belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Başkalık belirtme işlevi

Ма Василь да меннге кёб **тюрлю** зат айтды (Bayramukova, 1970: 93).

Ma Vasil da meññe köb **türlü** zat aytdı.

İşte Vasil’de bana çok **farklı** şey(ler) söyledi.

Къайры эсе да бир джангы сейир дунигъа, **тюрлю** джашаугъа чыгъыб къалама дегенча болуб, джюрегим учунду (Hubiyev, 1971: 80).

Қайры есе да бир қаһи сейир дүниәгә, **түрлү** саһауға ығыб қалама дегенча болуб, күрегим учунду.

Ким билir nereye, бир yeni темаға дүниәгә, **фарқлы** бир һаята баһлауыверекмишим гили олуп, үреғим һеуеанла долду.

Шеригһат тергеуде, телиле жети **түрлю** боладыла (Şahmurzayev, 1965: 61).

Şerigat tergewde, telile ceti **türli** boladıla.

Şeriat hesabında, deliler yedi **çeşit** oluyorlar.

Аһи кезлерине эһтда **түрлю** кьараб, этеклерин келтюре, юйден чыгыб кетди (Bayramukova, 1970: 219).

Anı közlerine entda **türli** qarab, eteklerin költüre, üyden ығыb ketdi.

Onun gözlerine yine **farqlı** bakıp, cilvelenerek, evden ыкып gitti

1.2.2. İşlevlerine Göre Son Çekim Edatları

1.2.2.1. Aitlik İfade Edenler

1.2.2.1.1. “Üsünden”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “üsünden” edatı, ilgi hâlinde sonra aitlik işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. İlgi hâlinde sonra gelenler).

Чомур, не эсе да башха затны **юсюнден** джыйылған болурла (Hubiyev, 1971: 22).

Çomur, ne ese da başha zatnı **üsünden** sıyılған bolurla.

Çomur, ne ise de başka bir şey **hakkında** toplanmışlardır.

Башха сөзюгюз бар эсе аһи **юсюнден** сөлешигиз деб сөзню кесди (Şahmurzayev, 1965: 30).

Başha sözügüz bar ese anı **üsünden** söyleşigiz deb söznü kesdi.

Başka (bir) diyeceğiniz var ise onun **hakkında** konuşun diye konuşmayı böldü.

Аһи **юсюнден** хазна адам да кюрешмегенди (Dalhat, 1993: 22).

Anı **üsünden** hazna adam da küreşmegendi.

Onun **hakkında** fazla kişi de uğraşmamış.

Къайгырады хар бирини **юсюнден** (Otarov, 1969: 12).

Қауғырады хар бирини **үсүнден**.

Endişe ediyor her biri **hakkında**.

Аны кьой да Фатимагъа оноу этерге керекди, аны **юсюнден** сѐлешейик деди (Bayramukova, 1970: 22).

Anı koy da Fatimağa onow eterge kerekdi, anı **üsünden** söyleşeyik dedi.

Onu bırak da Fatima ile ilgili bir karar vermek gerekiyor, onun **hakkında** konuşalım dedi.

1.2.2.2. Başkalık İfade Edenler

1.2.2.2.1. “Başha”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “başha” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra başkalık durumunu belirtme işleviyle kullanılan son çekim edatıdır (Bkz. Uzaklaşma – ayrılma hâlinden sonra gelenler).

Быладан **башха** ашар джер табаллыкълары кьадар (Kubanov, 1963: 12).

Bıladan **başha** aşar cer taballıkları қадар.

Bunlardan **başka** yiyecek yer bulabilecekleri kadar.

Энди боллукъ выставкагъа мен андан **башха** тюрлю хазырланыргъа муратлыма (Bayramukova, 1970: 9).

Endi bolluk vıstavkağa men andan **başha** türlü hazırlanırğa muratlıma.

Şimdi(bir sonraki) yapılacak sergiye ben ondan **farklı** şekilde hazırlanmaya niyetliyim.

Аны аскерден, **башха** школладан, таб Москвадан письмола алгъанын бары да биледиле (Hubiyev, 1990: 9).

Anı askerden, **başha** şkolladan, tab Moskvadan pismola alğanın barı da biledile.

Onun askerden, **başka** okullardan, hatta Moskova’dan mektup aldığını hepsi de biliyor.

Ичинде туууб джашагъанла мындан чыгъыб **башха** джерге барсала, къайры эсе да бир узакъ джерге кетдик, энди ызыбывгъа ёзенибизге тюшге эдик деб, джюреклери кьоркьуулу болгъанлай турады (Appayev, 1958: 10).

İçinde tuwub çaşaғанла мından ығып **başha** cerge barsala, қайры ese da bir uzak cerge ketdik, endi ızыызға özenibizge түшge edik deb, cürekleri қорқуwlu болғанlay turadı.

Buranın yerlileri, buradan ықып **başka** yere gitseler, nereye ise de çok uzak bir yere gittik. Şimdi yeniden ovamıza inecektik diye yürekleri ürperiyordu.

1.2.2.2.2. “Türlü”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “türlü” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra çeşitlilik, başkalık ifade eden bir son çekim edatıdır (Bkz. Uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra gelenler).

Ma Василь да меннге көб **тюрлю** зат айтды (Bayramukova, 1970: 93).

Ma Vasil da meññe köb **türlü** zat aytdı.

İşte Vasil’de bana çok **farklı** bir şey söyledi.

Қыайры эсе да бир джангы сейир дунигъа, **тюрлю** джашаугъа чыгъыб къалама дегенча болуб, джюрегим учунду (Hubiyev, 1971: 80).

Қайры ese da bir cañı seyir duniyağa, **türlü** çaşawğa ығып қалама дегенча болуб, cüregim uçundu.

Herhangi bir yerde yeni bir sürpriz, dünyaya **farklı** bir hayata geçiveriyormuşçasına, yüreğim heyecanla doldu.

Шеригъат тергеуде, телиле жети **тюрлю** боладыла (Şahmurzayev, 1965: 61).

Şerigat tergewde, telile ceti **türlü** boladıla.

Şeriat hesabında, deliler yedi **çeşit** oluyorlar.

Аны кёзлерине энтда **тюрлю** қараб, этеклерин кёлтюре, юйден чыгъыб кетди (Bayramukova, 1970: 219).

Anı közlerine entda **türlü** қараб, eteklerin költüre, üyden ығып ketdi.

Onun gözlerine şimdi **farklı** bakıp, cilvelenerek, evden ықып gitti.

1.2.2.2.3. “Özge”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “özge” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra başkalık, çeşitlilik işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra gelenler).

Атамы **ѐзге** ишими барды? (Hubiyev, 1971: 142).

Atamı **özge** işimi bardı?

Babamın **başka** işi mi var?

Бабайчыкъ, ол сеннге баргъан кюн, **ѐзге** зат этмей мен аны къарнын тартыб къоярма (Hubiyev, 1990: 95).

Babayçık, ol señne bargan kün, **özge** zat etmey men anı qarnın tartıb qoyarma.

Babayçık, o sana geldiği gün, **başka** bir şey yapmadan(şüphesiz) ben onun karnını deşiveririm.

Сенден **ѐзге** къыз джокъду. (Bayramukova, 1964: 83).

Duniyada senden **özge** kız coğdu.

Dünyada senden **başka** kız yok.

Ма бу юсюнге ѐрге сюйелиб тургъан эгечинг? **ѐзге** не эгечинг барды? (Hubiyev, 1971: 47).

Ma bu üsünne örge süyelib turğan egeçiñ? **Özge** ne egeçiñ bardı?

İşte bu ayakta dikilip duran kız kardeşin? **Başka** kız kardeşin var mı?

Менден **ѐзге** адам аны, къарт бабасны джуртуна да басмаз эди (Appayev, 1958: 40).

Menden **özge** adam anı, qart babasnı curtuna da basmaz edi.

Benden **başka** bir adam onun, ihtiyar papazın yurduna da (ayak) basmazdı.

1.2.2.3. Benzerlik İfade Edenler

1.2.2.3.1. “Kibik”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kibik” edatı yalın hâlden sonra benzerlik işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

Урчукъ **кибик** бурулалла (Kubanov, 1983: 7).

Urçuq **kibik** burulalla.

İğ **gibi** бүкүлүyorlar.

Мияла **кибик** джылтырай (Semenov, 2015: 26).

Miyala **kibik** cıltıray.

Cam **gibi** parlayarak.

Аякъланмагъан кызлары уа, бокъ чибинле **кибик** сары шинли, суююмсюз кёзлю аскерчилени бетлерине тюрслеп къарай эдиле (Dalhat, 1993: 28).

Ayaklanmağan kızları wa, boқ çibinle **kibik** sarı şinli, süyümsüz közlü askerçileni betlerine terslep қарай edile.

Yaşça küçük kızları ise, lağım sinekleri **gibi** sarışın, sevimsiz gözlü askerlerin yüzlerine ters ters bakıyorlardı.

Биз беш да тау эл, чырмауукъ ханс **кибик** бир бирге байламлыбыз (Şahmurzayev, 1965: 23).

Biz beş da taw el, çırmawuқ hans **kibik** bir birge baylamlıbız.

Biz beş dağ köyü, sarmaşık **gibi** birbirimize bağlıyız.

1.2.2.3.2. “Matallı”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “matallı” edatı yalın hâlden sonra benzerlik işleviyle kullanılan son çekim edatıdır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

Манга тутхан шкок **маталлы** затын ышаннга тарта, багъыр тазны къакыгъанча, кычырды (Appayev, 1958: 330).

Mañña tutħan şkok **matallı** zatın ısañña tarta, bağır taznı қақғанча қıçırdı.

Bana tutulan tüfek **gibi** bir şeyi nişan alarak , tetiğe bastığında, bakır leğene (tokmakla) vururcasına bağırdı.

Бармагъын гулоч **маталлы** кынгыр этиб, эллиле таба къараб сорду (Appayev, 1958: 227).

Barmağın guloç **matallı** kınır etib, ellile taba karab sordu.

Parmağını baston **gibi** eğerek, köylülere doğru bakıp sordu.

Тоҳдаб, джанындан ол кяма **маталлы** бир мазаллы бычакъны чыгъарды (Kubanov, 1963: 223).

Tohdab, canından ol kama **matalı** bir mazallı bıçaqñı çıǵardı.

Durup, yan tarafından o kama **benzeri** kocaman bir bıçağı çıkardı.

Орналыб тургъан стол **маталлы** кенг затны ол джанында олтургъан джаш (Appayev, 2005: 4).

Ornalıb turǵan stol **matalı** keñ zatnı ol canında olturǵan caş.

Kurulu haldeki masa(ya) **benzeri** geniş bir şeyin öteki tarafında oturan delikanlı.

1.2.2.3.3. “Uşaş ~ Oşaş”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “uşaş ~ oşaş” edatı yönelme hâlinden sonra benzerlik işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yönelme hâlinden sonra gelenler).

Хирургну кьоллары бла пианистни кьоллары **ушаш** боладыла дейдиле (Bayramukova, 1964: 378).

Hirurgnu kolları bla pianistni kolları **uşaş** boladıla deydile.

Cerrahın elleri ile piyanistin elleri **benzer** oluyor diyorlar.

Ай! Сары болгъан айгъа **ушаш**. (Dalhat, 1983: 171).

Ay! Sarı bolǵan ayǵa **uşaş**.

Ey! Sarı olan aya **benzer**.

Кесине **ушаш** бирни да биргесине тагъыб, джолну ёрге айланды (Appayev, 1958: 174).

Kesine **uşaş** birni da birgesine taǵıb, colnu örge aylandı.

Kendisine **benzer** birini de yanına alıp, yolun yukarısına yöneldi.

Анасына **ушаш** кёзю джаннган кыз (Kubanov, 1963: 155).

Anasına **uşaş** közü caññan kız.

Annesine **benzer** gözü parlayan kız.

1.2.2.4. Karşıtlık İfade Edenler

1.2.2.4.1. “Karşçı”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “karşçı” edatı yönelme hâinden sonra karşıtlık belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yönelme hâinden sonra gelenler).

Бизге **къаршчы** атланнъан бир джанъыз атлам бюгечеден башлаб джууабсыз кълмазгъа керекди (Kubanov, 1963: 170).

Bizge **karşçı** atlaññan bir caññız atlam bügeçeden başlab cuwabsız қalmazğa kerekdi.

Bize **karşı** atılan tek bir adım bu geceden itibaren cevapsız kalmamalıdır.

Кючлерин бир джерге джыйышдырыб, **къаршчы** сюелалмай асламысы къырылдыла (Kubanov, 1963: 292).

Küçlerin bir cerge cıyışdırıb, **karşçı** süyelalmay aslamısı kırıldıla.

Güçlerini birleştirip, **karşı** koyamadan pek çoğu yok oldu.

Сюлемен апенди властха **къаршчы** иш бардыра эди да аны межгити аны ючюн джабылгъанды (Bayramukova, 1964: 356).

Sülemen apendi vlastğa **karşçı** iş bardıra edi da anı mejgiti anı üçün cabılğandı.

Süleyman Efendi, rejime **karşı** eylemler yapıyordu da onun mesciti onun için kapatılmış.

Бизге **къаршчы** болуб къайсы къралла кюрешедиле? (Hubiyev, 1990: 183).

Bizge **karşçı** bolub қaysı қralla күреşedile?

Bize **karşı** olup hangi devletler uğraşıyorlar?

Аланы биргелеринде бизге **къаршчы** уруш этиб айланнганын кѣзюлдюреук бла къараб кѣргенбиз деб ант этедиле (Kubanov, 1968: 15).

Alanı birgelerinde bizge **karşçı** uruş etib aylaññanın közüldürewük bla қараб көргенбиз деб ант etedile.

Onların safında bize **karşı** savaştığını dürbün ile bakıp gördük diye yemin ediyorlar.

1.2.2.5. Miktar İfade Edenler

1.2.2.5.1 “Deri ~ Deriçi ~ Deriçin”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “deri ~ deriçi ~ deriçin” edatı yönelme hâlinden sonra miktar, ölçü ve sınır bildirme işlevleriyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yönelme hâlinden sonra gelenler).

Ары **деричин** кьоркьуу болса уа, башыбызгъа бир мадар этербиз (Şahmurzayev, 1965: 157).

Arı **deriçin** korkuwa bolsa wa, başıbizğa bir madar eterbiz.

Oraya **kadar** korkusu olsa da, başımızın çaresine bakarız.

Бу заманга **деричи** алада туруб таяна келеме санларына тынгылаб, кьымылдар кьарыуу болмай тургъан адамны башын сагъыш басмай не этерикди! (Appayev, 1958: 334).

Bu zamañña **deriçi** alada turub tayana keleme, sanlarına tıñılab, kımıldar qarıuw bolmay turğan adamnı başın sağış basmay ne eterikdi!

Bu zamana **kadar** onlarda kalıp biraz istirahat edip geliyorum, vücudunu dinleyip, hareket edecek gücü olmayan adamın kafasını düşünce basmayıp ne yapacak!

Ары **дери** разы эсегиз, письмоларыгъызны ачмай тынгылагъыз (Hubiyev, 1990: 7).

Arı **deri** razı esegiz, pismolarıgıznı açmay tıññılağız.

Oraya **kadar** razı iseniz, mektuplarınızı açmadan dinleyin.

Игитда дейсе эртденден ингирге **дери** санларына тынгылаб, кьымылдар кьарыуу болмай тургъан адамны башын сагъыш басмай не этерикди! (Bayramukova, 1990: 6).

İgitda deyse ertdenden iññirge **deri**, sanlarına tıñılab, kımıldar qarıuw bolmay turğan adamnı başın sağış basmay ne eterikdi!

Tabiiki (doğru) söylüyorsun sabahtan akşama **kadar**, vücudunun sesini dinleyip, hareket edecek gücü olmayan adamın kafasını düşünce basmayacak da ne olacak!

Кёлектесича ингирге **дери** биргесине айланыб, ызындан фатарына да келиб кирдиде (Appayev, 2005: 10).

Kölekgesiča iññirge **deri** birgesine aylanıb, ızından fatarına da kelib kirdile. Gölgesi gibi akşama **kadar** yanında gezerek, peşi sıra evine de gelip, girdiler.

1.2.2.5.2. “Çaqlı”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “çaqlı” edatı yalın hâlden sonra miktar, ölçü belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

Джюз бла джарым **чакълы** юйдеги да келген джоллары бла ызларына барыб Эски-шахар бла, Конияны арасында тохтадыла (Appayev, 2005: 52).

Cüz bla carım **çaqlı** üydegi da kelgen colları bla ızlarına barıb Eski-şahar bla Koniyanı arasında tohtadıla.

Yüz elli **kadar** hane de geldikleri yoldan geri dönerek Eskişehir ile Konya arasında durdular.

Къошда тургъанлы бир онбеш джыл **чакълы** бола болур эди (Bayramukova, 1964: 53).

Қошда турғанлы бир онбеш cıl **çaqlı** bola bolur edi.

Çiftlikte durmaya başlayalı on beş yıl **kadar** oluyordur.

Эки сагъат **чакълы** бирден, арыб, къарыуусуз болуб, рюкзакын да джерге салыб, уллу ташны юсюне олтурду (Appayev, 2005: 63).

Eki saġat **çaqlı** birden, arıb ħarıuwsuz bolub rükzaġın da cerge salıb ullu taşnı üsüne olturdu.

İki saat **kadar** aniden yorulup güçsüz kalarak sırt çantasını da yere bırakıp büyük taşın üstüne oturdu.

Эки кюннъе джюз метр чакълы джерни несии да тындырыб, цемент этерча джарашдырдыкъ (Bayramukova, 1964: 328).

Eki küññe cüz metr çaklı cerni nesin da tındırıb, tsement eterça caraşdırdıķ.

İki güne yüz metre kadar yerin herhangi bir yerini de halledip, çimento döker gibi hazırladık.

Биз аны бла тогъуз-он кюн **чакълы** олтургъанбыз (Kubanov, 1963: 209).

Biz anı bla toguz-on kün **çaqlı** olturġanbız.

Biz onunla dokuz-on gün **kadar** oturduk.

1.2.2.5.3. “Teñli”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “teñli” edatı yalın hâl ve ilgi hâlinden sonra başlıca miktar olmakla birlikte karşılaştırma işleviyle de kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler ve ilgi hâlinden sonra gelenler).

Джаягы да бурунуну джартысы **тенгли** (Appayev, 1958: 174).

Cayağı da da burununu cartısı **teñli**.

Yanağı da burnunun yarısı **kadar**.

Солтан-Хамит, джол узакъ, къыйын, кийик да тууар экижашар **тенгли** барды (Şahmurzayev, 1965: 100).

Soltan-Hamit, col uzak, kıyın, kiyik da tuwar eki çaşar **teñli** bardı.

Sultan Hamit yol uzak, zor (ve) vahşi, sığır iki hayvan **kadar** var.

бичакъны сырты **тенгли** бир къалгъанды къара тамгъагъа тиерге деди (Şahmurzayev, 1965: 34).

Bıçağını sırtı **teñli** bir kalgandı kara tamğağa tiyerge dedi.

Bıçağın sırtı **kadar** bir (mesafe) kalmış siyah damgaya değmeye dedi.

1.2.2.5.4. “Kadar”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “kadar” edatı yalın hâlden sonra karşılaştırma ve denkleştirme işlevinin yanında miktar belirtirken de kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

Былай къарайма да бу **къадар** къойла бары да бирге ушайдыла (Şahmurzayev, 1965: 43).

Bılay қарайма да бу **қадар** қойла бары да бирге ұшайдыла.

Şöyle bakıyorum da bu **kadar** koyunların hepsi de birbirine benziyor.

Сен бек татлы сёзлени айтханынг къадар алай болгъанлыкыгъа андагылы бери сени сёлешгенинге тынгылаб сагъыш этеме (Appayev, 1958: 180).

Sen bek tatlı sözleni aythanıñ **қадар**, alay bolğanlıққа андағılı beri seni сөleşғениññе тıñılab сағıш етеме.

Sen çok tatlı sözleri söylediğin **kadar**, öyle olduğu için o zamandan beri senin konuştuğunu dinleyerek düşünüyorum.

Хар заманда къолумдан келген **къадар** тюзлук, тенглик, эркинлик ючюн кюреширге бу сени къабыр топрагъынг бла ант этеме (Şahmurzayev, 1965: 89).

Har zamanda қолумдан келген **қадар** түзлүк, теңлік, еркинлік үчүн күреширге бу сени қабır топрағıñ бла ант етеме.

Her zaman elimden geldiği **kadar** doğruluk, eşitlik, özgürlük için mücadele etmeye, şu senin mezar toprağınla yemin ediyorum.

Джерни тубю бла джюрюй болур, ансы бу **къадар** хапарны да къайдан биледи (Арпайев, 1958: 301).

Cerni түбү бла цүрүй болур, ансы бу **қадар** хапарны да қайдан биледи.

Yerin altından yürüyordur, yoksa bu **kadar** dedikoduyu nerden biliyor.

1.2.2.5.5. “Cuwuk”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “cuwuk” edatı yönelme hâinden sonra yaklaşıklık, sınırlama işlevlerinin yanında miktar ifade ederken de kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yönelme hâinden sonra gelenler).

Харифни джазыб тургъанлы ма отуз джылгъа **джудуукъ** болуб бара эсе а, ол алфавитде бош орун алады деб бир да эсине келмегенди (Bayramukova, 1970: 28).

Harifni cazıb turğanlı ma otuz cılğa **cuwuk** bolub bara ese da, ol alfavitde boş orun aladı deb bir da esine kelmegendi.

Harf yazılalı otuz yıla **yakın** oluyorsa da, o (harf) alfabede boş yer kaplıyor diye hiç aklına da gelmemiş.

Беш джюзге **джууукъ** юйню хазыр этгенди (Bayramukova, 1970: 78).

Beş cüzge **cuwuk** üynü hazır etgendi.

Beş yüze **yakın** evi hazır etmiş.

Джыйырмагъа **джууукъ** адам къош таба тюшнуб келе эдиле (Kubanov, 1963: 86).

Cıyıрмаğa **cuwuk** adam қоş таба түшүб кеде edile.

Yirmiye **yakın** adam çiftliğe doğru inerek geliyorlardı.

Джаралы болуб джюз он миннге **джууукъ** адамлары къорагъанды (Hubiyev, 1990: 144).

Caralı bolub cüz on miññe **cuwuq** adamları qorağandı.

Yaralanıp yüz on bine **yakin** adamları yok olmuş.

Былай къарагъан, джюзге **джууукъ** къагъыты барды дерча къалынлыгъы бла бир китабны алыб келди (Appayev, 2005: 136).

Bılay qarağan, cüzge **cuwuq** qağıtı bardı derça qalınlığı bla bir kitabnı alıp keldi.

Şöyle bakıldığında, yüze **yakin** sayfası vardır denilebilecek kalınlıkta bir kitabı alıp geldi.

1.2.2.6. Sebep İfade Edenler

1.2.2.6.1. “Amaltın”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “amaltın” edatı ilgi hâlinden sonra sebep işlevi başta olmak üzere vasıta ve amaç işlevleriyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. İlgi hâlinden sonra gelenler).

Сени **амалтын** тенглеримден, атамдан уялгъандан джерге кирлик бола эдим (Hubiyev, 1971: 6).

Seni **amaltın** teñlerimden, atamdan uyalğandan cerge kirlik bola edim.

Senin **yüzünden** arkadaşlarımdan, babamdan utandığımdan yerin dibine giriyordum.

Бетсиз, сени **амалтын** дерсни тохтатыб тургъанымы кѳремисе? (Hubiyev, 1969: 9).

Betsiz, seni **amaltın** dersni tohtatıp turğanımı köremise?

Yüzsüz, senin **yüzünden** dersi durdurduğumu(kestiğimi) görüyor musun?

Сени **амалтын** мен эшитмеген сѳз къалмагъанды (Hubiyev, 1969: 19).

Seni **amaltın** men eşitmegen söz qalmağandı.

Senin **yüzünden** benim işitmediğim söz kalmadı.

Ненча къыйынлыкъ кѳрдюнг аны **амалтын** (Kubanov, 1983: 22).

Nença kıynlık kördün anı **amaltın**.

Ne kadar (çok) zorluk gördün onun **yüzünden**.

Ол, аны **амалтын** ауруу табаргъа башлагъанды (Hubiyev, 1969: 169).

Ol, anı **amaltın** awruw tabarğa başlağandı.

O, onun **yüzünden** hastalanmaya başlamış.

1.2.2.6.2. “Deb”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “deb” edatı yalın hâlden sonra başlıca sebep işlevi olmak üzere amaç ve benzerlik işlevleriyle de kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

Бюгюн сизни былайгъа аны юсюнден сёлеширге **деб** джыйгъанбыз (Kubanov, 1963: 7).

Bügün sizni bılayğa anı üsünden söleşirge **deb** cıyğanbız.

Bugün sizi buraya onun hakkında konuşmak **için** topladık.

Башынгы сакъла, къанлынгдан кесинги къоруула **деб** бергендиле (Hubiyev, 1971: 50).

Başını sakla, kanlıñdan kesiñi қоруwla **deb** bergendile.

Başına dikkat et, kanlından (düşmanından) kendini koru **diye** vermişler.

Ишин аякъ юсюне салыргъа **деб** Петербургдан бери кеси разылыгъы бла келгенди (Kubanov, 1963: 12).

İşni ayak üsüne salırğa **deb** Peterburgdan beri kesi razılığı bla kelgendi.

İşi doğrultmak (yoluna koymak) **için** Petersburg’dan buraya kendi rızası ile gelmiş.

Къоркъуб алыныбмы тебregenме **деб** кеси-кесин чимдеб аязытады (Kubanov, 1963: 31).

Қорқуб alınıbmı tebregenme **deb** kesi-kesin çimdeb ayazıtağı.

Korkup, delirmeye mi başladım **diye** kendi kendini çimdikleyp ayıltıyor.

1.2.2.6.3. “Sebebli”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sebebli” edatı ilgi hâlinden sonra sebep belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. İlgi hâlinden sonra gelenler).

Арбаны юсюнде арбачыдан сора киши болмагъаны **себебли** джашчыкъ кӕрюнмегенлей барыб турду (Kubanov, 1963: 156).

Arbanı üstünde arbaçıdan sora kişi bolmağanı **sebebli** çaşçıķ kӕrӕnmegenley barıb turdu.

(At) arabasının üstünde arabacıdan başka kimse olmadığı **için** çocuk görünmeden gitmeye devam etti.

Джаш мени **себебли** ызына къайтыргъа керек болду (Hubiyev, 1971: 82).

Çaş meni **sebebli** ızına kıaytırga kerek boldu.

Delikanlı benim **için** geriye dönmek zorunda kaldı.

Экинчи тилегенлери **себебли** Къасболатха илишанны атаргъа кезиу бла эркинлик берилди (Şahmurzev, 1965: 33).

Ekinçi tilegenleri **sebebli** Kıasbolatıa ilişannı atarğa közüw bla erkinlik berildi.

İkinci kez istedikleri **için** Kasbolat’a ok atma sırası geldiğinde izin verildi.

Кесинде ол затланы кӕрмегени **себебли** Даум кӕлю бла бузулады (Hubiyev, 1971: 165).

Kesinde ol zatlanı kӕrmegeni **sebebli** Dawum kӕlü bla buzuladı.

Kendisinde öyle şeyleri kӕrmediği **için** Davum derinden üzülyör.

Былайчыгъы унутулгъаны **себебли** хар бириси бир бирине къарайдыла (Şahmurzayev, 1965: 23).

Bılayçığı unutulğanı **sebebli** har birisi birbirine kıaraydıla.

Şuracığı unutulduğı **için** hepsi birbirine bakıyor.

1.2.2.6.4. “Üçün”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “üçün” edatı yalın ve ilgi hâlinden sonra sebep işleviyle kullanılmakta, buna ek olarak amaç, ilgi belirtme işlevleriyle de kullanılan bir son çekim edatı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz. Yalın ve ilgi hâlinden sonra gelenler).

Джуаб джазар **ючюн** терен сагъыш этерге керекди (Hubiyev, 1971: 18).

Cuwab cazar **üçün** teren sağış eterge kerekdi.

Cevap yazmak **için** derin bir şekilde düşünmek gerekiyor.

Ma, бу юч да аманлыкълары **ючюн** махкемеде төре этеригизни тилейме (Şahmurzayev, 1965: 60).

Ma, bu üç da amanlıkları **üçün** mahkemede töre eterigizni tileyme.

İşte, bu üç kötülük **için** bile mahkemede yargılamanızı istiyorum.

Мени ата кърнашымы быллай бир сюйгенинг ючюн **санга** не игилик этейим? (Bayramukova, 1970: 6).

Meni ata karnashımı billay bir süygeniñ **üçün** sañña ne igilik eteyim?

Benim amcamı bu kadar çok sevdiğin **için** sana nasıl bir iyilik yapayım?

Алагъа кёрюнмез **ючюн** сумкасын да кьолтугъуна алыб абын-сюрюн эте чыкъды (Hubiyev, 1971: 18).

Alağa körünmez **üçün** sumkasın da koltuğuna alıb abın-sürün ete çıkdı.

Onlara görünmemek **için** bavulunu da kolunun altına alıp düşe-kalka çıktı.

Совет власть **ючюн** биз неге да хазырбыз! (Bayramukova, 1970: 349).

Sovet vlast **üçün** biz nege da hazırız!

Sovyet rejimi **için** biz her şeye hazırız!

1.2.2.7. Uygunluk ve Denklik İfade Edenler

1.2.2.7.1. “Köre”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “köre” edatı yönelme hâinden sonra uygunluk, denklik belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yönelme hâinden sonra gelenler).

Мен да игиди деб турама атам, кьалгъанлагъа **кёре** мени хатам джокъду (Hubiyev, 1971: 47).

Men da igidi deb turama atam, kalğanlağa **köre** meni hatam coğdu.

Ben de iyidir diye düşünüyorum baba, diğerlerine **göre** benim hatam yok.

Азыкь ашагъандан сора оноуларына **көре** Жалаулу деген бийиклик таба өрлеб тебретиле (Şahmurzayev, 1965: 96).

Azıq aşagandan sora onowlarına **köre** Jalawlu degen biyiklik taba örleb tebredile.

Yemek yedikten sonra aldıkları karara **göre** Jalawlu denen yüksek bir yere doğru tırmanmaya başladılar.

Сен барсанг ол бизге бусагъатда мюрзеучюк да берирге айтады. Андан сора ишлегенинге **көре** джал кесерме дейди (Bayramukova, 1970: 125).

Sen barsañ ol bizge busağatda mürzewçük da berirge aytadı. Andan sora işlegeniñe **köre** cal keserme deydi.

Sen gidersen o bize şu an biraz hububat da vereceğini söylüyor. Ondan sonra çalıştığına **göre** para öderim diyor.

Аны ангылаб Наныкъ да соруугъа **көре** джууаб этди (Hubiyev, 1971: 137).

Anı añılab Nanıq da soruwğa **köre** cuwab etdi.

Onu anlayıp Nanıq da soruya **göre** cevap verdi.

Оноулашханларына **көре** Такуш атхынчын Солтан-Хамит шкок атмазгъа келишгендиле (Şahmurzayev, 1965: 96).

Onowlaşhanlarına **köre** Takuş athınçın Soltan-Hamit şkok atmazğa kelişgendile.

Kararlaştırdıklarına **göre** Takuş atana kadar Soltan-Hamit'in tüfek atmaması için anlaşmışlar.

1.2.2.7.2. “Sartın”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sartın” edatı ilgi hâlinden sonra sebep belirtme işlevinin yanında uygunluk, denklik işleviyle de kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. İlgi hâlinden sonra gelenler).

Мени **сартын**, Балданны алыргъа тебресем, ол чурумну къарантхагъа тутарыкъ тюл эдим (Hubiyev, 1990: 166).

Meni **sartın**, Baldannı alırga tebresem, ol çurumnu қарanthanğa tutarıқ tül edim.

Bana **göre**, Baldan'ı almaya niyet etseydim, o kusuru gölgede bırakmayacaktım (gizlemeyecektim).

Мени **сартын**, орам бла къркъмай бараллык тюлме (Bayramukova, 1964: 16).

Мени **sartın**, oрам bla қорқмай бараллық түлме.

Bana **göre**, sokaktan korkmadan gidemeyeceğim.

Мени **сартын** Тауджан да инджиледи (Kubanov, 1963: 77).

Мени **sartın** Tawcan da inciledi.

Bana **göre** Tawcan da eziyet çekiyor.

Мени **сартын**, акъылым ушатханнга, джюрегим огъай демез деб мурат этеме (Hubiyev, 1990: 206).

Мени **sartın**, aқılım uşatḥañña, cüregim oğay demez deb murat eteme.

Bana **göre**, aklıma yatana, yüreğim hayır demez diye umut ediyorum.

1.2.2.8. Vasıta ve Beraberlik İfade Edenler

1.2.2.8.1. “Bla”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bla” edatı, yalın ve ilgi hâlinden sonra vasıta ve birliktelik işleviyle kullanılan bir edattır. Sıralama edatı olarak bilinen “bla” edatından farkı ise üstlendiği işlevidir (Son çekim edatı için bkz. Yalın hâl ve ilgi hâlinden sonra gelenler, sıralama edatı için bkz. Sıralama edatları).

Сол кьолу **бла** бешикни тебрете, онг кьолу **бла** от тамызыргъа кюрешеди (Şahmurzayev, 1965: 10).

Sol kolu **bla** beşikni tebrete, oñ kolu **bla** ot tamızırğa küreşedi.

Sol eli **ile** beşiği sallayarak, sağ eli **ile** ateş yakmaya çalışıyor.

Бетине тегюлген чачын эки кьолу **бла** артына ата, биягъы джолгъа битди (Hubiyev, 1971: 4).

Betine tögölgen çaçın eki kolu **bla** artına ata, biyağı colğa bitdi.

Yüzüne dökülen saçını iki eli **ile** geriye atarak, yeniden yola koyuldu.

Халкъ **бла** бир ёртенде бирге кюйген,

Халкъ **бла** төрт санымы иште туюген,

Аллай джырчы керекди деб Къарачайгъа (Semenov, 2015: 23).

Halk **bla** birge örtende birge küygen

Halk **bla** tört sanımı işde tüygen

Allay cırçı керекди деб Қараçайға.

Halk **ile** ateşte yanıp kavrulan

Halk **ile** bütün vücudunu (halkın) işi için paralayan

Böyle bir ozan gerek Караçай’а.

Тобукълары **бла** къарнына-къарнына урады (Şahmurzev, 1965: 15).

Tobuqları **bla** қарнына-қарнына uradı.

Dizleri **ile** karnına karnına vuruyor.

Ол бир къолу **бла** мешинаны джюрютюб баргъанлай, бир къолу **бла** да папирос бурургъа кюрешеди (Hubiyev, 1971: 5).

Ol bir kolu **bla** meşinanı cürütüb barganlay, bir kolu **bla** da papiros bururğa küreşedi.

O bir **eli** ile arabayı sürerken, bir eli **ile** de sigara sarmaya çalışıyor.

1.2.2.9. Yön İfade Edenler

1.2.2.9.1. “Taba”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “taba” edatı yönelme hâinden sonra yön durumunu ifade etmek için kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yönelme hâinden sonra gelenler).

Къара малны таула **таба** хайдайла (Dalhat, 1993: 184).

Қара malnı tawla **taba** haydayla.

Kara sığırları dağlara **doğru** sürüyorlar.

Келиуню не болгъанын да билмей, къоркъуб ала **таба** чабышхандыла (Dalhat, 1993: 215).

Keliwnü ne bolğanın da bilmey, qorkub ala **taba** çabışhandıla.

Gelenin ne olduğunu da bilmeden, telaşlanarak onlara **doğru** koşuşmuşlar.

Ол ёрге қобуб, бияғы саутла **таба** айланды (Hubiyev, 1971: 53).

Ol öрге қobub, biyağı sawutla **taba** aylandı.

O ayağa kalkıp, mâlum silaha **doğru** yöneldi.

Аслан, шишликден бираз ашай келиб сабийле **таба** къарады (Şahmurzayev, 1965: 20).

Aslan, şişlikden biraz aşay kelib sabiyle **taba** қарadı.

Aslan, şiş kebaptan biraz yiyerek çocuklara **doğru** baktı.

Хапарын айтыр-айтмаз нёгерле барысы да Ибрахим кёргөзтген къая **таба** тебретиле (Appayev, 1958: 66).

Haparin aytır-aytmaz nögerle barısı da İbrahim körgüztgen қaya **taba** tebredile.

Haberi söyler söylemez arkadaşlarının hepsi de İbrahim'in gösterdiği kayalığa **doğru** hareketlendiler.

1.2.2.9.2. “Tuwra”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesinde “tuwra” edatı yönelme hâinden sonra yön belirtme işlevinde kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yönelme hâinden sonra gelenler).

Межгитни төгереги эмда анга **туура** юйлени башлары адамдан тыкътыкылама болуб, тышырыула бетлерине джаулыкъларын тартыб къарайдыла (Appayev, 1958: 306).

Mejgitni tögeregi emda añña **tuwra** üyleni başları adamdan tıktıqlama bolub, tışırıwla betlerine cawluqların tartıb қарaydıла.

Mescidin çevresi ve karşısında olan evlerin çatıları insanlarla dolmuş olup, kadınlar yüzlerine başörtüleriyle kapatarak bakıyorlar.

Тауушну эшитгенлей тёзалмай калидорну къапакыға **туура** басындыла (Appayev, 1958: 307).

Tawuşnu eşitgenley tözalмай kalidornu қapaқға **tuwra** basındыла.

Sesi duyduklarında dayanamayıp, koridor kapısına **doğru** yığıлдылар.

Мен анга бу сағат эс джыйдырайым деб бөлмени эшикге **туура** кыбыргасы таба атлады (Appayev, 2005: 82).

Men aña bu saǵat es cıydırayım deb bölmeni eşikge **tuwra** qabırǵası taba atladı.

Ben ona şimdi aklını başına toplattırayım diye odanın kapısından **karşı** duvara doğru yöneldi.

Кыямытланы арбазларына **туура** болғанларында, Тоқал айтды (Appayev, 1958: 32).

Qıyamıtlanı arbazlarına **tuwra** bolǵanlarında, Toǵal aytdı.

Kıyamıtlar'ın avlusuna **karşı** geldiklerinde, Tokal söyledi.

1.2.2.9.3. “Ары”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “arı” edatı çıkma hâinden sonra yön belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra gelenler).

Былайдан **ары** джолну бир-эки джеринден, атланы башларындан тартыб, джаяу озарыкьбыз (Kubanov, 1963: 59).

Bılaydan **arı** colnu bir-eki cerinden, atlanı başlarından tartıb, cayaw ozarıkbız.

Buradan **sonra** yolun birkaç yerinden, atların başlarından(yularlarından) çekerek, yaya olarak geçeceğiz.

Алайдан **ары** нек джалламайды? (Bayramukova, 1970: 14).

Alaydan **arı** nek callamaydı?

Oradan **oraya** neden sıvışmıyor?

Даум сѣзню андан **ары** созаргъа излемеди (Hubiyev, 1971: 153).

Dawum söznü, andan **arı** sozarǵa izlemedi.

Davum sözü oradan **öteye**(daha fazla) uzatmayı istemedi..

Бадиматны, юсюнден **ары** атыб, қамасына узалғанын эскерди (Appayev, 1958: 35).

Badimatnı, üsünden **arı** atıb, qamasına uzalǵanın eskerdi.

Badimat'ı, üstünden **öteye** atıp, kamasına uzandığını fark etti.

1.2.2.10. Zaman ifade edenler

1.2.2.10.1 “Alğa”

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “alğa” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra zaman işlevi belirtmede kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra gelenler).

Сенден **алğa** ёлейим, болсунму? (Hubiyev, 1971: 99).

Senden **alğa** öleyim, bolsunmu?

Senden **önce** öleyim, olur mu?

Менден **алğa** киши джетген болмаз (Bayramukova, 1970: 76).

Menden **alğa** kişi cetgen bolmaz.

Benden **önce** kimse ulaşmamıştır.

Ала мындан **алğa** туутъандыла деб ёмюрде да айтырыкъ тюлдю (Bayramukova, 1970: 84).

Ala mından **alğa** tuwğandıla deb ömürde da aytırık tuldü.

Onlar bundan **önce** doğmuşlar diye kesinlikle söylemeyecek.

Бу элде менден **алğa** ёллюкле кёбдюле (Şavayev, 1998: 31).

Bu elde menden **alğa** öllükle köbdüle.

Bu köyde benden **önce** ölecekler çoktur.

1.2.2.10.2. “Alda”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “alda” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra yer, yön, kişi ve zaman açısından öncelik belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır.

Мындан **алда** Лев Николаевич юйдегили адам джашарча эки комнаталы бир квартира табыб, анга амалсыз керекли юй хабчюкню салдырыб, джарашдыртханды (Kubanov, 1968: 208).

Mından **alda** Lev Nikolayeviç üydegili adam çaşarça eki komnatalı bir kvartira tabıb, añña amalsız gerekli üy hapçüknü saldırıb, caraşdırthandı.

Bundan **önce** Lev Nikolayeviç aile sahibi birinin yaşaması için iki odalı bir apartman daire bulup, oraya zaruri ihtiyaçları olan ev eşyalarını koydurup, hazırlatmış.

Мындан **алда** кечеледе эшек бла кыайдан келеенг? (Şahmurzayev, 1965: 107).

Mından **alda** keçeде ешек bla қайдан келеең?

Bundan **önce** gece vakitlerinde ешек ile nereden geliyordun?

Мындан **алда** тауда айланган аманлыкчыла чабыб тюрмеде турганланы ычхындырганча, бу тутулган аманлыкчыны кьолунгдан ычхындырсанг деб Прустопну джазганын Кыямыт бла Афенди зшитдиле (Appayev, 1958: 316).

Mından **alda** tawda aylaññan amanlıqçıla çabıb türmede turğanlanı içhindırğança, bu tutulğan amanlıqçını қолуңдан içhindırsañ deb Prustopnu cazğanın Kıyamıt bla Afendi eşitdile.

Bundan **önce** dağda gezen haydutlar saldırarak hapishanedeki mahkumları serbest bırakması gibi, bu mahkumu da elinden kaçırırsan diye valinin yazdığını Kıyamıt ile Molla işittiler.

1.2.2.10.3. “Sayın”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sayın” edatı yalın hâlden sonra zaman belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Yalın hâlden sonra gelenler).

Ат чынгагъаны **сайын** джанымы алыб барады (Hubiyev, 1971: 81).

Ат çıñағанı **sayın** canımı alıb baradı.

Ат **her** zıpladıғında (korkudan) canımı alıp götürüyor.

Ол терезеден кенделен тюшген кюн таякылағъа джетгени **сайын** кёкюрегинде тегерек джезтюймелери бютюн да бек джылтырайдыла (Bayramukova, 1970: 26).

Ol terezeden köndelen түşgen күn tayaқлаға cetgeni **sayın** köküreginde tögerek ceztüymeleri bütün da bek cıltraydıla.

О pencereden yanlamasına gelen güneş ışıklarına **her** denk geldiğinde göğsündeki yuvarlak pirinç düğmeleri daha da çok parlıyorlar.

Ат силкиниб алға ургъаны **сайын** кёкрегине тие, Чомурну кьаралдысы кёз туурадан ташайды (Hubiyev, 1971: 123).

Ат silkinib алға урғанı **sayın** kökregine tiye, Çomurnu қаралдыsı köz tuwradan taşaydı.

Ат silkinip **her** şaha kalktıғında göğsüne değerek, Çomur’un silüeti gözden kayboldu.

Шкок атылгъаны **сайын**, шкок от ийис бурунлагъа ура, къаяла, таула гюрюлдейдиле (Şahmurzayev, 1965: 31).

Şkok atılğanı **sayın**, şkok ot iyis burunlağa ura, қаяла, тawла гүрүлдейдиле.

Her tüfek atıldığında, tüfeğin barut kokusu burunlara vurarak, kayalar, dağlar yankılanıyor.

1.2.2.10.4. “Sora”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “sora” edatı uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra başkalık ve zaman belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Uzaklaşma-ayrılma hâlinden sonra gelenler).

Гыджы уа боллукъ тюлдю дегендеи **соpa** аланы бирине да эсин иймегенди (Hubiyev, 1971: 155).

Gıcı wa bolluk tuldü degenden **sora** alanı birine da esin iymegendi.

Gıcı olmaz dedikten **sonra** onların birine bile dikkatini vermemiş.

Фатима деб таныгъандан **соpa**, кесин эслетмей, биразны къараб туруру келди (Bayramukova, 1970: 31).

Fatima deb tanığandan **sora**, kesin esletmey, biraznı qarab tururu keldi.

Fatima diye tanıdıktan **sonra**, kendisini fark ettirmeden, biraz bakıp durası geldi.

Къолгъа алгъандан **соpa** аны джарты джолда къоярыкъ тюлдю (Hubiyev, 1971: 161).

Қолға алғандан **sora** аны cartı colda қоярық tuldü.

Ele aldıktan **sonra** onu yarı yolda bırakmayacak.

Ол белгили болгъандан **соpa**, уручуну тукъумуна аман, хыликкялыкъ ат аталады (Dalhat, 1993: 8).

Ol belgili bolğandan **sora**, uruçunu tukumuna aman, hılikkâlîk at ataladı.

O bilindikten **sonra**, hırsızın sülalesine kötü, alaycı bir isim veriliyor.

Къагъыб джайгъандан **соpa**, топракъ юй тюрюн, Сапра этиучюсюча тогъай-тогъай суу бюркюб сибирди (Bayramukova, 1970: 41).

Kağıb cayğandan **sora**, toprak üy түбүн, Sapra etivçüsüça toğay-toğay suw бүркүб sibirdi.

Dövüp serdikten **sonra**, kerpiç ev tabanını Sapra'nın her zaman yaptığı gibi dairesel bir şekilde su serperek süpürdü.

1.2.2.10.5. “Beri”

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “beri” edatı uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra zaman belirtme işleviyle kullanılan bir son çekim edatıdır (Bkz. Uzaklaşma-ayrılma hâinden sonra gelenler).

Мен аны кёбден **бери** кёрмегенме (Hubiyev, 1971: 47).

Men anı köbden **beri** körmegenme.

Ben onu çoktan **beri** görmedim.

Ма бу худжула элге келген кюнден **бери** юйюн джокъламагъанды (Hubiyev, 1971: 89).

Ma bu hucula elge kelgen künden **beri** üyün çoklamağandı.

İşte bu arsızlar köye geldiği günden **beri** evine uğramamış.

Джаудан тазаланнганды деб билдиргенли онбир кюн озду. Андан **бери** Назирден къагъыт келирге керек эди (Kubanov, 1968: 166).

Cawdan tazalaññandı deb bildirgenli onbir kün ozdu. Andan **beri** Nazirden kağıt kelirge kerek edi.

Düşmandan temizlenmiş diye haber geleli on bir gün geçti. Ondan **beri** Nazir'den bir mektup gelmesi gerekirdi.

Бу джашны итлигинден **бери** джууукъбуз дерге тартыннган этеме (Hubiyev, 1971: 92).

Bu çaşnı itliginden **beri** cuwuqbuz derge tartıññan eteme.

Bu delikanlının itliginden(alçaklığından) **beri** akrabayız demeye çekiniyorum.

Ол мени, анасындан туугъанлы бир ыйыкъны кёргенди. Андан **бери** ючюнчю джылы барады (Kubanov, 1968: 174).

Ol meni, anasından tuwğanlı bir ıyıkny körgendi. Andan **beri** üçünçü cılı baradı.

O beni, annesinden doğalı (sadece) bir hafta görmüş. O zamandan **beri** üç yıl (geçmiş) oluyor.

1.3. Ünlemler

Birtakım duygu ve heyecanları ifade eden, seslenme, onaylama, şaşıрма gibi gündelik hayatımızda bulunan duyguları ve durumları belirtmek için kullandığımız sözcüklerdir. Belli bir döneme kadar Arapça seslenme, haykırma anlamlarına gelen “nida” kelimesiyle karşılanmış olsa da daha sonralarında “ünlem” adıyla Türkçeleştirilmiş ve bu şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Necmettin Hacıeminoğlu, ünlemlerin her türlü duygu ve düşüncüyü belirtmek için kullanıldığını, kökeni ve yapısı bakımından da doğa seslerini taklit etmek suretiyle veya his dediğimiz olgunun yorumlanarak yazılı veya sözlü olmak kaydıyla seslere dökülmesine “ünlem” denildiğini söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 293).

Zeynep Korkmaz, ünlemlerin ad, sıfat, fiil gibi kelime sınıflarının insanların düşünce dünyasındaki kavramlara karşılık olduğu hâlde, bir yönü ile insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışarı vurmaya, bir yönü ile de tabiattaki çeşitli ses ve olayları taklit yolu ile adlandırmaya yarayan bir kelime sınıfı olduğunu belirtmektedir (Korkmaz, 2022: 961). Günay Karaağaç, ünlemlerin muhtelif ortamlarda çıkarılan insan seslerinden ibaret olarak çeşitli duyguları ve durumları ifade ederken kullandıklarını belirterek, ünlemlerin tek başlarına bir bilgi vermediğini söylemektedir (Karaağaç, 2009: 167).

Haydar Ediskun, ünlemlerin bir heyecanın etkisiyle ağızdan çıkarak duygularımızı canlı bir şekilde anlatmaya yarayan kelimeler olduğunu söylemektedir (Ediskun, 1999: 322). Tahir Nejat Gencan, ünlemlerin sert ve dokunaklı etkilerle birden uyandıklarını, bu duygu ve durumların da söze dönüşmesiyle sevinç, korku, üzüntü, acı, şaşıрма, vb. gibi duyguları canlı canlı anlatmaya yarayan sözcükler olduğunu söylemektedir (Gencan, 1979: 479).

Anlaşılabileceği üzere ünlemler duyguları, düşünceleri, keder, sevinç ve daha birçok duygu-düşünce gibi durumları ifade etmesiyle birlikte bir de edat olarak kalıplaşmış ve herkes tarafından aynı şekilde kabul gören, konuşma dilinde tonlamayla kendini fark ettiren, yazı dilinde de semantik açıdan kendini belli eden edatlar hâlinde gramerimizde bulunmaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde de ünlemlerin üstlendiği görev ve işlev hemen hemen Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Karaçay-Malkar Türkçesinde ünlemleri beş başlık altında incelemek mümkündür.

1.3.1. Ünlem Edatları

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan bu edatlar çeşitli doğa yansıma seslerini, anlık durumları ve çeşitli duyguları ifade etmek için kullanılmaktadır.

1.3.1.1 “Dob ~ Dub”

Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan “dob ~ dub” ünlem edatı, Türkiye Türkçesinde “pat küt” ünlem edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesinde “dob ~ dub” ünlem edatı, tezlik durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Tezlik durumunu belirtme işlevi

Кемал фельдшерни да алыб, **доб** деб эшикден тюшдю (Bayramukova, 1964: 48).

Kemal feldşerni da alıb, **dob** deb eşikden түşdü.

Kemal sağlık görevlisini de alıp, **pat** diye kapıdan çıktı.

Ачыуланыргъа къарыулары джокъду, **доб** деб юслерине тюшюб къалгъан кыйынлыкъ аланы джиклерине джетиб къалгъанды (Bayramukova, 1990: 34).

Açıwlanırğa qarıwları coqdu, **dob** deb üslerine түşüb qalğan qıynlıq alanı ciklerine cetib qalgandı.

Öfkelenmeye güçleri yok, **pat** diye üzerlerine gelen zorluk onların eklemlerine (kadar) işlemiş.

Алай эте келеди да **доб** дейди да сыртындан тюшеди да къалады (Appayev, 1958: 246).

Alay ete keledi da **dob** deydi da sırtından түşedi da qaladı.

Öyle yaparak geliyor da **küt** diyerek de sırtüstü düşüveriyor.

1.3.1.2. “Şıb”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “şıb” ünlem edatı, Türkiye Türkçesinde “şıp” ünlem edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “şıb” ünlem edatı, tezlik durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Tezlik durumu belirtme işlevi

Бийнөгерни ауанъысындан таныб, ызына бурулуб, **шыб** деб къатларына джетди (Kubanov, 1963: 163).

Biynögerni awańısından tanıb, ızına burulub, **şıb** deb qatlarına cetdi.

Biynöger'i silüetinden tanıyıp, geriye dönerek, **şıp** diye yanlarına yetişti.

Къартланы кърмезча тыгырыкъ джолчукъ бла **шыб** деб джетди (Bayramukova, 1970: 17).

Қартланы көрмезча тıғırıқ colçuқ bla **şıb** deb cetdi.

İhtiyarları görmemek için sıғ yoldan **şıp** diye geldi.

Къанаматны кѣб сакълатмай, **шыб** деб джетдиле (Kubanov, 1963: 170).

Қанаматны көб сақлатмай, **şıb** deb cetdile.

Қанамат'ı çok bekletmeden, **şıp** diye yetiştiler.

1.3.1.3. “Şark”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “şark” ünlem edatı, Türkiye Türkçesindeki “çat”, “pat” ünlem edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “şark” ünlem edatı bir olayın beklenmedik bir şekilde, birdenbire ortaya çıkışını ifade etmede kullanılan bir ünlem edatıdır.

1. Aniden, birdenbire anlamını belirtme işlevi

Хасанны джаралы къарнашы **шаркъ** деб эсине тюшдю (Hubiyev, 1990: 27).

Hasannı caralı қарнаşı **şark** deb esine түşdü.

Hasan'ın yaralı kardeşi **pat** diye aklına geldi.

Фатиманы кѣзю кѣпюрню эки джанында эки агъачха джетгенлей, **шаркъ** деб джюреги чанчыб, эмчек анасы эсине тюшдю (Bayramukova, 1970: 122).

Fatimanı közü köpürnü eki canında eki ağaçha cetgenley, **şark** deb cüregi çançıb, emçek anası esine түşdü.

Fatima'nın gözü köprünün iki yanında bulunan iki ağaca iliştiğinde, **çat** diye yüreğine sanvı girip, süt annesi aklına geldi.

Хаджибекрни сѣзлери **шаркъ** деб эсине тюшдю (Hubiyev, 1990: 284).

Hacibekirni sözleri **şark** deb esine түşdü.

Hacibekir'in sözleri **pat** diye aklına geldi.

Элмырза, Махдини алай кӕргенлей огъуна, кӕб кере эсеблеб бичген оноуу **шаркъ** деб белинден эки сыннганын анъылады (Kubanov, 1963: 160).

Elmirza, Mahdini alay kӧrgenley oĝuna, kӧb kere esebleb biĉgen onowu **şark** deb belinden eki sınıñnıñ añıladı.

Elmirza, Mahdi'yi öyle görür görmez, çok kere ölçüp biĉtiĝi kararının **çat** diye ortadan ikiye bölündüğünü anladı.

Задачларымы эте тургъанлай, биягъы тартма **шаркъ** деб эсима тюшдю (Bayramukova, 1964: 279).

Zadaçlarımı ete turĝanlay, biyaĝı tartma **şark** deb esime tüşdü.

Görevlerimi yaparken, mâlum uçkur lastiĝi **pat** diye aklıma geldi.

1.3.1.4. “Oh”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oh” ünlem edatı, Türkiye Türkçesinde bulunan “oh” ünlem edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oh” ünlem edatı beĝenme, hayranlık, sevinç, sıkıntı vb. duyguları ifade ederken kullanılan ünlem edatıdır.

1. Beĝenme, hayranlık, sevinç, sıkıntı vb. duyguları belirtme işlevi

Ox! Ox! Джарылыб тургъан кӕлюм кенгди! Муратыма джетдим (Appayev, 1958: 300).

Oh! Oh! Carılıb turĝan kӧlüm keñdi! Muratıma cetdim.

Oh! Oh! Daralan ruhum (artık) ferahladı! Muradıma erdim.

Ox, анагъыз бергенни тӕкгенле, ийманыгъыз а тубан болду (Hubiyev, 1990: 306).

Oh, anaĝız bergenni tӧkgenle, iymanıĝız a tuban boldu.

Oh, analarından içtikleri sütü burnundan gelenler, imanınız da toz duman oldu.

Ox-ox, итни къарты бла адамны къартындан насыбсыз болмаз бу дуняда (Kubanov, 1963: 36).

Oh-oh, itni ğartı bla adamnı ğartından nasıbsız bolmaz bu duniyada.

Of-of, köpeğin yaşlısı ile insanın yaşlısından şanssız (kimse) olmaz bu dünyada.

Ох-ох-ох! Не иги болгъанды... Аллаһ харам кыйын ашағанлаға, къуру да алай бола турсун (Şahmurzayev, 1965: 82).

Oh-oh-oh! Ne iyi bolğandı... Allah haram kıyın aşığanlağa, қуру да алай бола турсун.

Oh-oh-oh! Ne iyi olmuş... Öyle başkalarının hakkını yiyenlere, hep böyle olsun.

1.3.2. Seslenme ve Teşvik Edatları

Ünlemler bilindiği üzere birçok duyguyu, durumu ve doğa yansıması sesler gibi unsurları ifade etmemizde bizlere yardımcı olan kelimelerdir. Karaçay-Malkar Türkçesindeki ünlemler kendi içerisinde işlevleri bakımından gruplara ayrılmaktadır. Bunlardan biri de seslenme ve teşvik edatlarıdır. Seslenme ve teşvik edatları herhangi bir duygu veya durum içerisindeyken hitabetimizi daha çok kuvvetlendirmek suretiyle kullanılmaktadır. Zeynep Korkmaz seslenme ve teşvik edatlarının “dışa dönük” başlığı altında “seslenme (hitap) ünlemleri” olduğunu ve ek olarak bu ünlem edatlarının bir kişinin başka bir kişiye seslenmek veya hayvanları yönlendirmek için kullanılan ünlemler olduğunu söylemektedir (Korkmaz, 2022: 989).

1.3.2.1. “Ay”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ay” edatı, Türkiye Türkçesindeki “ay”, “ey”, “hey” edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ay” edatı seslenme ve teşvik durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1.Seslenme ve teşvik durumunu belirtme işlevi

Ай, хомух джаш, киши атха алаймы минеди, бери тюш бусагъатдан (Kubanov, 1963: 70).

Ау, Номуһ саş, киши атһа алаймы минеди, бери түş бусағатдан!

Еу, beceriksiz genç, insan ata öyle mi biner, in aşağıya hemen!

Ай мени аллахым! немчала джаралы айюлеча джырылдаб джетдиде (Hubiyev, 1990: 293).

Ау meni allahım! Nemçala caralı ayüleça cırıldab cetdile.

Еу Allahım! Naziler yaralı ayılar gibi hırlayarak geldiler.

Ай кѳан ичгенле! Джарлы Темуркѳаны ѳлюсю сууугъунчу, тиширыуундамы джыйдыла (Kubanov, 1963: 72).

Ay Ƴan iƳgenle! Carlı TemurƳanı ѳlүsү suwuƳunƳu, tişiriwundamı cıydıla.

Ey kan iƳiciler! Zavallı Temurka'nın ѳlүsү soƳumadan, karısını da mı hallettiler.

Ай харибле, керти кѳлюгюзмюдю? (Kubanov, 1963: 176).

Ay harible, kerti kѳlүgүzmүdү?

Ey zavallılar, gerƳekten mi bѳyle dүşүнүyorsunuz?

Ай итден туугъан, сен да муну бласа не? (Appayev, 2005: 84).

Ay itden tuwƳan, sen da munu blasa ne?

Ey itoƳlu it, sen de mi bununlasın?

1.3.2.2. “Hahay”

Yapısı

KaraƳay-Malkar TүrkƳesindeki “hahay” edatı, Tүrkiye TүrkƳesindeki “ey”, “hey” edatını karşılarmaktadır.

İşlevi

KaraƳay-Malkar TүrkƳesindeki “hahay” edatı seslenme ve teşvik durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Seslenme ve teşvik durumunu belirtme işlevi

O, **хахай!** Токѳалны ююю кюйдю деб кѳычырыб артына кѳачыб, мюююшге джаллаб тохдады (Appayev, 1958: 73).

O, **hahay!** ТоƳalını үyү күydү deb ƳıƳırıp artına ƳaƳıp, müyüşge callab tohđadı.

Ooo, **hey!** Tokal'ın evi yandı diye baƳırıp arkasına doƳru ƳaƳıp, kѳşeye sıvışarak durdu.

Хахай! Келинни аллын тыярча бир эр жокъмуду, бу жамауатны арасында? (Şavayev, 1998: 125).

Hahay! Kelinni allın tıyarƳa bir er coƳmudu, bu camawatnı arasında?

Ey! Gelinin önünü kesecek bir erkek yok mu bu topluluƳun iƳinde?

Хахай! Жангы элни жамааты! (Şavayev, 1998: 203).

Hahay! Caññı elni camawatı!

Ey! Yeni köyün cemaati!

1.3.2.3. “Oy”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oy” edatı, Türkiye Türkçesindeki “ey” edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oy” edatı, seslenme ve teşvik ifade ederken kullanılmaktadır.

1. Seslenme ve teşvik durumunu belirtme işlevi

Oй! Къан ичген быдыр, къайырылыргъамы кюрешесе! (Appayev, 1958: 149).

Oy! an içgen bıdır, ayırlırgamı küreşese!

Ey! Kan içici göbekli, kafa mı tutuyorsun!

Oй, сау келигиз, джууукъ болугъуз, дин къарындашла! (Bayramukova, 1970: 184).

Oy, saw keligiz, cuwuk boluguz, din arındaşla!

Ey, hoş geldiniz, buyrun, din kardeşler(im)!

Oй, сеннге айтама да! Эшитемисе? (Hubiyev, 1969: 30).

Oy, seññe aytama da! Eşitemise?

Hey, sana söylüyorum! Duyuyor musun?

Oй алан, къайры джаллаб бараса, джюрю бизни бла тойгъа къараргъа барайык!
(Appayev, 1958: 31, 32).

Oy alan, ayrı callab barasa, cürü bizni bla toyga arara barayı!

Ey arkadaş, nereye kaçuyorsun, yürü bizimle (gel) düğünü izlemeye gidelim!

Oй, сиз джашла бютюн хаталысыз! (Appayev, 1958: 99).

Oy, siz caşla bütün hatalıсыз!

Hey, siz delikanlılar tamamen hatalıсыз!

1.3.2.4. “Hayda”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “hayda” edatı, Türkiye Türkçesindeki “haydi” edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “hayda” edatı teşvik işleviyle kullanılmaktadır.

1. Teşvik işlevi

Сиз тынчкёл адамласыз. **Хайда**, терк бол деб Домалай аны ашыкъдырды (Hubiyev, 1971: 41).

Siz tınçköl adamlasız. **Hayda**, terk bol deb Domalay anı aşıkdırdı.

Siz rahat adamlarsınız. **Haydi**, çabuk ol diye Domalay onu acele ettirdi.

Джигитлик болмагъан джерде хорлам болмайды. **Хайда**, кеч этмегиз, насыб джол нёгеригиз болсун! (Hubiyev, 1990: 249).

Cigitlik bolmağan cerde horlam bolmaydı. **Hayda**, keç etmegiz, nasıb col nögerigiz bolsun!

Yiğitliğin olmadığı yerde zafer olmaz. **Haydi**, gecikmeyin, yolunuz açık olsun!

Джашым, аны кьой, кюн кьысхады, сууукъду, **хайда**, кете барайыкъ, кеч болабыз, деб тебретиле (Şahmurzayev, 1965: 36).

Çaşım, anı koy, kün kışhadı, suwukdu, **hayda**, kete barayıq, keç bolabız deb tebredile.

Oğlum, onu bırak, gün kısa (ve) soğuk, **haydi**, gidelim, geç kalıyoruz diye hareketlendiler.

Хайда жашым, ашаб кьарнынгы тойдур (Şahmurzayev, 1965: 41).

Hayda çaşım, aşab karnıñı toydur.

Haydi oğlum, yiyip karnını doyrur.

Хайда, ахшы жолгъа бар (Şahmurzayev, 1965: 65).

Hayda, aışsı colğa bar.

Haydi, iyi yolculuklar.

Хайда, энди мен да кете барайым (Şahmurzayev, 1965: 127)

Hayda, endi men da kete barayım.

Haydi, şimdi ben de gideyim.

1.3.2.5. “Marca”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “marca” edatı, Türkiye Türkçesindeki “haydi” ve “lütfen” edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “marca” edatı teşvik işleviyle kullanılmaktadır.

1. Teşvik işlevi

Башыңга къара хата чыгъара тураса да, мен кыйынлы! Кет, **марджа**, кет!
(Bayramukova, 1970: 58).

Başına kara hata çığara turasa da, men kıynılı! Ket, **marca**, ket!

Başına bela arıyorsun, ben zavallı! Git, **haydi**, git!

Джашла, къадалыгъыз, Дымай келгинчи юйню башын джабыб къоярыкъбыз. Терк болугъуз, **марджа!** (Hubiyev, 1969: 144).

Caşla, қадалығыз, Dımay kelginçi üynü başın cabıb қоярықбız. Terk boluguz, **marca!**

Gençler, gayret edin, Dımay gelene kadar evin çatısını bitireceğiz. Çabuk olun, **haydi!**

Былай болду, джашла, **марджа!** (Bayramukova, 1970: 12).

Bılay boldu, caşla, **marca!**

Böyle oldu, gençler, **haydi!**

Марджа, иги тут деб Байдыугъа кычыра, кючюн салды, ауур къаланнган арбаны бу джаны кѣлтюрюлдю (Hubiyev, 1969: 25).

Marca, iyi tut deb Baydıwğa kıçıra, küçün saldı, awur қалаññan arbanı bu canı költürüldü.

Haydi, iyi tut diye Baydıv’a bağırarak, gücünü ortaya koydu, ağır bir şekilde istiflenen arabanın bu tarafı kaldırıldı.

Аны сорургъа керекди. Сор, **марджа**, Темуркъа деб олтурду (Appayev, 1958: 137).

Anı sorurğa kerekdi. Sor, **marca**, Temurka deb olturdu.

Onu sormak gerekiyor. Sor, **haydi**, Temurka diye oturdu.

1.3.3. Gösterme Edatları

Gösterme edatları bir yeri, bir bölgeyi, nesneyi, maddeyi veya düşüncüyü, kişiyi göstermek, işaret etmek suretiyle kullanılan ve cümle içerisinde daha belirgin bir şekilde ifade edebilmek için sözlü ve yazılı olarak sıkça kullanılan edatlardır. Zeynep Korkmaz gösterme edatlarının bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri veya bir düşüncüyü işaret ederek göstermek için kullanılan ünlem türü olduğunu söylemektedir (Korkmaz, 2022: 993). Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu edatlar ise: “ma” ve “mayna” şeklinde geçmektedir (Tavkul, 2020: 53).

1.3.3.1. “Ma”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ma” gösterme edatı, Türkiye Türkçesindeki “işte” şeklindeki gösterme edatına karşılık gelmektedir (Tavkul, 2020: 53). Türkiye Türkçesinde bulunan “işte” edatıyla aynı işlevde kullanılan “ma” edatı genel bağlamda yakında bulunan ya da yeni yaşanmış bir durumu ifade etmek suretiyle ve ayrıca yakın geçmiş, şimdiki zaman yahut yakında bulunan, görülebilen bir yeri, kişiyi gösterme amacıyla kullanılmaktadır. Zeynep Korkmaz bu durumla alakalı olarak “nah”, “ahanda”, “aha”, “dahaa” gibi diğer gösterme edatlarının aksine “işte” edatının yakındakileri işaret etmek için kullanıldığını, diğerlerinin uzakça veya daha uzak mesafelerdeki işaretler için kullanıldığını söylemektedir (Korkmaz, 2022: 994).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ma” gösterme edatı, işaret etme işleviyle kullanılmaktadır.

1. İşaret etme işlevi

Экибиз да, **ma** бюгече деб джашла джууаб этдиле (Bayramukova, 1970: 69).

Ekibiz da, **ma** bügeçe deb caşla cuwab etdile.

İkimiz de, **işte** bu gece diye gençler cevap verdiler.

Ma энтда аллай китаб берсин санга Иван Иванович! (Bayramukova, 1970: 71).

Ma entda allay kitab bersin sañña İvan İvanoviç!

İşte şimdi öyle kitap versin sana İvan ivanoviç!

Ma бу баргъан кибик минг таулудан эсе Семённу аузундан чыкъгъан бир джели кёб да игиди (Арпайев, 1958: 153).

Ma bu bargan kibik miñ tawludan ese Semyonnu awuzundan çıķan bir celi köb da igidi.

İşte bu giden gibi bin dağlıdan ise Semyon'un ağzından çıkan bir nefesi de çok daha iyi.

Кел да **ma** былайдан теберчи (Hubiyev, 1969: 25).

Kel da **ma** bılaydan teberçi.

Gel de **işte** buradan ittir.

Ma, siz taralgan kün endi dжетди (Hubiyev, 1990: 6).

Ma, siz taralgan kün endi cetdi.

İşte, sizin(hasretle) beklediğiniz gün şimdi geldi.

1.3.3.2. “Mayna”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “mayna” gösterme edatı, Türkiye Türkçesindeki “işte” gösterme edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “mayna” gösterme edatı, işaret etme işlevini üstlenmektedir.

1. İşaret etme işlevi

Бек тири атлаб барады Къасым, **майна, майна!** (Bayramukova, 1970: 13).

Bek tiri atlab baradı K̇asım, **mayna, mayna!**.

Çok çevik (bir şekilde) yürüyor Kasım, **işte, işte!**

Майна, көрмеймисиз, олду! (Hubiyev, 1990: 88).

Mayna, көrmeymisiz, oldu!

İşte, görmüyor musunuz, o!

Майна энтда тилин чығарды, деди джашчыкъланы бири (Hubiyev, 1969: 7).

Mayna entda tilin çığardı dedi çaşıқланı biri.

İşte yine dilini çıkardı dedi çocuklardan biri.

Джаз джангыдан, **майна** энтда бир кыагытынг барды (Hubiyev, 1969: 79, 80).

Caz caññıdan, **mayna** entda bir қағıтın bardı.

Yaz yeniden, **işte** yine (mevcut) bir kağıdın (daha) var.

Майна, эки кызыны да чыгъардыкъ да... Не хаталары барды! (Hubiyev, 1971: 177).

Mayna, eki kızını da çıkardık da... Ne hataları bardı!

İşte, iki kızını da çıkardık (evlendirdik) de... Ne zararları var!

1.3.4. Soru Edatları

Soru edatları, diyaloglar içerisinde soru sorma görevini üstlenen, sayı olarak çok fazlaca bulunmayan edatlardır. Aynı zamanda diyaloglar içerisinde aldığımız cevaplardan ötürü şaşkınlık vb. gibi duygularımızı da ifade edebilen bir edat grubudur. Zeynep Korkmaz soru edatlarının karşılıklı konuşmalarda soru sorma anlatımı taşıyan ünlemler olduğunu belirtmektedir (Korkmaz, 2022: 994).

1.3.4.1. “Қайдам”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “қайдам” soru edatı, Türkiye Türkçesindeki “kimbilir”, “bilmem”, “acaba”, “belki” soru edatlarını karşılamaktadır. Ayrıca bu edat cümle başı edatı olarak da kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “қайдам” soru edatı, soru sorma temelinde kullanıldığında belirsizlik durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Belirsizlik durumunu belirtme işlevi

Бу сөзлени мағанасын киши да билмейди, мағаналары да бармыды, **къайдам!** Аланы ангыламаған а бир тилли джокъду (Bayramukova, 1970: 264).

Bu sözleni mağanasın kişi da bilmeydi, mağanaları da barmıdı, **қайдам!** Alanı añılamağan a bir tilli coқdu.

Bu sözlerin anlamını kimse de bilmiyor, anlamları da var mıdır, **kimbilir!** Onları anlamayan da bir insan yok.

Къайдам, бош кыйнала болурмуса? (Hubiyev, 1990: 109).

Қайдам, boş kıynala bolurmusa?

Acaba, boşuna üzülüyor olabilir misin?

Къайдам, не айтхан болурма? (Hubiyev, 1969: 152).

Қайдам, ne aythan bolurma?

Bilmem, ne söylemiş olabilirim?

Къайдам, мен къайдан билейим! (Hubiyev, 1971: 196).

Қайдам, men қайдан bileyim!

Bilmem, ben nereden bileyim!

Махсют, **къайдам**, къалай этейик? (Hubiyev, 1971: 106).

Махсүт, **қайдам**, қалай eteyik?

Махсүт, **bilmem**, nasıl yapalım?

1.3.4.2. “Arabiy ~ Arabin”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “arabiy ~ arabin” soru edatı Türkiye Türkçesindeki “acaba” soru edatını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 53).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “arabiy ~ arabin” edatı belirsizlik durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Belirsizlik durumunu belirtme işlevi

Арабин, энди не болгъан болур! (Bayramukova, 1970: 295).

Arabin, endi ne bolğan bolur!

Acaba, şimdi ne olmuş olabilir!

Джашым, **арабин**, джаранг ауур болуб, къыйналыбмы тынчлыкъсыз болдунг? (Hubiyev, 1990: 119).

Caşım, **arabin**, carañ awur bolub, kıynalıbmı tınçlıksız bolduñ?

Oğlum, **acaba**, yaran çok ağır olup, acı çektiğin için mi rahatsız oldun?

Арабий, Къарачайдагъы Гуртулары бла сиз бирмисиз? (Dalhat, 1993: 79).

Arabiy, Қараçайдағı Gurtuları bla siz birmisiz?

Acaba, Karaçay'daki Gurtuları ile siz bir (kökten) misiniz?

Арабий, этген оноубузну унутуб, Солтан-Хамит неге шкок атхан болур?
(Şahmurzayev, 1965: 97).

Arabiy, etgen onowubuznu unutub, Soltan-Hamit nege şkok atğan bolur?

Acaba, verdiğimiz kararı unutup, Soltan-Hamit ne için tüfek atmış olabilir?

Арабин кеси Къасымны сые болурму? (Bayramukova, 1970: 122).

Arabin kesi Qasımın süye bolur mu?

Acaba kendisi Kasım'ı seviyor olabilir mi?

1.3.4.3. “Eken”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “eken” soru edatı, Türkiye Türkçesindeki “acaba” soru edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “eken” edatı soru edatı olarak kullanıldığı takdirde belirsizlik, olasılık durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1.Belirsizlik, olasılık durumunu belirtme işlevi

Мени болджалым а ненча джылды **экен**? (Bayramukova, 1970: 132).

Meni bolcalım a nença cıldı **eken**?

Benim vadem ise kaç yıl **acaba**?

Бу такыр дуняда ёлмезлик ёлюб, келмезлик келиб, хар зат былай арты аллына нек болады **экен** (Kubanov, 1963: 154).

Bu taķır duniyada ёlmezlik ёlёb, kelmezlik kelib, ĥar zat bılay artı allına nek boladı **eken**?

Bu kederli dёnyada ёlmeyecek ёlёp, doğmayacak doğup, her ŗey bёyle tersine neden oluyor **acaba**?

Бу уа къайданды **экен** (Kubanov, 1963: 283).

Bu wa ķaydandı **eken**

Bu ise nereden(nereli) **acaba**?

Тоқтагыз, была кимле болдула? Къайры барадыла **экен?** (Hubiyev, 1990: 248).

Tohtağыз, bıla kimle boldula? Qayrı baradıla **eken?**

Durun, bunlar kimlerdir? Nereye gidiyorlar **acaba?**

Былай кёрсе, не айтырыкъды **экен?** (Hubiyev, 1969: 213).

Bılay kórse, ne aytırıkdy **eken?**

Böyle görse, ne söyleyecek **acaba?**

1.3.5. Cevap Edatları

Cevap edatları, karşılıklı konuşmalarda yöneltilmiş olan sözcüklere, cümlelere geri dönüş ifadesi taşıyan edat grubudur. Duyduğumuz, idrak ettiğimiz hususlar üzerine reddetme, onay verme, kabul etme, inkâr etme gibi durumları ifade etmektedirler. Zeynep Korkmaz cevap edatlarını cevap verme, onaylama, kabullenme, red, inkâr, gizleme bildiren ünlemler olduğunu ve bunlardan bazılarının tek başına “ünlem” olduğunu, bazılarının ise sonradan kalıplaşarak ünlem şeklini aldığını söylemektedir (Korkmaz, 2022: 996).

1.3.5.1. “Ho ~ How ~ Haw”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ho ~ how ~ haw” cevap edatı, Türkiye Türkçesinde “evet” ve “tamam” cevap edatlarını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ho ~ how ~ haw” cevap edatı, onaylama ve kabul etme durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Onaylama ve kabul etme durumunu belirtme işlevi

Сен эски чайкъаргъа суу ызына барлыкъса да? **Хо**, барлыкъма (Bayramukova, 1970: 136).

Sen eski çaykarga suw ızına barlıksa da? **Ho**, barlıkma.

Sen çamaşır yıkamak için dereye gidecek misin? **Evet**, gideceğim.

Тоҳда, Хорасанны кызын айта болурмуса? Ал партада олтурмаймы эди? **Хо**, анга айта турама (Hubiyev, 1969: 216).

Tohta, Horasannı kızına ayta bolurmusa? Al partada olturmay mı edi? **Ho**, añña ayta turama.

Dur, Horasan’ın kızından bahsediyor olabilir misin? Öndeki sırada oturmuyor muydu? **Evet**, ondan bahsediyorum.

Домалай къадалгъанында, Гыджы ишни тереннге кетерин ангылады. **Хо**, сен айтханча болсун, биз ары кетейик (Hubiyev, 1971: 40).

Domalay қадалғанında, Ёııı ішні тереңне кетерин аңıлады. **Њо**, sen aythança bolsun, biz arı keteyik.

Domalay kafaya taktıǵında, Ёııı ішін дерінleşеceǵını anladı. **Tamam**, senin söylediǵın gibi olsun, oraya gidelim.

Тирменденми келесе? **Хо**, тирменден келеме (Kubanov, 1963: 52).

Tirmenden mi kelese? **Њо**, tirmenden keleme.

Deǵirmenden mi geliyorsun? **Evet**, deǵirmenden geliyorum.

Муну юсюнден къан тёгюлсюнмю дейсе? **Хо**, джолдан къорасын дейме (Kubanov, 1963: 253).

Munu üsünden қан төгүлсүнмү deyse? **Њо**, coldan қорасын deyme.

Bunun üstünden kan dökүlsün mü diyorsun? **Evet**, yoldan çekilsin, defolsun diyorum.

1.3.5.2. “Oǵay ~ Uǵay”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oǵay ~ uǵay” cevap edatı, Türkiye Türkçesindeki “hayır” cevap edatını karşılamaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “oǵay ~ uǵay” cevap edatı, reddetme ve onaylamama durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Reddetme ve onaylamama durumunu belirtme işlevi

Энди кючден ышара айтды. **Огъай**, бийче, **огъай** джаным! (Bayramukova, 1970: 136).

Endi küçden ışara aytdı. **Oǵay**, biyçe, **oǵay** canım!

Şimdi güçlүkle tebessüm ederek söyledi. **Hayır** hanım, **hayır** canım!

Сора, сени анангдан аууз къара тутарча мени не къыйынлыгъым барды? **Огъай**, иги джаш, мен ол азабны чегерге излемейме (Hubiyev, 1990: 332).

Sora, seni anañdan awuz қара tutarça meni ne қıyынлығım bardı? **Oǵay**, men ol azabnı çegerge izlemeyme.

Peki, senin annenden beddua alacak kadar benim ne zarar ziyanım var? **Найыр**, ben o azabı çekmek istemiyorum.

Анам, Огъурлуну джашы да тилейдн деб эшитгенинг болгъанмыды? **Огъай**, Алим, ким айтады аны? (Hubiyev, 1969: 252).

Anam, Oğurlunu caşı da tileydi deb eşitgeniñ bolğanmıdı? **Oğay**, Alim, kim aytadı anı? Anne, Ogurlu'nun oğlu da istiyor diye işittiğin oldu mu? **Найыр**, Alim, kim söylüyor onu?

Сютюнгю тилеген адам иш болубму бергенсе? **Угъай** (Şahmurzayev, 1965: 13).

Sütüññü tilegen adam iş bolubmu bergense? **Ugay**.

Sütünü isteyen bir adam filan olduğu için mi verdin? **Найыр**.

Сакъалы акъ болуб му къалгъанды? **Огъай**, аны сакъалы акъ тюлдю, къарады (Kubanov, 1963: 255).

Sakalı aq bolub mu qalgandı? **Oğay**, anı sakalı aq tıldü, qaradı.

Sakalı beyazlayıp mı kalmış? **Найыр**, onun sakalı beyaz değil, siyah.

1.3.5.3. “Ayhay”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ayhay” cevap edatı, Türkiye Türkçesindeki “evet”, “tabii ki”, “elbette”, “şayet”, “hayhay” ve “eğer” cevap edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 53, 89).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “ayhay” cevap edatı onaylama ve kabul etme durumunu belirtme işlevleriyle kullanılmaktadır.

1. Onaylama ve kabul etme işlevi

Айхай, хариб, сен аны къайда болгъанын билсенъ бир затла этер эдинъ. (Kubanov, 1963: 252).

Ayhay, harib, sen anı qayda bolğanın bilseñ bir zatla eter ediñ.

Elbette, zavallı, sen onun nerede olduğunu bilseydin bir şeyler yapardın.

Да алырча тюлмюдю чот анам? деди Айшатны эри анама. **Айхай**, алырча болса уа, ким огъай дей эди (Bayramukova, 1964: 98).

Da alırça tlmd ot anam? dedi Ayatnı eri anama. **Ayhay**, alırça bolsa wa, kim oĝay dey edi.

Peki, alacak gibi deĝil mi durum anne? dedi Ayat'ın kocası anneme. **Tabii ki**, alacak gibi olsa, kim hayır diyordu?

Айхай, келгени бек да игиди (Hubiyev, 1969: 56).

Ayhay, kelgeni bek da igidi.

Elbette, geldiĝi pek de iyidir.

Да кеси да институтда окъуйду дейсе, сора неди атасы? **Айхай**, сенича окъуса уа (Hubiyev, 1969: 215).

Da kesi da institutda okuydu deyse, sora nedi hatası? **Ayhay**, senia okusa wa.

Peki, kendisi de enstitüde okuyor diyorsun, o zaman nedir kusuru? **Evet** (yle de), senin gibi okusaydı.

Салима кеси не айтады? Нек джыйĝанды быланы эки къауумун биргелей? **Айхай**, аны билсем а... Сен тенгисе, аны сенден джашырып заты джкъду (Hubiyev, 1969: 256).

Salima kesi ne aytadı? Nek cıyĝandı bılanı eki qawumun birgeley? **Ayhay**, anı bilsem a... Sen teñise, anı senden aşırır zatı coĝdu.

Salima kendisi ne diyor? Neden toplamı bunların iki grubunu bir araya? **Evet** (keşke), onu bilseydim sen arkadaşısın, onun senden gizleyeceĝi bir şeyi yok.

1.3.5.4. “Bolsun”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bolsun” cevap edatı, Türkiye Türkçesindeki “tamam” ve “peki” cevap edatını karşılamaktadır. Ufuk Tavkul ve Adilhan Adiloĝlu bu önlemin “peki” önlemine karşılık geldiĝini söylemektedirler (Tavkul, 2020: 53; Adiloĝlu, 2016: 38). Bol(ol) fiilinin teklik üçüncü şahıs emir çekimidir. Bilâhare kalıplama yoluyla “peki”, “tamam” manâsıyla cevap edatı olarak kullanılmaktadır.

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “bolsun” cevap edatı, karşılıklı konuşmalarda onaylama, tasdik etme ve kabul etme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Onaylama ve kabul etme durumunu belirtme işlevi

Ол заманда кѳураялгъаным чакълы бир адамны да алыб, чегег джолла бла сизни ызыгъыздан ётюб кетерикме. **Болсун** Петрович, сен аны кѳайтарыб айтмасанъ да ол биз унутур иш тюлдю (Kubanov, 1963: 273).

Ol zamanda кѳurayalgаным чакълы bir adamnı da alıб, чегет colla bla sizni ızıgыздан ётѳб кетерикме. **Bolsun** Petroviч, sen anı кѳaytarıб айтmasaн da ol biz unuttur iş tѳldѳ.

O sırada hazırlayabildiğim kadar askeri yanıma alıp, ormanın içindeki yollardan sizin arkanızdan geçip gideceğim. **Tamam** Petroviч, sen onu tekrar tekrar söylemesen de o bizim unutacağımız bir iş değıl.

Ёртден бла школгѳа бара меннѳе таууш ётермисе? деб кѳычырды. **Болсун**, дедим (Bayramukova, 1964: 137).

Ertten bla şkolğa bara meññe tawuş etermise? deb kıçırdı. **Bolsun**, dedim.

Sabah okula giderken bana seslenir misin? diye bağırdı. **Tamam**, dedim.

Бизни барыбызны да окѳут Сослан дедиле джашчыкѳла. **Болсун**, былай туругъуз мен бу сагъат деб Сослан юйлери таба джортду (Bayramukova, 1970: 102).

Bizni barıbnznı da okut Soslan dedile çaşcıkla, **Bolsun**, bılay turuguz men bu sağıat deb Soslan ѳyleri таба cortdu.

Bizi, hepimizi de okut Soslan dedi çocuklar. **Tamam**, böyle bekleyin, ben hemen, diye Soslan, evlerine doğru koşuşturdu.

Хаджат, Мыртаз юйюне кетиб кѳалмасын, меннге керекди, деди **болсун**, бу сагъат... деб хота джаурукъчугъун тартыб кѳыса, кѳолунда кѳонгурауу бла барыб, коридорда тагъылыб тургъан улуу сагъатны тюбюнден кѳарады (Hubiyev, 1971: 174).

Hacat, Mirtaz ѳyѳne ketib калmasın, meññe kerekdi, dedi **bolsun** bu sağıat... deb hota cawluқçuğun tartıб kısa, кolunda коñurawu bla barıб, koridorda tağılıб турган ullu sağıatnı tѳbѳnden қараdı.

Hacat, Mirtaz evine gidivermesin, bana lazım dedi **tamam**, hemen... diyerek ceketini sırtına atıp, elinde (saat) çanıyla gidip, koridorda asılı duran büyük saatin altından baktı.

1.3.5.5. “Tüyül ~ Tül”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “tüyül ~ tül” cevap edatı, Türkiye Türkçesindeki “değil” cevap edatını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 53). Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu edat aynı zamanda cümle sonu edatı olarak da kullanılmaktadır (Bkz. Cümle sonu edatları).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “tüyül ~ tül” cevap edatı, cevap verme edatı olarak kullanıldığında reddetme, onaylamama durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Reddetme, onaylamama durumunu belirtme işlevi

Керти бласт **тюл** эди, деди Джамай (Bayramukova, 1970: 325).

Kerti vlast **tül** edi, dedi Camay.

Gerçek düzen **değil** idi, dedi Camay.

Сослан аны алай кьойса, сора ол Сослан **тюдю** (Bayramukova, 1970: 105).

Soslan anı alay kıysa, sora ol Soslan **tüldü**.

Soslan onu öyle bıraksa, o zaman o Soslan **değildir**.

Ол заманда Тохтар, сермеб алыб Солтан-Хамитни, ургъан алай **түйюдю** ма былай болады, деб джаягына, башына уруб, жерге кьаплады (Şahmurzayev, 1965: 38).

Ol zamanda Tohtar, sermeh alıb Soltan-Hamitni, urğan alay **tüyüldü** ma bılay boladı, deb cayağına, başına urub, cerge kapladı.

O sırada Tohtar, tutup kavrayıp Soltan-Hamit'i, vurmak öyle **değil** işte böyle olur diye yanağına, kafasına vurup, yere serdi.

Мен таныгъан адам **тюдю** (Appayev, 1958: 265).

Men tanığan adam **tüldü**.

Benim tanıdığım kişi **değil**.

Бусагъатда боран **тюдю**, джазды, деди Сослан (Bayramukova, 1970: 135).

Busağatda boran **tüldü**, cazdı dedi Soslan.

Şu an kış **değil**, bahar dedi Soslan.

1.3.5.6. “İgitda”

Yapısı

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “igitda” cevap edatı, Türkiye Türkçesindeki “elbette” ve “tabii ki” cevap edatlarını karşılamaktadır (Tavkul, 2020: 53).

İşlevi

Karaçay-Malkar Türkçesindeki “igitda” cevap edatı onaylama ve kabul etme durumunu belirtme işleviyle kullanılmaktadır.

1. Onaylama ve kabul etme durumunu belirtme işlevi

Эсингдемиди, комендатурада биз экибизден соруу алгъанлары? деди Мажай къатыныны кёлюн басарны орнуна. **Игитда** эсимдеди кызынгы, джашынгы Гитлерге къаршчы нек ийгенсе деб сени сакъалынгдан тутханларын ёлсем да унутмазма (Bayramukova, 1990: 13).

Esiñdemidi, komendaturada biz ekibizden soruw alğanları? dedi Majay atınıni külün basarnı ornuna. **İgitda** esimdedi kıızıñı, çaşıñı Gitlerge karşı nek iygenese deb seni saalıñdan tutħanların ölsem da unutmazma.

Hatırında mı, komutanın ofisinde bizi, ikimizi sorguladıkları? dedi, Majay karısını teselli edercesine. **Tabii ki** hatırımda kızını, oğlunu Hitler’e karşı (savaşmak) neden gönderdin diye senin sakalından tuttuklarını ölsem de unutmam.

Аладан эсингде тургъанла, атларын билгенлеринг бармыдыла? **Игитда** барды барыны да тюрсюнлери к з аллымлады (Appayev, 2005: 326).

Aladan esiñde turğanla, atların bilgenleriñ barmıdıla? **İgitda** bardı barını da t rs nleri k z allımdadı.

Onlardan aklında kalanlar, isimlerinden bildiklerin var mı? **Tabii ki** var, hepsinin yüzleri gözümün önünde.

Не эсе да бир къайгъыгъыз болур дейме, а джаш, а кыыз? деб сорду. **Игитда** болады къайгъы (Bayramukova, 1964: 219).

Ne ese da bir kayğıgız bolur deyme, a çaş, a kız? deb sordu. **İgitda** boladı kayğı.

Ne ise de bir derdiniz vardır diye düşünüyorum, ey oğlum, ey kızım? diye sordu. **Elbette** dert oluyor.

Сен менње тюрленгенсе дейсе, Аслан. **Игитда** тюрленесе (Bayramukova, 1964: 417).

Sen meññe t rleññense deyse, Aslan. **İgitda** t rlenese.

Sen bana değışmişsin diyorsun, Aslan. **Tabii ki** değışiyorsun.

Эгсингдемиди, джалын конфетлеге бериб, сабийлеге чачыучусу? **Игитда!** Не этенди Даута ол адамгъа? (Bayramukova, 1964: 433).

Esiñdemidi, calın konfetlege berib, sabiylege çaçıwçusu? **İgitda!** Ne etgendi Dawuta ol adamğa?

Hatırında mı, (tüm) maaşını tatlılara harcayarak, çocuklara dağıtması? **Tabii ki!** Ne yapmış Davuta o adama?

SONUÇ

Tez çalışmamızın giriş bölümünde toplulukların birbiriyle iletişim kurması, benliğini, kimliğini oluşturması ve koruması; bireylerin birbirlerine karşı olan sevgi, saygı, öfke vb. gibi duyguların aktarılması, ayrıca isteklerin ve düşüncelerin aktarılmasında da dilin ne denli önemli olduğunu belirtmiştik. Konuşmak, sözü söyleyip geçmek tam anlamıyla bir iletişim değildir; söylenen söz kadar da anlaşılır olması bilhassa sözün kendisi kadar önemli bir husustur. Dilin sistematigi içerisinde bulunan duyguların, fikirlerin, isteklerin doğru bir şekilde aktarılmasında ve yanlışların ortadan kaldırılmasında edatların büyük bir payı bulunmaktadır.

Çünkü edatlar, isim ve isim soylu sözcüklerden, fiillerden, zarflardan, zarf fiil ve sıfat fiillerden meydana gelen çok yönlü, görevli ve yardımcı sözcüklerdir. Bu işlevlerinden dolayı insanların iletişimde doğru ve anlaşılır olma çabasına yardımcı olmaktadır.

Tez çalışmamızın konusu olan Karaçay-Malkar Türkçesinde edatlar bahsine değinmeden önce, tezimizin giriş bölümünde dil hususu üzerinde durmaya çalıştık. Daha sonra tez çalışmamızın birinci bölümünde Karaçay-Malkar Türklerinin etnik kökeni, tarihi ve coğrafyası gibi önemli ve güncel bilgilere de yer vermeye çalıştık. Müteakiben tez çalışmamızın ikinci bölümünde muhtelif görüşler ışığında edat teriminin tanımı, özellikleri ve sınıflandırması hakkında bilgi vermeye gayret ettik. Yine tez çalışmamızın üçüncü bölümünde ise asıl konumuz olan Karaçay-Malkar Türkçesindeki edatları, bir sınıflandırma yapmak suretiyle: “Bağlama edatları”, “son çekim edatları” ve “ünlem edatları” şeklinde üç ana başlık altında incelemeye çalıştık.

Üç ana başlık altında sınıflandırdığımız edatları, Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Kiril alfabesiyle yayımlanmış muhtelif romanlardan taranarak tespit edilen örneklerini cümle içerisindeki işlevleriyle incelemeye çalıştık. Tez çalışmamızda, edatların incelemesi yapılırken, bazı araştırmacıların yardımcı veya görevli kelimeler şeklinde, ayrı başlıklar altında incelediği bağlaç ve ünlemler konusunu ise “edat” başlığı altında topladık.

Yapmış olduğumuz çalışmada, tespit edilen hususlardan şu sonuçlara varılmıştır:

1. Edatlar üzerine kapsamlı gramer çalışmalarının 1920’li yıllardan sonra hız kazandığı görülmektedir.

2. Muhtelif kaynaklarda edatların görevli ve yardımcı sözcükler olduğu, hatta son çekim edatlarının şekil olarak bazı eklerle birbirine çok benzediği tespit edilmiştir. Yine görev ve

işlevleri temelde birbirinden farklı olan bazı zarf, sıfat, fiil ve isim gibi kelime gruplarının kalıplaşmak suretiyle edat olarak kullanıldığına rastlanılmıştır.

3. Yapılan eser taramasından elde edilen veriler neticesinde Karaçay-Malkar Türkçesinde 84 adet edat tespit edilmiş ve bu tespit edilen edatlar örnek cümleler içerisinde incelenmiştir. Bu edatların içerisinde “da” edatının hem sıralama edatı ve hem de cümle sonu edatı olarak kullanıldığı, “tüyül ~ tül” (değil) edatının cümle sonu ve cevap edatı olarak kullanıldığı, “oğuna ~ okuna” (bile, dahi, hemen, hemencecik) edatının sıralama ve cümle sonu edatı olarak kullanıldığı, “bla” (ile) edatının da sıralama ve son çekim edatı (yalın hâlden sonra ve ilgi hâlden sonra) olarak kullanıldığı tespit edilmiş, taranan eserlerden alınan cümle örnekleriyle tanımlanmıştır. Ayrıca tespit edilen 84 edattan “çaqlı” (kadar, gibi), “teñli” (kadar, gibi), “bla” (ile) ve “kibik” (gibi) edatlarının hem yalın hâlden sonra ve hem de ilgi hâlden sonra kullanıldığı tespit edilmiştir.

4. Bağlama edatları bölümünde 29 adet edat, sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, cümle başı ve cümle sonu şeklinde 5 başlık altında incelenmiştir. Bu bölümde bulunan edatlardan “alay a” (ama, fakat), “alay ese” (öyleyse), “alay bolğanı üçün” (öyle olduğu için, , “alay bolsa da” (ama, fakat, buna rağmen), “alay bla” (öylelikle, öylece), “bılay bla” (böylelikle, böylece) “ne üçün deseñ” (çünkü), “artıksız da” (bilhassa, özellikle), “kerti da” (gerçekten) edatlarının teşekkül yapısı bakımından birden fazla sözcükten meydana gelmiş olduğu tespit edilmiştir.

5. Sıralama edatları bölümünde incelenen bla edatının edat-ek benzerliği meselesinde vasıta hâli eki ile en sık karıştırılan edat olduğu tespit edilmiştir.

6. Cümle başı edatı olarak kullanılan “alay a” (ama, fakat), “alay ese” (öyleyse), “alay bolğanı üçün” (bu sebeple, bundan ötürü, ama, fakat), “alay bolsa da” (ama, fakat, buna rağmen), “alay bla” (öylelikle, öylece), “bılay bla” (böylelikle, böylece), “ne üçün deseñ” (çünkü), “artıksız da” (bilhassa, özellikle) edatları zamir, fiil ve muhtelif edatların bir araya gelmesiyle, farklı bir anlam ve işlevi yerine getiren edatlar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin “alay bolğanı üçün” (bu sebeple, bundan ötürü, ama, fakat) edatının yapısı “alay” (öyle işaret zamiri), “bol-ğan+ı” (olduğu) (fiil-sıfat fiil+belirtme hâli eki), “üçün” (için edatı) bu şekilde oluşmaktadır.

7. Cümle sonu edatı olarak kullanılan “oğuna ~ okuna” (bile, dahi, hemen, hemencecik) edatının hem sıralama ve hem de pekiştirme işleviyle kullanıldığı, “tüyül ~ tül” (değil) edatının cümle sonu ve cevap edatı kullanıldığı, “eken” (acaba) edatının hem cümle sonu edatı hem de

soru edatı biçiminde kullanıldığı, “kaydam” (kimbilir, acaba) edatının da cümle başı edatı ve soru edatı olarak iki farklı işlevde kullanıldığı, “da” (da, bile) edatının ise sıralama ve cümle sonu edatı olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu edatlardan “amma” (ama < Ar. Ammâ) edatının yabancı kökenli olduğu tespit edilmiştir.

8. Son çekim edatları bölümünde 39 adet edat incelenmiş olup, bu edatların 28 adetinin isim kökenli olup, 10 adetinin ise fiil kökenli olduğu tespit edilmiştir.

9. İsim kökenli olan 28 adet edatın teşekkülünde “kem” (az, eksik, noksan), “bla” (ile), “kadar” (kadar) edatlarının eksiz ve yalın hâlde olduğu, “matallı” (benzer), “türsünlü” (benzer, görünümlü, gibi), “çaklı” (kadar, gibi), “teñli” (kadar, gibi), “sebebli” (yüzünden), “türlü” (farklı) ve “aslam” (fazla) edatlarının yapım eki getirilmek suretiyle, “üçün” (için), “amaltın” (sebebiyle, yüzünden, sayesinde), “sartın” (göre), “üsünden” (hakkında, üzerine), “uzunu” (boyunca), “allında” (öncesinde), “başha” (başka), “özge” (başka), “alğa” (önce), “alda” (önce, önde), “sora” (sonra, başka), “arı” (artık, sonra, öteye, tarafa), “beri” (buraya, beri, bu taraf), “öñne” (başka) ve “ala” (doğru, başlayarak, itibaren) edatlarının da çekim eki getirilmek suretiyle teşekkül ederek oluştuğu tespit edilmiştir.

10. Fiil kökenli olan 10 edatın: “deb” (diye, için), “karamay” (rağmen), “köre” (göre), “karşçı” (karşı), “tuwra” (karşı, doğru, direkt), “taba” (doğru) edatlarında zarf fiil ekinin getirilerek, “sayın” (her, dİkçA), “uşaş” (benzer, gibi), “cuwuk” (yakın, doğru) edatlarında yapım eki getirilerek, “artık” (fazla) edatında ise sıfat fiil ekinin getirilerek oluştuğu tespit edilmiştir.

11. Tez çalışmamızda “alğa” (önce) ve “allında” (önce, öncesinde) gibi edatların çoğunlukla çekim eki aldığı; “karamay” (rağmen) vb. gibi edatların da çoğunlukla zarf fiil eki alarak meydana geldiği tespit edilmiştir.

12. Tez çalışmamızda tespit edilen edatların cümle içerisindeki konumları çok farklı değildir. Çoğunlukla “kibik” (gibi), “teñli” (kadar, gibi), “çaklı” (kadar, gibi) ve “bla” (ile) edatlarının hem yalın hem de ilgi hâlinde sonra kullanıldığı görülmüştür.

13. Tez çalışmamızda “deb” (diye, için), “sayın” (her, -dİkçA), “üçün” (için), “çaklı” (kadar, gibi), “teñli” (kadar, gibi), “kadar” (kadar), “amaltın” (sebebiyle, yüzünden, sayesinde), “bla” (ile), “kibik” (gibi), “uzunu” (boyunca), “deri” (kadar), “cuwuk” (yakın, doğru), “köre” (göre), “başha” (farklı, başka), “sora” (sonra, başka), “arı” (artık, sonra, öteye, tarafa), “artık” (fazla) ve “kem” (az, eksik, noksan) edatlarının birden fazla işlevde kullanıldığı, geri kalan edatların ise tek bir işleve sahip olduğu görülmüştür.

14. Son çekim edatlarından “karşçı ~ karşı” (karşı, doğru) ve “endi ~ şöndü” (şimdi, artık), edatlarının Karaçay sahasında farklı biçimde, Malkar sahasında farklı biçimde olduğu tespit edilmiştir.

15. Taranan eserlerden “tuwra” (doğru, karşı, direkt) edatı yerine “taba” (doğru) edatının, “türlü” (farklı) edatı yerine “başha” (başka, farklı) edatının daha sık kullanıldığı anlaşılmıştır.

16. Son çekim edatı olarak kullanılan “beri” (beri, bu yana, bu taraf) edatının, Karaçay-Malkar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde biçim ve işlev bakımından aynı olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, “artık” (fazla) edatının Karaçay-Malkar Türkçesinde “-den fazla”, “-den başka”, “-den iyi” anlamında kullanıldığı görülmüştür.

17. Son çekim edatlarından “matallı” (benzer), “kem” (az, eksik, noksan), “kadar” (kadar) ve “sebebli” (yüzünden), edatlarının yabancı dillerden girmiş olduğu; “matallı” (benzer) ve “sebebli” (yüzünden) edatlarının ise yabancı dillerden giren kelimelere Türkçe yapım eki eklenmek suretiyle teşekkül ettiği anlaşılmıştır.

18. Tez çalışmamızda da belirtildiği üzere “karamay” (rağmen) ve “artık” (fazla) gibi edatların bazı sıfat ve zarfların kalıplaşmak suretiyle edat görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

19. Tez çalışmamızda “deri” (kadar), “çaqlı” (kadar, gibi), “teñli” (kadar, gibi) ile “kadar” (kadar) edatlarında olduğu gibi bazı edatların Türkiye Türkçesine göre Karaçay-Malkar Türkçesinde işlevce aynı olmasına rağmen birden fazla varyasyon gösterdiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adiloğlu, A. (2018). Karaçay-Malkar Türkçesi İle Türkiye Türkçesi Arasındaki Ortak Söz Varlığı. *III. Uluslararası Türk Coğrafyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 42-90). Almatı: Academia Publishing.
- Adiloğlu, A. (2021, Nisan). Karaçay-Malkar Türkçesinde İşlek Olmayan İsim Soylu Kelime Yapım Ekleri. *Selçuk Türkiyat* , s. 183-201.
- Akalın, M. (1979). *Tarihi Türk Şiveleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Akbaba, D. E. (2009). *Nogay Türkçesi Grameri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aksan, D. (2020). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alkaya, E. (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınkal, G. (2024, Mayıs 19). Karaçay-Balkar Türkçesinde Ekli ve Edatlı İsim Hâl Çekimi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , s. 250-264.
- Arat, R. R. (1966). Dil Meseleleri ve Türk Dili. *Türk Dili İçin I* (s. 87-94). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (1966). Dil Tabii Bir Varlıktır. *Türk Dili İçin I* (s. 81-86). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Atalay, B. (1941). *Türkçede Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Matbaaî Ebûzziya.
- Aydiner, M. (2014). Başkurt Türkçesinde Edatlar. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Bang, W. (1996). *Köktürkçeden Osmanlıcaya*. (T. Aktaş, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Barutçu, S. (2024). Türkçede Edat Kavramı. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı I* (s. 73-75). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, A., & Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Buran, A., & Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Can, M. (2017). Dilbilgiselleşme ve Edat Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 37-67.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Clarendon Press.

- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. (A. Benzer, Dü., & A. U. Elöve, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgât*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilaçar, A. (1968). *Dil Diller Dilcilik*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Duran, S. (1956, Haziran 1). Türkçede Cihet ve Mekân Gösteren Ek ve Sözcükler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*. (G. Karaağaç, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar Of Old Turkic*. Leiden: Brill .
- Erdal, M. (2023). Edat Terimi Üzerine. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (s. 405-411). içinde Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1990). *Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. v. (1995). Eski Türkçenin Grameri. (M. Akalın, Çev.) Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Grönbech, K. (1992). Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicusun Sözlük Dizini. *Türk Dünyası Edebiyatı*, 27. (K. Aytaç, Çev.) Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, A. (2023). Karaçay-Malkar Türkçesi Grameri. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güzelanı M.C., H. A. (1996). *Karaçay-Malkar Tilni Angılatma Sözlüğü* (Cilt 3). Nalçık: ELF-BA Kitap Basma.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dîlinde Mantık Sistemi ve Dil Aileleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- Hacilaev, H. M. (1962). *Poslelogi i Poslelojno-İmnenne Slova v Karaçaevo-Balkarskom Yazıke*. Çerkessk: Karaçaevo-Çerkesskoe Knijnnoe İzdatelstvo.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayım.
- Hubiyev, O. (1971). *Dert*. Çerkessk: Karaçay-Çerkessk Kitap Basma - Karaçay Çerkes Bölüm.
- İnsamer*. (tarih yok). 2024 tarihinde İnsamer.com.tr: <https://insamer.com/tr/ulke-profil-kabardey-balkar/> adresinden alındı

- İpek, B. (2009). *Türkçede Pekiştirme Edatları*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabakçı, E. (2017, 02 20). Türkiye Türkçesinde Bir Edatlaşma Örneği Olarak "adına". *Dil Araştırmaları Dergisi*, s. 203-212.
- Karaağaç, G. (2009, 09 1). Edat Üzerine Düşünceler. *Gazi Türkiyat*, 1(5), s. 157-169.
- Karahan, L. (1999). Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Eklerİ Üzerine Bazı Düşünceler. *III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı* (s. 605-611). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1961, Ocak 1). uçun ~ üçün ~ için vb. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, s. 31-35.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: 1992.
- Korkmaz, Z. (2000). Türkçede Edat Konusu Ve Gramerlerimizde Bu Konu İle İlgili Sınıflandırma Sorunu. *Hasan Eren Armağanı* (s. 226-236). içinde Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1955, 06 01). Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, s. 59-71.
- Oruç, B. (2024). Türkiye Türkçesinde Kullanılan Çekim Edatları Üzerinde Görüş Farklılıklarından Kaynaklanan Problemler. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı II* (s. 533-541). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (1999). Edatların Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, s. 146-157.
- Öner, M. (1999). Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi. *Türk Dili*, s. 10-18.
- Porzığ, W. (1985). *Dil Denen Mucize*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Pröhle, W. (1991). *Karaçay Lehçesi Sözlüğü*. (K. Aytaç, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pul, M. (2002). Türkiye Türkçesinde Edat. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tamir, F. (2024). Türkçede Edat Kavramı. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı I* (s. 76). Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2003). Orhun Türkçesi Grameri. *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*. İstanbul: Mehmet Ölmez.
- Tiken, K. (2020). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Toparlı, R. (1989). *Türk Dili I*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Oktay KARABAŞ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	İnebey Anadolu Lisesi - Karesi/Balıkesir
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Tez Konusu	Karaçay-Malkar Türkçesinde Edatlar
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Aygün Grup - Supervisor